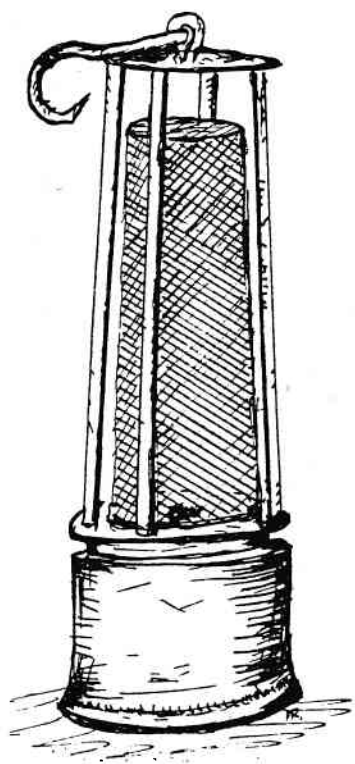

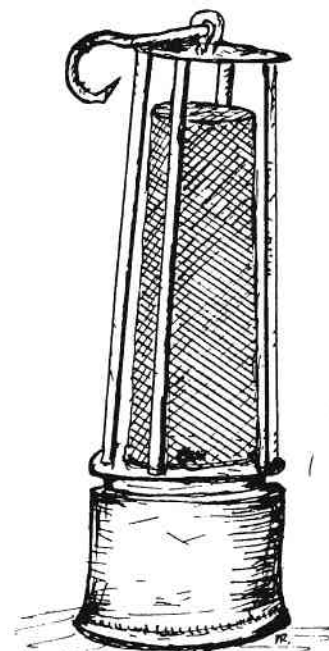
Jaarboek 1989

O
C
G

Landgraaf

O
C
G
L

*veiligheidslamp volgens
principe van „DAVY“*

Jaarboek
1989

INHOUD

	Pag.
Voorwoord	5
Préhistorisch Rimborg	7
Rimborg. De Romeinsche tijd	13
Bijzondere aardewerkvondsten in Rimborg	35
Rond de bevrijding van Rimborg	39
Huis Charles Frehenstraat 29	51
Mörrege	72
Veiligheids-mijnlamp 175 jaar geleden uitgevonden	73
Ieërlig verdild	88
Het ontstaan van de parochie Nieuwenhagen tegen de achtergrond van de algehele kerkelijke situatie in deze streken	89
Priesters afkomstig uit Nieuwenhagen	109
D'r tied	112
Een familie Vreuls in Nieuwenhagen in de negentiende eeuw	113
De Schepenbank	125
Plat	133
Kroniek 1989	135

VOORWOORD

We vieren dit jaar een lustrum. Voor de vijfde keer verschijnt het jaarboek van het O.C.G. Landgraaf. In het voorwoord bij het eerste jaarboek in maart 1985 sprak de toenmalige voorzitter Martin Derks de hoop uit dat het jaarboek een jaarlijks terugkerende "verschijning" zou worden. Deze hoop is in vervulling gegaan. Hij vermeldt tevens dat de verantwoordelijkheid primair ligt bij de samensteller en nu kunnen we constateren dat dit nu al voor de vijfde keer de heer Verbunt is. Een enorme prestatie. Ga maar eens na. Eerst moet hij mensen zoeken, die een bijdrage willen leveren. Als hij hen heeft gevonden, moeten die ca. 150 bladzijden zorgvuldig worden uitgetikt. Dan gaat hij op zoek naar een goede en vooral goedkope drukker. Al die jaren is de prijs voor het jaarboek vrijwel dezelfde gebleven. Hij is dan ook elk jaar maanden bezig met het zoeken van de drukker. Vaak moet hij het gedrukte dan zelf vouwen en inbinden. En dan gaat hij het verkopen, eerst aan de leden en daarna gaat hij allerlei adressen bezoeken. Nu nog verkoopt hij boeken van de eerste jaargang.

Het O.C.G.L. is de heer Verbunt dan ook veel dank verschuldigd. Hij heeft gelukkig veel hulp. Vooral mevrouw Nederpel staat hem trouw terzijde. Voor beiden petje af !

Dank moet er ook zijn voor de schrijvers. Eentje spant de kroon. Dat is de heer Wiel Beckers, die in de voorgaande vier jaarboeken al 7 keer een artikel liet opnemen. En ook de heren Rade, l'Ortije en Goossens waren vaak present met lezenswaardige artikelen. Vermeldenswaard is dat alle delen van de gemeente Landgraaf vrijwel gelijkelijk aan de beurt kwamen.

Naast het jaarboek geeft het O.C.G.L. ook nog 4x per jaar een bulletin uit. De sectie genealogie bezorgde "de Franse volkstelling van 1796 in de toenmalige gemeenten Nieuwenhagen, Rimborg, Schaesberg en Ubach over Worms". En weer zijn er nieuwe plannen. Binnenkort verschijnt het eerste deel van een serie, die "Ken Landgraaf" gaat heten.

U ziet, het O.C.G.L. leeft, het aantal leden groeit

gestaag, binnenkort hopen we te beschikken over een eigen gebouw en misschien komt er ook een museum in Landgraaf. De secties lopen op volle toeren. Het was dus weer een vruchtbaar jaar. Daarvan getuigt ook dit jaarboek.

Ik wens de lezer veel leesplezier !

ir W.P.Ringens, voorzitter.

PRÉHISTORISCH RIMBURG

Door: W.Beckers

INLEIDING.

Rimburg heeft een rijke geschiedenis. Deze gaat terug naar een ver verleden, zelfs zo ver, dat het bijna onwaarschijnlijk lijkt

Ook tijdens de Romeinse periode gonsde het in Rimburg van de activiteiten.

De grote Romeinse verkeersweg liep door Rimburg over een 6 meter brede brug over de Worm. Daarna splitste de weg zich naar twee richtingen, hetgeen slechts bij weinigen bekend is.

De belangstelling voor de Rimbursse cultuurgoederen mag slecht genoemd worden. Niet dat die in het verleden niet zou hebben bestaan, maar het waren meestal eenlingen of groepjes mensen die officieel, of niet officieel, wat rondscharrelden.

De duizenden archeologische vondsten zijn meegenomen en bevinden zich in handen van derden of erger nog, ze zijn verloren gegaan.

Ook op dit moment wordt in Rimburg nog steeds vernield of gaan zaken verloren omdat niemand belangstelling heeft.

Onderstaand verhaal is een verzameling van bij elkaar gezochte gegevens uit allerlei bronnen. Daardoor zijn duplicaten ontstaan omdat in de verslagen verschillende personen hetzelfde onderwerp behandelen.

Voor al de Romeinse weg krijgt ruime aandacht.

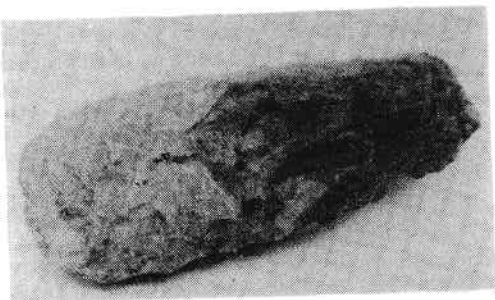
Ik heb mij beperkt tot de prehistorie en de Romeinse tijd.

Als in dit verhaal sprake is van Rimburg, bedoelen we hiermee het gebied zoals het zich rond de middeleeuwen ongeveer uitstreckte. In het meest noordelijke deel tot de Brandenburg en de gebieden rond het kasteel.

RIMBURG IN DE PREHISTORIE.

Voor de oudste archeologische vondst in Rimborg moet men zeer ver in de tijd teruggaan. Want Chr. Beckers vond hier een vuistbijl die volgens de bekende archeoloog, prof. R. Oppenheim tot de oudste uit het stenen tijdperk gerekend moet worden.

De vuistbijl is vervaardigd van isabelkleurige silex. De afmetingen zijn: lengte 8,5 cm en grootste breedte 6,5 cm en de grootste dikte 2,5 cm. De punt ontbreekt. Het oppervlak is gepolijst en op de stompe bovenkant bevindt zich de originele korst.

In 1951 bracht de beroemde hoogleraar in de archeologie aan de universiteit te Luik, prof. Hamal Nandrin een bezoek aan het Oudheidkundig Museum te Kerkrade. Hier bevond zich toendertijd ook de vuistbijl tussen de geëxposeerde archeologische artefacten. Prof. Nandrin, die de vuistbijl getoond werd schatte, dat deze 76.000 jaar geleden vervaardigd was.

In het meest noordelijke deel van Rimborg werden vele vondsten uit het Mesolithicum of Midden Steentijd gedaan. Dit gebied ligt tussen Abdissenbosch en de Duitse Tevenerheide, waar vele prehistorische vondsten zijn gedaan.

De stenen voorwerpen van Abdissenbosch hebben in de vaktaal van de archeologie zelfs een extra benaming n.l. "Abdissenbosch groep" gekregen en moeten gedateerd worden tussen 6400 - 6100 voor Chr.

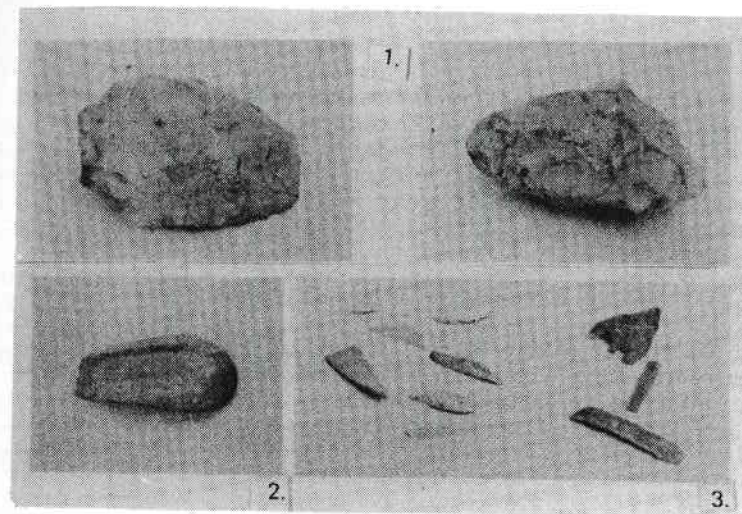
De werktuigen worden als microlieten aangeduid.

Microlieten zijn klein, meestal 16-25 mm lang, tot 12 mm breed en 3 mm dik.

Voornamen microlieten zijn o.a. eenvoudige pijlpunten (driehoekige vormen), mesjes, krabbers enz.

Er zijn hier echter ook grotere stenen werktuigen gevonden.

De grens van de lössgrond naar de zandgrond bevindt

1. Krabbers
2. Boogspanner uit stenen tijdperk
3. Links : Microlieten uit oud-stenen tijdperk
Rechts: Pijlpunt en mesjes uit nieuw-stenen tijdperk.

zich ± 100 meter noordelijk van de Heihof. Het is opvallend, dat het grootste deel "Stenen tijdperk vondsten" op zandgronden zijn gedaan. Dit vindt zijn reden in de voorkeur van de toenmalige bewoners om zich op deze droge zandgronden op te houden.

Op de Tevenerheide zijn de grootste vondsten uit het Stenen Tijdperk van geheel West Duitsland gedaan. Ook grafheuvels werden in deze gebieden aangetroffen. Bij de aanleg van de motor-crossbaan enkele jaren geleden, werden nog een aantal heuvels vernield. Op het aangrenzend Duits gebied werden bij de exploitatie van zand en grind grafheuvels afgegraven, die echter later na opvulling weer in het terrein kunstmatig zijn aangebracht.

Ook in andere delen van Rimborg zijn stenen werktuigen aangetroffen. Zo vond Mevr. N. Schiffelers, lid van de werkgroep archeologie van de Heemkunde ver. O.C.G.L., in 1988 een vuistbijl in de nabijheid van de Worm.

De reeds eerder genoemde Chr. Beckers heeft vele prehistorische vondsten gedaan; een gepolijst bijltje en mes, gevonden aan de Akerstraat te Rimborg. Verder waren in zijn bezit; pijlpunten, mesjes, urnen, enz.

Vele archeologische vondsten bevonden zich voorheen in museum Ehrenstein te Kerkrade. Ook is een deel in onbekende handen overgegaan.

Ook zijn individuele vondsten gedaan door allerlei mensen, waarvan echter geen melding is gemaakt en niet schriftelijk zijn vastgelegd.

Verzamelaars van elders hebben hier het gebied afgestroopt.

Vooal urnen waren zeer in trek, omdat daar in de handel geld mee te verdienen viel. Het aantal urnen in de Brunssummerheide wordt op 7000 geschat. Overigens zijn vondsten van praktisch alle cultuurperiodes op de heide gedaan.

In hoeverre hier bewoning is geweest vóór de Romeinse tijd zijn geen bewijzen gevonden, hoewel dit zeer aannemelijk moet worden geacht

VONDSTEN

In de tuin van de hoeve "de Kruutssjtroat" wordt in 1857 een puntgave vuistbijl gevonden. Deze was later in het bezit van dhr. Corneli uit Houthem. Bij het uitschachten t.b.v. de bouw van de Rimburcher Hof op Duits gebied werden in 1906 vele prehistorische vondsten gedaan. Zij lagen bij de spoorwegovergang in een vlak van slechts enkele vierkante meters. Gevonden werden o.a.:

- 1) een maalsteen van blauwe veldsteen
- 2) twee wiggen
- 3) twee blauwe gladde en twee donkere ronde wetstenen.
- 4) een kegelvormige vuursteen glad geslepen, in het midden een boorgat van 1 cm. Diameter 7 cm Brokstuk.
- 5) vuurstenen mesjes, een groot 11 x 4 cm en een kleiner 5 x 1 cm.
- 6) een stenen bijl uit rode veldsteen
- 7) een stenen bijl uit donker gekleurde veldsteen.
- 8) een blauwe veldsteen met glad bewerkte vlakken en zijden in vierkante vorm. Elke zijde 8 cm lang en 1 cm breed.

* * *

In 1926 werd nabij de Duitse grens in de Waubacherheide gevonden: een rolkeitsje van grijze steen (als klopper gebruikt) doorsnede 0,065 m uit het Neolithicum.

(Bevindt zich in het Bonnefantemuseum te Maastricht)

Ook in de buurt van het tegenwoordige regionale stort op de grens met Duitsland werden enkele tientallen jaren geleden prehistorische vondsten gedaan en onderzocht. Waar deze gebleven zijn is onbekend.

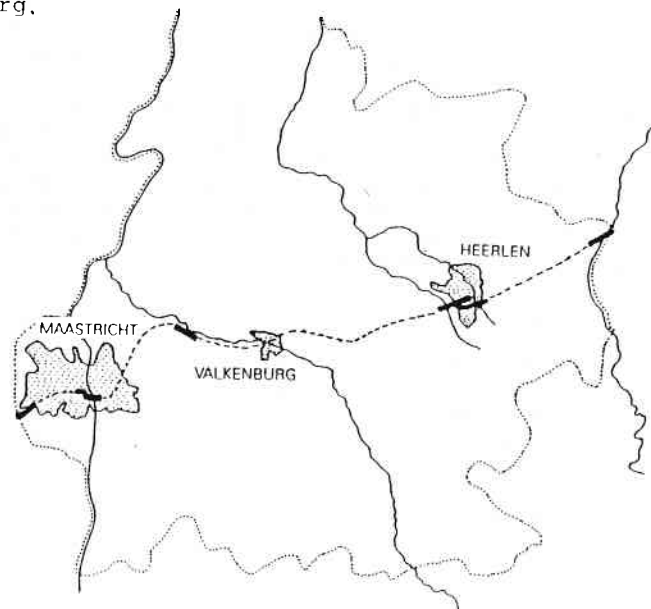
In 1986 vond een motorrijder op de crossbaan een vuistbijl, die hij in het Thermenmuseum in Heerlen heeft afgegeven.

Zich dich zellever,
 zag ich teŕge ieŕmes..
 mar heŕ kós nit..
 heŕ woar inne nieŕmes

RIMBURG. De Romeinse tijd.

door: W. BECKERS

In de Romeinse tijd lag Rimburch aan de grote verkeersweg vanaf de Belgische kust; die van Boulogne - sur Mer via Tongeren, Maastricht, Heerlen, Rimburch, Jülich naar Keulen liep. Hoe de weg vanaf Heerlen naar Rimburch precies gelopen heeft is moeilijk te bewijzen, daar hier geen restanten van het wegtracé zijn teruggevonden. Men vermoedt, dat de weg van Heerlen, via het Aambosch, de Kissel, de Brandhofstraat te Schaesberg naar de Hereweg te Nieuwenhagen liep. Van hier liep de weg via de Haanweg naar het kruispunt Eygels-hovenerweg - Europaweg richting Waerderkapel, om bij het recreatiecentrum het hoogste punt te bereiken. Hier zou ook een wachttoren zijn geweest en gedeelten van de Romeinse weg zouden gezien zijn bij de aanleg van de tegenwoordige weg.. De Romeinse weg volgde nagenoeg het verlengde van de Maastrichterweg. Via een flauwe zuidelijke bocht daalde de weg vervolgens naar beneden om via de Dorpstraat (in een akte uit 1632 nog Heerstrasse geheten) in bijna rechte lijn de Worm te bereiken. Via een zes meter brede houten brug liep de weg verder naar Ubach en Stolberg.

WEGTRACÉ

In Limburg zijn slechts op enkele plaatsen restanten van de Romeinse weg teruggevonden; o.a. in Maastricht Heerlen en in Rimburch.

In "Archeologisch Nieuws" van juni 1956 kunnen we lezen: "Rimburch. Bij de aanleg van een riolering werd een doorsnede verkregen van de grote Romeinse, van west naar oost lopende, heirbaan. De weg bestaat uit diverse grindpakketten, waarvan de grootste totale dikte 1 m. bedraagt, de breedte is ter plaatse $\pm$ 10 m. In een tweede rioolsleuf werden Romeinse cultuursporen aangetroffen, waarvan de oudste dateren uit de tijd van Keizer Claudius (midden 1ste eeuw na Chr.). R.O.B. Amersfoort".

In de Archeologische Kroniek van Limburg over de jaren 1969-1970 door J.H.F. Bloemen staat het volgende:

"In het profiel was de Romeinse weg duidelijk waarneembaar. Hierin waren minimaal 3 perioden te onderscheiden. De breedte in de eerste aanleg bedroeg 7,50 m, in de laatste aanleg 11 m. De dikte van het grindpakket was onder de 40 cm dikke bouwvoor nog 2 m. Greppels direct naast de weg zijn niet geconstateerd.

De geschiedenis van het onderzoek van de weg gaat terug tot het begin van de vorige eeuw, toen de weg door M.Cudell ontdekt werd.

Het laatste onderzoek (tot nu toe) vond in 1970 plaats in het weiland tussen de Palenbergerweg en de Worm. Een brede grindlaag vormde de verharde kern van de weg. Dit deel was geflankeerd door twee brede onverharde zones, die op hun beurt weer werden afgesloten door greppels. De totale breedte kon op deze manier wel 40 m bedragen. (Gegevens uit boek "Langs de weg" t.g.v. tentoonstelling in Thermen- en Bonnefantemuseum)

In het algemeen volgt de weg een rechte lijn waarbij van het veronderstelde verloop vanaf Heerlen weinig terecht komt. Waarschijnlijk gaat men uit van plaatsen waar Romeinse vondsten zijn gedaan, maar dat mag geen doorslaggevende richtlijn zijn.

De weg had verschillende functies zoals;

a) een militaire, troepentransport.

b) een economische, vervoer van goederen.

c) een communicatieve, via een systeem van pleisterplaatsen langs de wegen, worden berichten door het hele rijk verspreid. Ook wel administratieve functie genoemd.

Meer gegevens over de Romeinse weg leveren ook; oude schriftelijke mededelingen zoals kaarten, (Peutinger kaart) reisboeken, inscripties op stenen (mijlpalen, wegwijzers)

WEGWIJZERS.

Twee fragmenten van twee zandstenen mijlpalen werden als bouw materiaal gebruikt voor het oude kerkje te Eygelshoven. In 1939 werden deze bij de restauratie ontdekt. De stenen tonen inscripties met namen en eretitels van Constantijn de Grote. Datering 306-312. De stenen zouden uit Rimburch afkomstig kunnen zijn. In deze plaats bevindt zich ook een console van een mijlpaal welke bij verbreding van de weg onder het oppervlak werd aangetroffen. De steen is langs de stoep rand geplaatst. De laatste tijd wordt echter beweerd dat de steen ook wel eens een onderdeel van een fontein kan zijn geweest, gezien de kleine uitholling in de steen

WEGDORP

Op regelmatige afstanden lagen aan de Romeinse weg nederzettingen. Rimburch behoort tot een nederzettingstype dat men weg-dorp of vicus kan noemen en dat op meerdere plaatsen in het Romeinse rijk voorkwam. Deze betrekkelijk kleine agglomeraties ontstonden langs de snelwegen. Het kristallisatiepunt was een markt of een uitspanning van de postkoets. De bebouwing was aaneengesloten en had een gerechte vorm met geringe diepte. Aan beide kanten van de weg lagen huizen eventueel met bijgebouwtjes er achter. De huizen waren van het smal-rechthoekig type, dat men ook in de stedelijke nederzettingen ontmoet. Zij lagen met de smalle gevel naar de straat en waren meestal in de breedte in een aantal vertrekken opgedeeld. Voor aan de straat de winkel- of werkplaats, achterin het woonvertrek. Als bouw materiaal diende hout of steen d.w.z. houten bovenbouw op stenen voeting. Huizen van het peristijl-type hebben naar het schijnt in deze dorpen niet geheel ontbroken.

Hierop wijzen de resultaten van een onderzoek in Rimburch. Tempels kunnen in dit soort nederzettingen voorkomen andere openbare gebouwen blijkbaar niet. Het wegdorp zal in de provincie Limburg meer zijn voorgekomen

UIT EEN ANDERE BRON.

In de jaren 1927-1929 heeft men in Rimburch opgravingen gedaan, die zich vooral concentreerden op een onderzoek naar de constructie van de brug over de Wurm-Bach. Het wegdorp Rimburch, waarvan de Romeinse naam niet bekend is, was van het gewone vicus - type, met smalle rechthoekige huizen, die met de smalle zijde aan de straat lagen. In een van de huizen was een pottenbakkers werkplaats met vijf ovens, waarin geverniste drinkbeker werden vervaardigd. Bij recente opgravingen zijn meer huizen van dit type blootgelegd en zijn er waarschijnlijk delen van een zuilengalerij opgegraven, die wellicht behoort hebben tot een tempel.

Omstreeks 270 werd de brug over de Wurm hernieuwd. Wat men vond was geen brug maar een paalfundering waarop het grint-lichaam van de weg lag.

Bij de aanleg van de nieuwe brug werd een grafveld vernield - waarschijnlijk daterend uit de 2de en 3de eeuw - want in de stenen vulling van de paalfundering vond men talrijke grafmonumenten en architectuurfragmenten, die met opzet kapot geslagen waren.

Op grond van grafinscripties kon men de verwantschap tussen drie families reconstrueren, die in het begin van de 2de eeuw in de vicus - Rimburch geleefd hebben. Een geval waarvan in de Romeinse tijd maar weinig parallellen bekend zijn.

Met de gevonden grafstenen kon worden aangetoond dat het om een drietal families ging. Van de in totaal dertien genoemde personen behoren er vijf tot één familie, vier tot een andere en weer vier tot weer een andere. (zie: L.v.H. 1987 nr.4, (in part.bezit), De Maasgouw 1928 pag 10), Goossens UoW blz.34)

Bij opgravingen te Rimburch even over de Duitse grens onder leiding van dr.Mayer uit Aken werd einde 1927 een Romeinse grafsteen van Nievelsteiner zandsteen gevonden, lengte 0,50 en breedte 0,62 meter. Het opschrift luidt:

D	M	D(IS) M(ANIBVS): Aan de geesten der afge-
FLAVIO INGEN		storvenen.
VO IVL PATVA		Voor (Zoon) Flavius Ingenuus (heeft) de
MATER		moeder Julia Patua (deze grafsteen ge-
		sticht)

Tussen D en M staat een bladversiering. De gave grafsteen, te dateren van het einde der 1e tot het begin der 2e eeuw, lag slechts 35 cm in de grond en werd met nog enkele fragmenten van zuilen en bewerkte stenen gevonden bij het opsporen van de Romeinse overgang over de Worm.

De in Rimburch gevonden "twee fragmenten van het onderstuk van een zeer grote grafsteen" zijn in het Bonnetenmuseum te Maastricht aan een nader onderzoek onderworpen. Hier worden ze ook bewaard tesamen met enige eveneens in Rimburch, uit de bedding van de Worm komstige stukken (van zeer waarschijnlijk) wijalta-

ren. Het grafmonument is evenals de altaren vervaardigd van Nievelsteiner zandsteen. Het onderste gedeelte wordt gevormd door een ruw behakte sokkel van 19 cm hoogte, die ongetwijfeld in de grond ingegraven is geweest. Daarboven bevinden zich aan de voorzijde op de rest van de ongeveer 59 cm brede schacht sporen van de laatste twee regels van een opschrift. De hoogte van de letters bedraagt ca. 4-8 cm. De inscriptie kan als volgt gelezen en aangevuld worden:

----/ET - SIBI [VIVVS of VIVOS] / FECI [T]

Het betreft een grafsteen, die een man tijdens zijn leven heeft laten maken (voor zijn overleden echtgenote) en voor zichzelf.

EEN GEDEELTE VAN DE ROMEINSE WEG HEERLEN - KEULEN
TE RIMBURG.

Het in 1970 onderzochte terreingedeelte met in het profiel het bol gelegen grindlichaam van de Romeinse weg.

Aard van de informatie:

Tussen de gekanaliseerde Worm en de Palenbergerweg bevindt zich in het daar aanwezige grasland (thans akker) een hoog gelegen smalle strook grond. Deze vormt het tracé van de voormalige Romeinse weg.

Aard van het monument.

De oversteek van de Worm naar Duits gebied wordt hier gemarkeerd door de vondst aan Duitse zijde van de resten van een Romeinse brug en een groot aantal grafstenen én de in 1947-1949 en 1970 opgegraven overblijfselen van een Romeins straatdorp aan de Nederlandse kant van de Worm.

Deze Romeinse vicus, uniek voor Nederland, strekt zich uit aan weerszijden van de (met het blote oog nauwelijks nog herkenbare) weg, en bestond uit rechthoekige op steen gefundeerde houten huizen. Zij stonden met de smalle zijde naar de weg gekeerd.

Aan de straatzijde bevond zich het werk en winkelgedeelte.

De weg zelf, die in 1958 werd waargenomen bij het graven van een kelder tijdens de bouw van een huis aan de Palenbergerweg was herkenbaar aan een bol verhoogd grindlichaam en laat twee constructieperiodes zien. In de kern bestaat de weg uit een ca. 10 cm laag grof grind ter breedte van 7.00 - 7.75 m. Vermoedelijk was dit bedoeld als fundament van de weg. Daarover is een laag grind aangebracht, die in het midden een dikte had van 35 cm en een totale breedte bereikte van 9 - 12 m. In een latere fase vond nogmaals een verhoging plaats met in het midden minimaal 36 cm dikke grindlaag.

De breedte bedroeg in deze periode 10.75 - 11.20 m.

Greppels of sloten, direct grenzend aan de weg, werden niet waargenomen. Wel op enige afstand. Aan de noordzijde bevond zich evenwijdig aan de weg op 6.75 m afstand een 1.10 m brede en een 30 cm diepe greppel. Die aan de zuidzijde lag 13 m van de weg af en was 50 cm breed en eveneens 30 cm diep.

De grond tussen de greppels was niet verhard. Vondsten dateren de aanleg in de eerste eeuw na Chr. Uit opgravingen blijkt, dat de huizen van het latere dorp over de gedichte greppels zijn gebouwd en dus dichters tegen de weg liggen. Toen zal de van oorsprong militaire weg ook een meer economische rol vervuld hebben.

De oorspronkelijke hoogte van het maaiveld in het lager gelegen gedeelte van Rimburch heeft in de Romeinse tijd 1½ meter dieper gelegen. Dit meent men o.a. op te kunnen maken uit de ligging van de grafplaatsen.

Normaal liggen deze op slechts geringe diepte, hier op zelfs 2.30 m diepte.

De grond is waarschijnlijk van hoger gelegen delen naar beneden geslibt.

Begin 1970, in de tijd, dat men zich op het Vrijthof te Maastricht beijverde ondanks vorst, sneeuw en grootscheeps grondverzet een Merovingisch grafveld te redden, werd bekend, dat in dat voorjaar in het kader van de aanleg van een zuiveringsinstallatie te Rimburch een groot riool dwars door het Romeins straatdorp aan de Worm gelegd zou worden. De nederzetting is gelegen aan weerszijden van het riviértje de Worm, dat de grens tussen Nederland en Duitsland vormt. Hier kruiste de Romeinse weg van Tongeren naar Keulen het stroompje. Het onderzoek dat prof. dr. H. Brunsting in 1947 en 1949 instelde, bracht de muurresten van een drietal gebouwen aan het licht, die langs de weg gegroepeerd waren (Verslagen 's Rijksverzamelingen van Geschiedenis en Kunst 69, (1947), 72 en 70; (1949), 95). De député G.J. Heiligers, Wethouder W.G. Bremen van Kerkrade en het Zuiveringschap van de Worm legden de financiële basis voor dit onverwachte onderzoek; de D.A.C.W. stond toe arbeiders van het onderzoek op het Vrijthof in te zetten in Rimburch. De resultaten van het onderzoek, dat duurde van 31 maart tot 12 juni 1970, hebben de moeite en medewerking van allen niet onbeloond gelaten. De technische leiding berustte bij de heer K. Greving.

In het tracé van de rioolsleuf, die de nederzetting en de Romeinse weg zeer gunstig in een hoek van ca. 45° sneed, kon een vlak van 8 x 310 m. aangelegd worden. De resultaten kunnen als volgt summier weergegeven worden.

A. Een profiel over de Romeinse weg waarin minimaal 3 perioden duidelijk waarneembaar waren. De breedte in de eerste aanleg bedroeg ca. 7.50 m, in de laatste aanleg ca. 11 m. De dikte van het grindpakket was onder de 40 cm dikke bouwvoor nog 2 m. Greppels direct naast de weg zijn niet geconstateerd.

B. Het woonareaal aan weerszijden van de weg.

1. Als oudste verschijnsel liepen parallel aan de weg ten zuiden een en ten noorden twee greppels; de tussenafstand tussen de binnenste greppels bedroeg 23.5 m, tussen de buitenste 28.5 m (vergelijk W. Piepers, "Ein Profil durch die römische Staatsstrasse Köln-Jülich-Tongern", Beiträge zur Archäologie des römischen Rheinlandes, 1968, 317-21: een breedte tussen de berm-sloten van ruim 24 m).

Uit een kuil, die in een van deze greppels lijkt

uit te monden komt een t.s.-bord Haltern type 16 met een stempel CN.AE. (A.Oxé en H.Comfort, Corpus Vasorum Arretinorum, 1968, 58, nr.236b)

2. Aan de noordzijde van de weg lag in een tweede fase een houten gebouwtje van bijna 5x10 m met mogelijk een tweescheepige indeling; op 4 m afstand werd parallel aan dit gebouw de wand van een tweede huis over een lengte van 8 m aangesneden, waarvan de achterzijde 5 m verder naar het noorden lag. Ook aan de zuidzijde zijn resten van een dergelijke bebouwing waargenomen.

3. In een derde fase zijn met een enigszins andere oriëntering in hout aan de noordzijde een huis van 8.5 x 17 m en aan de zuidzijde een wat problematisch bouwsel van 7 x minimaal 15 m opgetrokken; het laatste was op een afstand van 7 m aan de buitenzijde door een parallellopende rij palen omgeven.

4. De huizen uit de jongste periode sluiten qua oriëntering en plattegrond nauw aan bij die van de voorgaande fase. De verschillen in materiaal, hout en steen c.q. grind, wekken echter de indruk, dat het inderdaad om twee afzonderlijke perioden gaat. Bovendien verspringt de achtergevel van het huis aan de noordzijde ten opzichte van de voorgaande plattegrond. Het huis meet 7 x 14 m.

Parallel aan dit huis lag een tweede, waarschijnlijk gelijksoortig gebouw. Het huis ten zuiden van de weg vertoont opnieuw een merkwaardige aanleg. Evenwijdig aan een funderingssleuf, die een ruimte van 8.5 x 15.5 m omgeeft, loopt aan de binnenzijde een rij vierkante kuilen; deze rechthoek wordt aan de buitenzijde op een afstand van 6-7.5 m omgeven door een andere funderingssleuf, die eveneens aan de binnenzijde begeleid wordt door een rij rechthoekige kuilen.

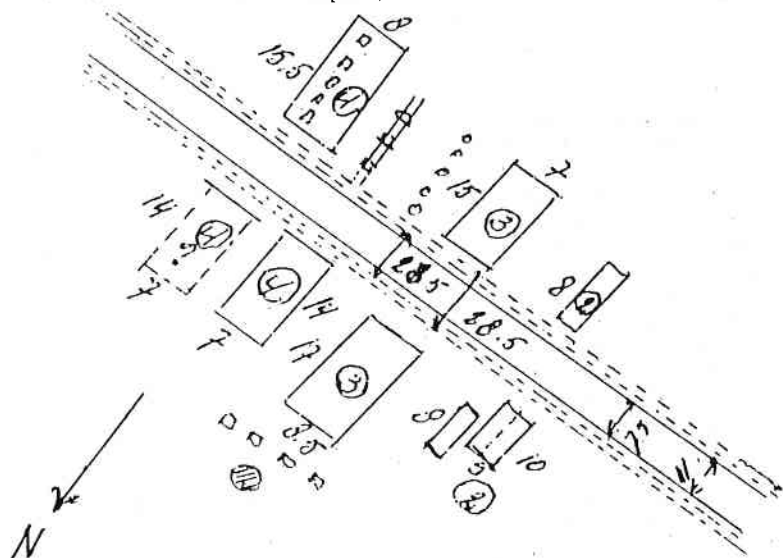
Alle huizen lagen met hun smalle zijden aan de straat.

C. Een blik op het terrein aan de achterzijde van de bebouwing. Dit deel van het onderzoek bood de gelegenheid een goed inzicht te krijgen over de diepte van de bebouwing ter plaatse. Achter de onder B beschreven aan de straat gelegen huizen werden over een afstand van ca. 25 m nog talrijke paalkuilen opgetekend, die duiden op een intensieve, maar voorlopig nog niet duidelijk te reconstrueren bewoning. Hierachter werd echter slechts nog een enkele afvalkuil gevonden.

Behalve het reeds genoemde Ateius-stempel duiden

enkele vroege kruikhalzen, randen van witte Belgische waar, een rand van een kurkurn en een bodem van een terra nigra mortarium op een begin van de activiteit in de eerste helft van de 1ste eeuw.

(Archeologisch Nieuws blz. 115. Nieuwbull. v.d. Kon. N.O.B. 1971 9de afl. sept.)

In oktober 1971 werd een begin gemaakt met de normalisatiewerkzaamheden van de Worm. Reeds in een vroeg stadium bereikte men daarbij het punt waar de Romeinse weg Tongeren - Keulen bij Rimburch dit riviervak kruist. Aan de Duitse zijde van de Worm waren voor de tweede Wereldoorlog de restanten van een Romeinse brug gevonden alsmede een groot aantal grafstenen. Dankzij de medewerking van de Provinciale Waterstaat in Limburg. Dipl. Ing. H. Nacken uit Heinsberg, en de Duitse aannemer is het gelukt in het betreffende gedeelte de werkzaamheden op de voet te volgen. Bijzonder veel hulp is daarbij verleend door de heren T. Linckens uit Merkelbeek, R. Riediger en M. Zavrtak uit Palenberg (Dld.)

Ca. 25 cm boven de onderkant van het nieuwe beekbed (81.32 + N.A.P.) stonden over een lengte van 5 m. enkele zware houten palen (30 x 30 cm) meer dan

1.50 m diep in de grond; er tussen door stonden kleinere paaltjes (15 x 15 cm). In de smalle zool van het beekbed (ca. 1.50 m breed) was het niet mogelijk een groter verband te onderscheiden. Wel bleken de palen na nauwkeurige inmeting in een lijn te staan met de plaats van de Romeinse brug op de Duitse zijde en het laatste punt aan de Nederlandse zijde, waar door prof. dr. H. Brunsting tijdens het onderzoek in 1947 - 1949 nog de Romeinse weg is vastgesteld. De bovenzijde van het houtwerk reikte tot in een laag van verspoeld grind, löss en humeuze grond, die over grote afstand vermengd was met Romeins dakpanmateriaal, aardewerk en Nievelsteiner zandsteen. Van ca. 83.57 + N.A.P. (=maai veld) tot ca. 82.00 + N.A.P. was dit alles door een homogeen schoon pakket löss afgedekt, dat duidelijk tot de na-Romeinse beekafzetting behoort. Terwijl bij en tussen het houtwerk enkele steenblokken zonder verdere bewerking lagen, waaronder ook een blok blauwe hardsteen, werden 25 meter zuidelijker, waar geen houtwerk meer was, twee fragmenten van twee grafstenen/wijaltaren (resp. 52.5 x 33.5 x 15 cm en 37.5 x 35.5 x 18 cm) gevonden. Beide stenen, die zo sterk afgesleten waren, dat er geen spoor van een tekst meer te lezen was, zijn vervaardigd van Nievelsteiner zandsteen. De stenen zijn aan de bovenzijde van een lijst voorzien, waarboven aan weerszijden twee rollen gebeeldhouwd zijn. Op een van de stenen zijn nog op de bovenzijde vaag twee vruchten en op de zijkant een plantenmotief waar te nemen. Reeds eerder hadden de heren Riediger en Zavrtak twee fragmenten van het onderstuk van een zeer grote grafsteen gevonden (min. h. 73, br. 56, d. 19.5 cm). Op de steen waren nog de volgende letters te lezen:

— T [...]

F A E C .

Tot kleinere vondsten behoren een zeer sterk afgesleten t.s. randscherf Cheenet type 320 met onleesbare radstempelversiering, een t.s.-bodemscherf met radstempelversiering, een gevernist randfragment (R. Pirling, Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep, 1966, type 56), een ruwvondige rand Pirling o.c. type 122 (midden 2de helft 4de eeuw), drie randen van kookpotten (Pirling o.c. type 105/106) waarbij o.a. een rand type b (nog 3de-eeuws) en een

rand type h (1ste helft of midden 4de eeuw). Van het hout is door dr. Hugot uit Aken een tweetal monsters ten behoeve van dendrochronologische datering genomen. Dit kan te zinnertijd houvast geven omtrent de ouderdom

ROMEINSE WEG

Om de veroverde gebieden gemakkelijker en snel te kunnen bereiken legden de Romeinen uitgebreide wegen-netten aan. Soms liepen deze door moerassige gebieden waarvoor extra eiken balkenconstructies voor een vaste ondergrond moesten zorgen. Dikwijls liepen deze wegen echter ook over reeds bestaande wegen. Dit kan ook in Rimburch het geval zijn geweest. Dhr. Chr. Beckers heeft steeds verondersteld, dat zich onder de aangetroffen Romeinse bebouwing een leeflaag zou bevinden van een vroegere cultuur. Het zou goed zijn bij toekomstige onderzoeken hier rekening mee te houden.

Langs de wegen vestigden de Romeinen steden, tempels, castellums enz. Zij begroeven er hun doden. Mijlpalen gaven de afstanden aan, wegwijzers de richting van de wegen. De afstanden werden in bijna alle gevallen aangegeven in leugae een Gallo-Romeinse maateenheid van 2222 m. Villae met boeren-bedrijven zorgden voor voedsel.

Op regelmatige afstanden bevonden zich poststations voor koeriers om van paard te wisselen. Ook kon men er eten en rusten.

Langs de Romeinse weg bouwden de Romeinen wachttorens (speculae)

Door middel van (licht) signalen konden de wachters waarschuwingen geven van de ene naar de andere toren b.v. bij nad erend gevaar

Zo'n wachttoren, misschien wel in de vorm van een burgtoren bouwden de Romeinen ook bij de Worm, waar een voorname rivierovergang een deel van de Romeinse weg vormde. Resten van dit bouwwerk zijn nog terug te vinden in de fundamente van de "Bergfried" van kasteel Rimburch.

Maasgouw 1927 blz.27

Rimburch.

"Het Romeins dorp dat verleden jaar was ontdekt bij het slot Rimburch, even over de Nederlandsche grens

wordt geleidelijk ontgraven vanwege het stedelijk museum van Aken.

Thans is een gebouw blootgelegd, dat den typischen vorm heeft van de vicus huizen.

In het ruime voorhuis, gelegen langs den Romeinschen straatweg bevonden zich vele kleine kamers. Ook kwam een put te voorschijn met betimmering van zware eikenhouten balken."

Rom. vondsten door kapelaan Hanssen

Vondsten uit de Romeinse tijd waren tot het begin van deze eeuw zeldzaam. Men moet daarbij niet uit het oog verliezen, dat de belangstelling en kennis omtrent archeologische vondsten nihil was. Deze beperkte zich hoogstens tot geld en sieraden. Aardewerkpotten en urnen werden kapot geslagen, omdat men daarin dingen van waarde verwachtte.

Op deze wijze zouden in de jaren vijftig van de vorige eeuw bij de aanleg van de dam voor de spoorbaan Aken-Geilenkirchen talrijke vondsten vernield zijn. Nog steeds kan men op de omliggende velden brokstukken van Romeins aardewerk en dakpannen vinden.

In de tuin van kasteel Rimburch bevond zich in het jaar 1876 een Romeinse sacrophaag van Nievelsteiner zandsteen. Hij had de vorm van een kubus; lengte en breedte waren 1 m. Binnen in de zerk bevond zich een bankje, waarop de bijgaven gezet konden worden. De heer van Kesteren de eigenaar van het kasteel wist niets van de herkomst van de sacrophaag. Hij veronderstelde dat hij te voorschijn was gekomen uit een grafheuvel, uit de beemden van Rimburch.

In de Publications van 1895 kunnen we lezen dat de graftombe op de binnenplaats van het kasteel stond en min of meer als regenton gebruikt werd.

Martin Cudell

Verdienstelijk werk betreffende het verloop van de Romeinse weg zijn verricht door Martin Cudell, die in 1823 in Rimburch en omgeving precieus onderzoekingen heeft gedaan.

In zijn memoires geeft hij een beschrijving van zijn observaties en opgravingen. Hij geeft het verloop van de weg van Weijenberg, onder Ubach, door Rimburch en Broekhuizen tot in de Groenstraat aan. Op een kleine vergissing na kloppen zijn onderzoekingen.

Martin Cudell werd op 8 augustus 1773 geboren in Broekhuizen. Zijn vader, die chirurg in Marienberg was, verhuisde hierheen naar het "letzte Haus in der Gracht". Hij was secretaris van graaf Belderbusch

vankasteel Terworm, die hij naar Parijs vergezeld. Hij keerde echter in 1814 terug en werd eerst politie commissaris te Maastricht en later onder het Belgische bestuur vrederechter in Hasselt. Hij stierf op 30 dec. 1845 te Luik.

„Das letzte Haus in der Gracht“.

Van hem stamt o.a.: Memoire sur la direction de la chaussée romaine de Tongres à Juliers et sur la situation de coriovallum.

In Folio, 20 S. Vgl. Publications 1865, S 220.

Grafheuvel

De zeer grote grafheuvel in de Rimburchse beemden, de zogenaamde "Heinzelmännchenberg" is in 1887 zonder enige deskundige begeleiding afgegraven. Op 23 augustus van dat jaar werd de laatste schop grond van deze markante Romeinse tumulus weggeruimd. Hij was het slachtoffer van economische doelen zonder ook maar het geringste te hebben bijgedragen aan de plaatselijke geschiedenis.

Rond deze "Heinzelmännchenberg" hing een waas van geheimzinnigheid en vele volksverhalen hierover waren in omloop. Men vertelde o.a., dat toen de heuvel er nog was, de bliksem nooit ergens in Rimburch insloeg. Na de afgraving was dit wel het geval en trof de bliksem zelfs de kerk

Men heeft de heuvel en later de plaats waar hij lag, steeds met een zeker ontzag behandeld, daar men hier de begraafplaats van hun voorouders veronderstelde. Een vooraanstaand persoon zou zijn laatste rustplaats in deze bijna 15 meter hoge grafheuvel gehad hebben.

Desondanks zijn drie kleinere vaatwerken afkomstig uit deze heuvel behouden gebleven *)

- 1) Een hard gebakken, een-orig kannetje uit pijpaarde met brede uitstaande rand, 10 cm hoog. Aan de opening buiten 4 cm en binnen 1 cm diameter in de grote buikverbreding 14 cm diameter.
- 2) Een dikwandige, gebakken, rood-grijze beker, zonder versiering, 6 cm hoog. Aan de opening 16 cm diameter.
- 3) Een ruw bewerkt een-orig kannetje, grijs/geel van kleur, zonder voet, met een eenvoudige schenkrand. Bij de grootste verbreding van de buik 36,5 cm diam.

Smidt heeft deze heuvel terecht aangeduid als een Romeinse begraafplaats.

Schneider hield de tumulus voor een wachttoren. Deze zou een onderdeel gevormd hebben van een door het dal lopende grenzwehr, waarvan een restant van een 50 m lange, 2 meter hoge en 5 m brede wal aanwezig was. Deze wal zou gediend hebben als "Grenzwehr" en werd een aantal jaren geleden (+1878) afgegraven en geslecht.

In 1911 werden in de nabijheid van deze tumulus, evenwel aan de andere zijde van de zogenaamde oude "Worm" nog twee Romeinse begraafplaatsen ontdekt.

*) B.7. LXIV, S.22 Sämtliche hier erwähnten Fundgegenstände sind im Museum der Rimbürg sorgfältig geordnet.

(kapl.Hanssen 1912)

Grafheuvel

Zijweg rom.weg

Zoals Schneider opmerkt, liep van de hoofdbaan van de Romeinse weg een zijbaan naar het zuid-oosten. Deze aftakking begon direct achter de brug over de Worm, waar hij nog lang zichtbaar was. Van hieruit liep deze weg door de Hohlweg of de zogenaamde oude Herbacher Gracht door de beboste helling omhoog naar Herbach en Streiffeld, waar zijn sporen verdwijnen. Bij Zopp richting Stolberg is hij dan weer te zien.

Op een terrein tussen genoemde zijweg en de nieuwe pachthoeve kwam bij egalisatie werkzaamheden in 1907 een aangelegde vloer te voorschijn. Deze had een lang-gerekte rechthoekige vorm en bestond uit een 25 tot 30 cm dikke kiezellaa. De juiste lengte en breedte waren niet meer vast te stellen. De lengte was oost-west gericht. Aan een lange zijde heeft een muur of leemwand gestaan. Drie meter hiervan verwijderd, werden op afstanden van telkens 2 à 2.20 m, vijf kleinere kiezellagen aangetroffen. Zij waren vierkant van vorm; 60 x 60 cm en 40 cm dik. De onderlaag bestond uit dikkere kiezelstenen.

Uit verdere opgravingen bleek, dat hier verschillende Romeinse boerderijen hebben gestaan. Zij waren van hetzelfde type zoals deze ook aan de andere zijde van de Worm, op Nederlands grond-gebied, de laatste decennia waren blootgelegd.

De kiezelbanken dienden als steunpunt voor houten palen, die een licht vakwerk droegen, dat aan de buitenkant door gedroogde leemplatten afgesloten was waardoor een soort hal ontstond.

Deze evenwijdig aan de reeds eerder genoemde muur lopende hal was niets anders dan een verlenging van het dak van het hoofdgebouw. Dit dak werd gedragen door op afgeplatte houten palen rustende balkenrijen. Deze overstekende dakconstructies, maar dan zonder palen, ziet men bijna overal op in deze streek voorkomende boerderijen. Zij dienen om drooghuids de stallen te bereiken, om voedselvoorraden te bewaren en gereedschap tegen regen te beschermen.

In twee van de vijf kiezelbanken stond in het midden een zware bewerkte zandsteen, waarin zich een paalgat van 10 cm diep en 8 cm in het vierkant bevond.

Voor het gebouw met de hal bevond zich op enkele meters afstand een afvalkuil. Rond deze kuil in een strook van 30 x 40 meter werden de volgende vondsten

gedaan.

1) Bouwmaterialen

Talrijke handgevormde spijkers, waaraan restanten verkoold hout zaten, en andere ijzerdeeltjes zonder stem-pel imbrizes, kleitegels waarvan een met ingekraste rupsversiering en een met een afdruk van een hondenvoot, zandsteenbrokken en zware stenen.

2) Molensteenfragmenten uit Andernacher lava.

3) Drie groene glasscherven. Waarschijnlijk delen van een schaal.

4) Fragmenten van vazen zoals:

A. Terra - nigra vaas, waarschijnlijk uit de jongere La-Tène tijd stammend

1) Fragmenten van een kelkvormige vaas, een drinknap met gladde buitenkant en versierd met recht naar beneden lopende graveringen.

De fragmenten tonen 14 verschillende modellen graveringen, sommige hebben deze versiering aan het bovendee van de vaas, andere in het midden en weer andere in de onderste helft. Bij slechts weinigen zijn deze lijnen haarfijn te noemen, terwijl bij anderen bredere en diepere graveringen met korte bijna onzichtbare zich afwisselen (Vgl. Koenen, Tafel X-8-)

2) Fragmenten van kleine drinkbekers met knobbelachtig oppervlak in drie verschillende vormen.

3) Twee fragmenten van kelkvormige vazen van terra-nigra met schubben.

4) Fragmenten van een dunwandige drinknap, met glanzende doorschijnende laag bedekt, rode klei, hard gebakken. Op de buik loodrechte graveringen van 5 cm lengte.

B. Gele vazen met rode gemarmoriseerde en witte klei met gele en rode glazuur.

1) Fragmenten van ondiepe borden bekens (Lezoux, 1.-3de eeuw).

2) Fragmenten van bekens, aan de binnenkant rood, van buiten zwart getint en anderen aan de binnenkant zwart en van buiten rood.

C. Terra-sigillata vaatwerk.

1) Fragmenten van wrijfschalen. De binnenkant toonde door gebruik afgesleten deeltjes kwartssteen. (Dragendorff, Form 44 en 45).

2) Fragmenten van een schaal met barbotine versiering (spitse bladeren) (Dragendorff, Form 33)

3) Fragmenten van kopjes en borden van verschillende vorm (Rheinzabern en Lezoux, 1e-3de eeuw)

4) Voet van een beker met pottenbakkersstempel GIAMATF (Rheinzabern) Vgl. Verzameling van de universiteit Bonn Nr. 433 Amatus [Juslenville], Bull-Liégeois IX S. 433 Amato [Lezoux], Dèchelette, I S. 250).

5) Zeven bodemfragmenten zoals nr. 4, met onleesbare stempel.

6) Een fragment van een deksel van een vaas met stempel TAREIVS. Vg 1. Dèchelette, I S. 301 No. 187; Lezoux, Vorm 67. TA

7) Fragmenten van vazen met wit ingekerfde figuren (Glasschaal-imitatie)

8) Fragmenten van bewerkte vazen; eierstaf, gladiatoren, bladornamenten (Dragendorff, Form 29) [Dèchelette, type 15] en 37).

D. Aardewerk, vervaardigd van witte pijpenklei. Brokstukken van dit materiaal zijn minder gevonden dan sigillata.

Vermeldenswaard zijn:

1) Een een-orige kan, 24 cm hoog, gevonden in een verbrandingsput op 2.80 m diepte (Koenen, Tafel XV 15)

2) Halzen, voetjes en oren van kruiken.

3) Een 6 cm lange schenktuit van een z.g. Biberon.

4) Fragmenten van de hals van een vierkante flesvormige vaas, De hals, rond en 3 cm diameter is spiraalvormig gedraaid.

5) Wrijfschaalfragmenten uit zuivere witte gemengde klei.

E. Vaatwerk met een oneffen oppervlak van grijze, vuilgele en roodgele kleur.

Op het breukvlak is de kleur van de scherf niet hetzelfde en ziet men bijmengingen van hardere delen in de klei.

1) Randen van urnen met meer dan honderd profielvarianten (2de eeuw).

2) Bodem en wandfragmenten, roodachtig en grijszwart met ringvormige horizontale versiering.

3) Wandfragmenten van een geel-grijze pot; op de buik een band van in elkaar verlopende zwartblauwe ringen (van 2 cm diameter) en barbotine.

4) Wandfragmenten op opgebrachte brede snoer en bandversieringen in 21 verschillende vormen

F. Dikwandige potten met ruw oppervlak.

Wrijfschaalfragmenten van wit, grijs, geel-grijs en rood aardewerk. Van binnen bezet met afgesletten steentjes.

Licht gebogen bodemstukken van $2\frac{1}{2}$ tot 3 cm dik
Bij sommigen zit de rand verticaal tegen de buitenwand (waarschijnlijk de oudste vorm. Bij sommige grote emmervormige potten ligt de rand vlak tegen de binnenkant.

G. Een lichtrood hard gebakken fragment van een voet (onderste deel van een driervoet) 24 cm hoog, 6 cm diameter, naar boven iets breder uitlopend.

5) Brons. Romeinse fibula. De rug, 5 cm lang, 1 cm breed, smal uitlopend naar het spiraalvormig einde tot 2 mm.
Op de rugzijde drie parallel lopende puntlijnen. Aan het kopeinde is de rug scherp naar binnen gebogen, daar onder bevindt zich de naaldbeschermer. De spiraalveer heeft vier windingen. Rug, spiraal en naald zijn uit één stuk.

6) Lood. Twee stukken lood; zware aardklonten vermengd met gesmolten lood.

7) Munten. Een onbekend, bijna geheel door de vochtigheid van de bodem vergane bronzen munten fragment.

8) Een groen getint steenkoraalfragment.

9) Een zware witte stenen kogel, 12 cm diameter.

In 1805 werd de waterleiding vanaf de Adolfsbron naar nieuwbouw van de pachthoeve aangelegd en werd ook hier de Romeinse zijweg naar Stolberg op een diepte van een meter aangetroffen.

Op hetzelfde niveau kwam een brandgraf met crematieresten te voorschijn.

De urn had een ondiepe komvorm, was 5 cm hoog en de bovenkant had een doorsnede van 16 cm. Hij was uit grijze klei gebakken en gezien de vorm van de bovenrand is de urn oorspronkelijk van een deksel voorzien geweest.

Rond de urn lag houtskool.

Op geringe afstand lag een kleinere tweede urn, die echter een andere vorm had. Slechts 6 cm hoog en 4 cm doorsnede. Grijs van kleur, zonder versiering heeft zij enige overeenkomst met de vorm Dragendorf 52.

(Koenen, Taf. XVIII, 15a)

Rom. vondsten in Landgraaf

SCHAESBERG.

Grafveld tussen flats Achter den Winkel en Vossekuil.

Restanten Romeins gebouw aan de Overste Hof.

Romeinse villa, waar nu de draf. en renbaan is.

Romeinse restanten van een gebouw bij kasteel Schaesberg

NIEUWENHAGEN.

Romeinse villa aan de Koelweg.

Romeins vrouwengraf aan de Heereweg.

UBACH over WORMS.

Romeinse brandgraven aan de Groenstraat, met vele andere vondsten (zie losse bladen blz. 2 Goossens. De Maasgouw 1926 pag. 70)

Romeinse vondsten in het verlengde van de Haanweg op de kruising Eygelshovener weg en Europaweg.

Restanten gebouw bij de watertoren.

J. Spierts, bij aanleg leidingen.

Palenbergermolenweg-Rinckberg (kruispunt)

Muntvondsten

Romeinse vondsten in de Onderste straat

Votiefaltaar (Bulletin nr. 3-1989) O.C.G.L. Landgraaf

Bij het dichten van sleuven op 30 september 1947 te Rimborg werd een Romeins lepeltje gevonden

Bij het zuiveren van de Wormbedding in 1937 werden 13 Romeinse munten gevonden. Alle met de beeltenis van Constantijn de Grote.

Gevonden door Schloszkaplan Hanssen in een tuin te Rimburch een gouden munt van Keizer Justinianus (527-565). Deze munt heeft hij verkocht aan het museum te Heerlen. Munt nr. 3343 (zie Limburgs Verleden I pag.186 LK 6.8.1928 en de Maasgouw 1926 (pag.63))

Lijst van oudheidkundige vondsten uit de gemeente UoW getoond door dhr. F.X. Schobben bij de excursie aan historisch Waubach en Rimburch door de leden van de Historische Kring "Het land van Herle op 28 juni 1969.

Goossens U.o.W. blz.34 en 35.

Om de God van het water, Neptunus gunstig te stemmen gooiden de Romeinen munten en sieraden in het riviertje.

Talrijke vondsten tonen dit aan, o.a. van een fraai helaas beschadigd, zilveren Venus beeldje.

(Dorp met een rijk verleden v. Cor Bertrand -vermoedelijk uit een Laura mijnblad)

Bijzondere aardewerkvondsten in Rimburch. Door: W.Beckers

Bij de verbouwing van zijn huis in Rimburch, een aantal jaren geleden, vond de bewoner een grote verzameling aardewerk.

Opmerkelijk was, dat naast de gebruikelijke scherven van potten en borden, een aantal zeer kleine potjes van verschillende afmetingen werden aangetroffen.

Pogingen om de wetenschap voor zijn vondst te interesseren bleven tot nu toe zonder resultaat.

Duidelijk was, dat het aardewerk niet thuishoorde in de reeks van Middeleeuwse vondsten tussen 1050 en 1375 waarvan in deze contreien zoveel pottenbakkersrestanten zijn aangetroffen.

Een aantal geïnteresseerden ging bij de vinder eens poolshoogte nemen, veel verder dan het mee naar huis nemen van een aantal potjes, reikte hun belangstelling echter niet.

Gelukkig heeft de sectie archeologie en cultuur van de Heemkundevereniging Landgraaf, amateur-archeoloog dhr. J.Cluijster bereid gevonden d.m.v. een lezing meer duidelijkheid omtrent dit Rimburchs aardewerk te verschaffen.

Het aardewerk moet gedateerd worden in de periode tussen 1600 en 1750. (Ter vergelijking aardewerk Frechen, 1500 - 1700)

Een aantal kenmerken:

- 1) Merendeels op de draaischijf vervaardigd aardewerk.
- 2) Gedraaid uit geel-wit bakkende klei, die plaatselijk in de grond aanwezig is.
- 3) Baktemperatuur rond 900° C.
- 4) Het aardewerk is vrij poreus, zacht en bros.
- 5) Kleur kenmerkend geel-wit.

De kleinere potjes zijn alleen van binnen geglaazuurd. De grotere van binnen maar ook aan binnen en buitenkant.

6) De borden hebben soms geknepen randen.

ZALFPOTJES

De kleinere potjes van verschillende afmetingen (meer dan vijf maten) zijn waarschijnlijk gebruikt als zelfpotjes.

Verondersteld wordt, dat ze gebruikt zijn om zelf in te doen tegen allerlei ziektes (epidemieën) die destijds heersten. Ze werden door kwakzalvers als geneesmiddel verkocht.

De zelf zou van plaatselijk voorkomende slakken gemaakt zijn. In enkele potjes heeft men restanten van deze zelf aangetroffen.

Op de zelfpotjes zaten geen dekseltjes. Waarschijnlijk heeft men ze van boven gedicht met perkament en een touwtje.

VINDPLAATSEN

Intussen zijn meerdere vindplaatsen in en rond Rimborg bekend geworden waar restanten van dit aardewerk werd aangetroffen. Op drie plaatsen in de buurt van de bebouwing en op twee plaatsen binnen in huis.

Bij het uitschachten van de grond in een huis aan de Rinckberg werd een afvalput vol met restanten aardewerk gevonden. Ook onder de vloer was het bezaaid met scherven.

Op een andere plaats werd bij de verbreding van de weg aan de Broeckhuizenstraat een schervenbed aangetroffen. De vondsten beperken zich niet alleen tot vindplaatsen in Rimborg. ook in andere plaatsen is dit aardewerk gevonden: Brunssum, Schinveld, Maastricht en Duitsland. In het museum "de Koperwiek" in Vaals staat aardewerk van dit type geëxposeerd waarbij de Groenstraat als vindplaats wordt aangegeven.

Ook in de buurt van de watertoren werden restanten aardewerk gevonden. De plaats staat heel toepasselijk bekend onder de naam "Op d'r Duppebekker".

HUISVLIJT

Ovens zijn tot nu toe niet gevonden, wel ovenstenen. Verondersteld kan worden dat de vervaardiging een soort huisvlijt was, door families bedreven en dat de oven zich vlak bij huis bevond.

Dat vooral ook vrouwen en kinderen zich met de vervaardiging hebben bezig gehouden is op te maken uit aftekening van kleine vingers aan de binnenkant van de zelfpotjes.

GEVARIEERD AARDEWERK

Naast de grote hoeveelheid zelfpotjes werd ook aardewerk t.b.v. keukengerei gemaakt.

Kommetjes, een- en twee-orige potjes, borden, schalen met twee oren, dekseltjes, kopjes met geknepen standring en op drie pootjes, enz.

Aan de buitenkant leek het glazuren onzorgvuldig te zijn gebeurd. Ook wat de kleur betreft hield men bij het glazuren van variatie, buiten- en binnenkant kunnen verschillende kleuren hebben, b.v. geel van binnen, groen van buiten.

In het algemeen kan met stellen, dat veel moeite werd gedaan om er iets leuks van te maken.

Zo werden ook prachtige sierborden aangetroffen, die aan de binnenkant met een kam of iets dergelijks vóór het glazuren waren bewerkt.

Bij sierborden bevinden zich twee gaatjes aan de achterzijde, die dienden voor ophanging.

Ook borden met geknepen golfrand leverden een leuk effect. Ze hadden een holle bodem, dus zonder standring.

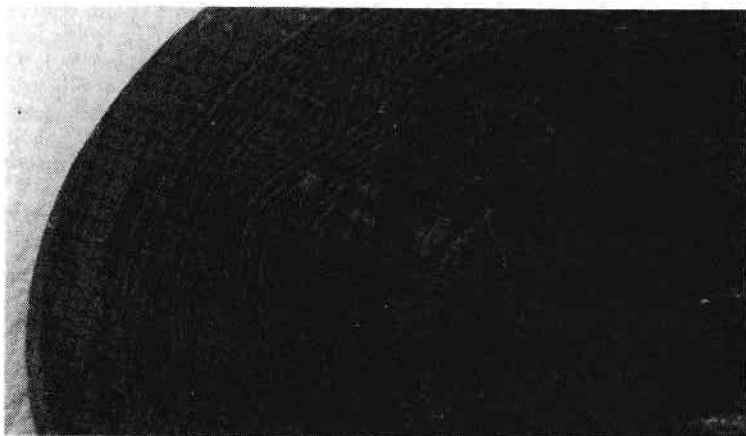
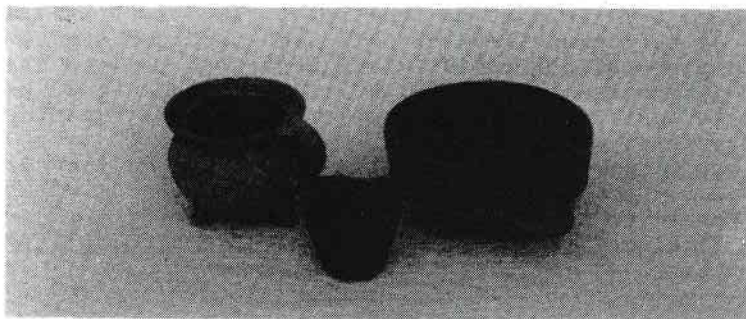
CONCLUSIE.

Dit verslag over het aardewerk uit Rimborg is natuurlijk niet compleet.

Een meer wetenschappelijk onderzoek moet plaats vinden.

Het zou goed zijn als de bestuurders van de gemeente Landgraaf daartoe het initiatief zouden nemen.

De resultaten dragen bij aan de kennis van de historie van een van de meest interessante delen van de gemeente Landgraaf n.l. Rimborg.

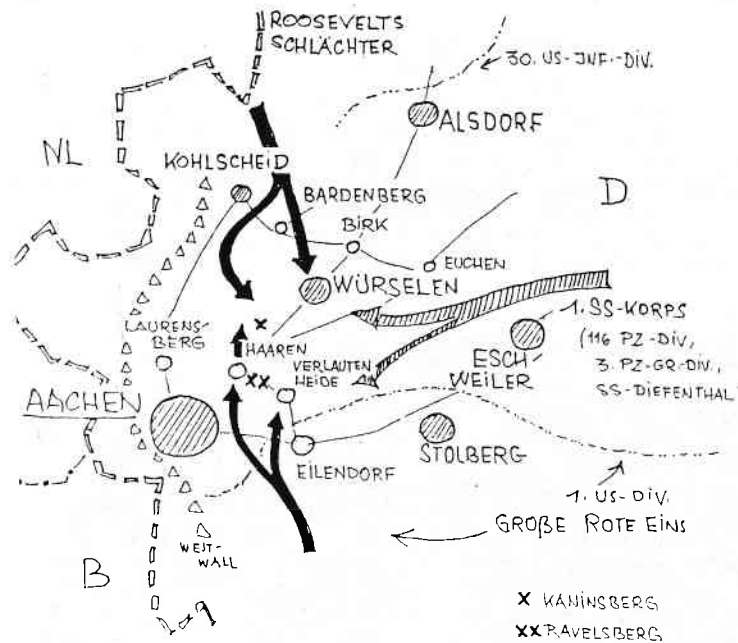

RONDE BEVRUDING van RIMBURG

door: W.BECKERS

Rimburg is in 1944 door de Amerikanen bevrijd, meer precies door de 30ste U.S. Infanterie divisie. Het commando werd gevoerd door Generaal Leland Hobbs, een grote robuuste man, vooraan in de 50. Genoemde divisie droeg de bijnaam: "Slagers van Roosevelt", of "Roosevelts slagers". Deze bloeddorstige bijnaam hadden zij zichzelf gegeven. Op 10 juni 1944, vier dagen na de succesvolle invasie in Normandië werd de divisie in de strijd ingezet. Enkele weken was hun inzet onopgemerkt en van weinig betekenis geweest. Dan op de morgen van de 5de augustus, ziet de 30ste zich geplaatst tegenover een oprukkend front van vijf tank- en S.S.-divisies; de enige grotere tegenaanval van Duitse zijde sinds het begin van de geallieerde invasie. Vijf dagen lang kan het front van de 30ste stand houden. Zij weerhouden de Duitse troepen om de zee in Normandië te bereiken en zo het Amerikaanse leger in twee delen te splitsen. De aanval wordt afgeslagen. Zo wordt de strijd bij het Franse Mortain, naar de woorden van Generaal Bradley, een van de meest geschiedenis makende van de oorlog. Bradley noemt de 30ste Infanterie divisie sindsdien "de rots van Mortain". Zijn soldaten zijn echter directer bij de keuze van een bijnaam en noemen zichzelf "Roosevelts slagers" naar de toenmalige president. Deze soldaten met hun bloeddorstige naam zijn thans, na hun inzet bij de bevrijding van Rimburg, aan de Duitse grens tussen Geilenkirchen in het noorden en Kerkrade in het zuiden angekommen. Vanuit hun schuilplaatsen kijken zij bij Rimburg naar de overkant van de Worm en wachten af. Zij weten dat zij opgewacht worden aan de andere zijde. Zij zullen de Westwall, of zoals men hier zegt de Siegfried linie, aanvallen, een verdedigingslinie een paar honderd meter verder gelegen. Het plan van hun bevelhebber is bekend, zijn infanterie moet het Duitse front openbreken. Vervolgens moeten de pantserstroepen over de Worm en naar het

oosten afbuigen om de overgangen over de Roer, ongeveer vijftien kilometer verderop te bezetten.
"Roosevelts slagers" moeten echter in de richting Würselen optrekken.

FRONTBREEDTE.

Om zeker te zijn dat de aanval zal slagen heeft Generaal Hobbs de frontbreedte zeer klein gehouden; slechts anderhalf tot twee kilometer breed bij de dorpen Mariënberg en Rimbürg. De reden hiervoor is eenvoudig; ofschoon zijn mensen hierdoor verder verwijderd zijn van de "Grote Rode Een", die vanuit de zuid - westzijde van Aken aanvallen, hebben zij het voordeel dat zij bij Mariënberg en Rimbürg niet in straatgevechten, (gevechten van huis tot huis) verwickeld raken.

AANVALSPAN.

Bovendien wil Generaal Hobbs de tot zijn beschikking staande artillerie en luchtmacht opdracht geven om

alle bunkers van de Westwall gelegen binnen het twee kilometer breede front te bombarderen. De ligging van driekwart van deze bunkers staan bij de artillerie al geregistreerd. Wanneer de aanval begint moet deze door eigen geschut ondersteund worden. Driehonderdzestig bommenwerpers en twee en zeventig jagers moeten intussen de bunkers en afvoerroutes bombarderen. Een uur later zullen vliegtuigen een tweede aanvalsgolf uitvoeren. Zij zullen uitgerust zijn met een nieuw Amerikaans wapen, de gevreesde brandbommen, die in deze maand oktober 1944 voor de eerste keer gebruikt zullen worden. Pioniers hebben een bijzondere manier om een soort noodbruggen over de Worm aan te leggen, ontwikkeld. De soldaten zouden op bepaalde plaatsen gestapeld hout aantreffen, dat zij in de Worm kunnen deponeren als hulp bij het oversteken.

Op de Amerikaanse kaarten stond de Worm slechts als een smal riviertje opgetekend. Met behulp van wat houtstammem en natte voeten dacht men de overkant te kunnen bereiken. De achteropkomende pantserwagens zullen vervolgens stabiele bruggen aanleggen, die door de pioniers in elkaar zijn gezet. Achter het front van de 30ste Infanterie divisie wordt zo alles tot in de kleinste puntjes voorbereid. Niets mag fout gaan op de dag van de geplande aanval; maandag 2 oktober 1944. De bevelhebbers zijn optimistisch en de soldaten zijn dit ook. Ze maken zelfs grappen over de extra uitgedeelde rantsoenen chocolade en sigaretten: "Zo mest men varkens ook vet voor ze geslacht worden" zeggen ze.

Het is maandag 2 oktober 1944, nog bijna donker en bewolkt. Generaal Leland Hobbs, bevelhebber van de 30ste Infanteriedivisie kijkt gespannen naar de lucht bij Ubach - Palenberg. Weldra zullen de bommenwerpers opduiken. Hij maakt zich zorgen over zijn gereedstaande soldaten, die hier over de Worm moeten en de Westwall zullen aanvallen. Het is reeds meerdere malen gebeurd dat de eigen luchtmacht zijn divisie abusievelijk heeft aangevallen inplaats van de vijand.

HET BOMBARDEMENT.

Eindelijk om negen uur komen de bommenwerpers. Meer dan drie honders stuks komen grommend te voorschijn. Ze vliegen laag en relatief langzaam met hun 350km per uur. Vanuit verschillende richtingen hoort men het blaffen van het Duitse "Flak", het luchtafweerschut. Aan de grauwe hemel verschijnen zwakke rookwolkjes. Steeds maar door komen formaties tweemotorige bommenwerpers aanvliegen.

Door zijn verreijker ziet Hobbs, dat de luiken van de bommenwerpers geopend worden. Kleine zwarte eieren vallen ononderbroken in een lange ketting uit de zilveren buiken van de bommenwerpers. In een oogwenk is de hemel gevuld met dodelijke bommen. Plotseling kreunt Hobbs verschrikt van wat hij ziet. De bommen vallen ver van hun doel. Vliegtuig na vliegtuig laat zijn last vallen en bijna alles mist zijn doel. Geen enkele bom treft een bunker in die mate dat

deze uitgeschakeld wordt. Het hele bombardement is voor niets geweest.

Weinig later ontvangt Hobbs nog een slechter bericht; een van de groepen bommenwerpers heeft 55 km westelijk van de Duitse grens; de Belgisch-Limburgse plaats Genk, per vergissing gebombardeerd. De Amerikaanse piloten, die dachten dat de Worm een brede rivier was, hebben het Albertkanaal voor de Worm aangezien en hier hun bommen gelost. Resultaat: 79 slachtoffers waarvan 34 doden. De Martinus-kerk van het mijnwerkersstadje wordt volkomen vernield. Later in de jaren zestig zal deze kerk met Amerikaanse bijdragen opnieuw opgebouwd worden.

Om 10 uur op deze maandagmorgen, 2 oktober 1944, draaien de bommenwerpers weg naar het westen. De bemanningen verheugen zich reeds op het gebakken spek met eieren, dat op de thuisbasis op hen staat te wachten.

De beneden hen in schuttersputten wachtende infanteristen weten reeds dat de luchtaanval een complete mislukking geworden is. De Duitse bunkers zijn onbeschadigd gebleven.

Een Amerikaans soldaat herinnert zich later: "Wij hadden verhalen gehoord van wel duizend vliegtuigen, die onderweg waren om de bunkers te vernietigen. En dan zien we daarvan een miniem deel verschijnen die geen noemenswaardige schade aanrichten". Ook een van de gevangen genomen Duitsers bevestigt dit indirect. Als men hem naar de uitwerking vraagt die de bommen aan Duitse zijde aangericht hebben vraagt hij verwonderd: "Welke bommen bedoelt U?" De soldaten noemen de 9de Taktische Luchtvloot die het bombardement moest uitvoeren laatdunkend: "The American Luftwaffe."

DE AANVAL;

Hobbs weet echter dat hij, ook al is de luchtaanval mislukt, toch tot de aanval moet overgaan. Het bevel tot de aanval wordt gegeven en met een oorverdovend lawaai openen 400 Amerikaanse kanonnen het vuur langs het twee kilometer brede front. De machinegeweren vooraan trekken rechte strepen van lichtspoormunitie door de rook van exploderende kogels. Maar ook nu is het resultaat niet bijzonder. Een soldaat, die toendertijd aan het gevecht deelnam, zegt hier later over: "Natuurlijk konden onze 60 mm kanonnen de bunkers niet als een noot openbreken, maar zij dwongen de verdedigers in de vuurlinie wel, in dekking te gaan.

Maar niet alle Duitsers aan de overkant gaan in dekking. In korte tijd weten zij vijf van de acht machinegeweren in de voorste linies buiten gevecht te stellen.

OVER DE WORM.

Dan hoort men fluiten en het vloeken van de onderofficieren van de U.S.Army.

Haastig kruipen de zwaar bepakte infanteristen uit hun dekking langs de bosrand. Zij grijpen de houten plank, die moet dienen voor de oversteek van de Worm en rennen langs de helling van het Wormdal naar beneden. Verder door moerassige weiden en velden met bieten. Luitenant Don Borton, groot en krachtig, pakt een van de meegebrachte planken, begeeft zich in het koude water van de Worm en smijt de plank in de richting van de overkant: "Hier is ze, jullie vervloekte brug!", roept hij naar zijn mensen. De een na de ander tracht via het wankale ding de overkant te bereiken.

Maar niet alle Amerikaanse aanvallen bij Rimburch hebben zoveel geluk. Rechts van luitenant Bortons oversteek wordt een complete Amerikaanse compagnie door de Duitse artillerie onder vuur genomen. De verliezen zijn verschrikkelijk. Binnen enkele minuten raken 93 van de 120 manschappen gewond of worden gedood. In allerijl worden reservetroepen ingezet.

Op een bepaald moment gaan overal Amerikanen over de Worm.

Zijn ze over de Worm, dan rennen ze tot aan de spoorbaan Aken - Geilenkirchen, die op korte afstand van het riviertje ligt. Langs het baanvak zoeken ze dekking.

Duizend soldaten en twintig pantservoertuigen vallen vanaf 11.15 aan.

VADER GEWORDEN.

Luitenant Robert Cushman heeft twintig minuten geleden een telegram gekregen. Zijn vrouw is bevallen van een zoon. Hij springt op en commandeert zijn 3de compagnie om aan te vallen. Zijn soldaten grappen dat hij nu wel heel erg gehaast is om te zorgen, dat er een eind aan de oorlog komt..

Niemand van hen zou zich nu kunnen voorstellen dat de pas geboren zoon van luitenant Cushman vele jaren na de oorlog hier naar toe zou komen om de plaats te

bezoeken waar zij nu vechten.

Zijn zojuist geboren zoon zal later met een Duits meisje trouwen.

VLAMMENWERPERS.

Een van de soldaten van Cushman's groep, Youenes heeft zich, een vlammenwerper met zich meeslepend, tot bij de volgende bunker gewerkt. Dan richt hij op de opening en stelt de vlammenwerper in werking. Een dof gesis en een grote vlam die naar voren schiet, hult het beton in vlammen die even later weer uitdoven. Alles wat overblijft is een grote zwarte vlek. Dan spuit het apparaat voor de tweede keer zijn enorme vlammen uit. Een verschrikkelijk wapen.

Binnen in de bunker hoort men schreeuwen. Maar dat stoort de makkers van Youenes niet. Willy Jenkins springt naar voren en dropt een springlading in de opening. Bliksemsnel duikt hij weg en drie seconden later klinkt een zware doffe knal. Dat is genoeg voor de Duitse verdedigers want ze komen even later met bleke gezichten naar buiten en geven zich over. Verder naar de volgende bunker!

Weer dezelfde ceremonie precies volgens het zelfde schema zoals men dat bij de training vóór de aanval met dit verschrikkelijke wapen geleerd heeft.

Eerst Youenes met de vlammenwerper, dan Jenkins met de springlading. Maar deze keer geen onvoorwaardelijke overgave van de bunker-bezetting. In tegendeel. Plotseling duikt uit de dikke rook een Duitse officier op met getrokken revolver en schiet een Amerikaans soldaat neer. "Hij heeft Smithy neer geschoten". roept een van de amies in paniek. "Hij heeft Smithy gedood, die hondenzoon!"

In een oogwenk hebben zij hun wapen op de Duitse officier gericht. De officier krimpt ineen doorzeefd met kogels. Dan geeft de bunkerbezetting zich ook over. Zo gaat het wederzijds afslachten zonder onderbreking door.

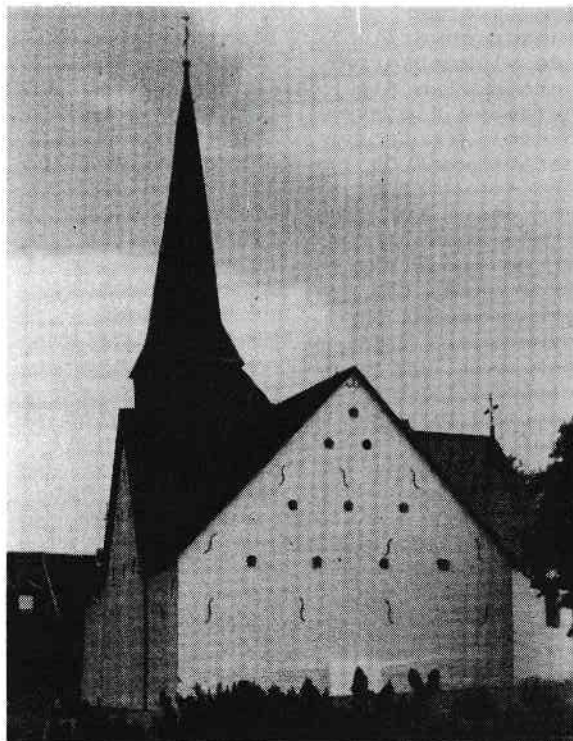
Aan beide kanten, zowel bij de Amerikanen alsook bij de Duitsers worden zware verliezen geleden bij het gevecht aan de Worm.

Bunker na bunker wordt ingenomen en moeten de Duitsers opgeven. Steeds verder trekken zij terug richting Palenberg.

Een vlammenwerper van de Amerikanen begeeft het. Dan

behelpen zij zich met bazooka's, die kleine gaten in de bunkerwanden veroorzaken. Openingen waar men een handgranaat door naar binnen kan slingeren om zo de bunkerbezetting tot overgave te dwingen.

VERBITTERDE WEERSTAND.

Om 13.20 komt de Amerikaanse aanval bij de kapel zuid-oostelijk van Palenberg tot stilstand. Nieuwe versterkingen worden aangevoerd. Tegen 16.00 uur op deze maandag de 2de oct. 1944 bereiken de Amerikaanse troepen Palenberg. Men ontmoet verbit- terde Duitse weerstand. Er worden gevechten gevoerd van huis tot huis en van man tegen man. Een van de Amerikaanse infanteristen Harold Kiner ziet hoe een handgranaat tussen hem en zijn kamers belandt. Zonder bedenken gooit hij zich

op de lading om zijn twee vrienden te beschermen. Later ontvangt hij Amerika's hoogste onderscheiding voor dapperheid; de "Medal of Honour" (Medaille van eer). Maar dan is Harold Kiner reeds lang dood. Het gevecht gaat onverbidde- lijk verder. Tot de avond van deze dag vallen negen bunkers van de Westwall in Amerikaanse handen. De voorhoede bevindt zich in het westen en zuiden in Palenberg. Tevergeefs heeft de 49ste Duitse Infanteriedivisie in de namiddag geprobeerd vanuit Hubach met aangevoerde reserves iets te

redden. 'sAvonds sturen de Duitsers voor de tegenaanval de "Sturmgeschützabteilung 1183" vanuit Beggen- dorf.

Op de avond van de 2de oktober hebben de Amerikanen een klein bruggenhoofd op Duits gebied gevormd. Men kan tevreden zijn want ze zijn de Worm met succes overgestoken. Ten koste van 300 afvallers hebben de "slagers van Roosevelt" een anderhalve kilometer breed front met een stuk bruggenhoofd op Duits gebied gevormd.

HET GEVECHT OM KASTEEL RIMBURG.

Het is kermisvrijdag 1 oktober 1944 als de Amerikanen bij Rimbursen inwoners informeren hoe zij het ondergrondse deel van het kasteel binnen kunnen komen. Iemand die vele jaren op het kasteel heeft gewerkt is van de situatie op de hoogte. Hij is echter bang, dat de Duitsers later terug kunnen komen en wraak zullen nemen.

De voorbije dagen was het zelfs zo, dat de Duitsers overdag in Rimbursen waren en de Amerikanen 's nachts. De gevraagde persoon neemt daarom zijn broer mee en samen wijst men de soldaten de toren van waaruit men de ondergrondse kazematten kan bereiken.

Nieuwenhagen en Ubach over Worms zijn al vanaf 18 september bevrijd. Het Amerikaanse leger ligt hier ingekwartierd en wacht op de verdere opmars naar Duitsland. Intussen zitten ongeveer 600 inwoners van Rimbursen bijna drie weken in een soort niemandsland. 's Nachts slaapt men in de kelder. Alleen al in de kelder van de familie Eijgelshoven zitten 52 mensen en een hond. In de gewelvenkelder is een extra ondersteuning ter versterking aangebracht. Het huis ligt op slechts enkele honderden meters van het kasteel verwijderd. Onder de brug over de Worm hebben de Duitsers een springlading gelegd en de markt is volgelegd met landmijnen.

De Duitsers hebben de inwoners verboden om in de nabijheid van de brug te komen. Daarna hebben ze zich naar de overkant van de Worm begeven en op Duits gebied teruggetrokken.

Het is maandagmorgen als rond 9 uur de eerste Amerikaanse bommenwerpers boven Rimbursen verschijnen.

Ook op de markt laten deze hun brandbommem vallen en verandert deze in een vuurzee.
De Duitsers laten de brug over de Worm in de lucht vliegen.

Op deze maandagmorgen wordt bij de woning van de familie Snijders aan de Heigank (Kerkstraat) een H.Mis opgedragen (zie: Nieuwenhagen: "Verleden en Heden" blz.45) Tot degene, die deze H.Mis bijwonen zijn ook een aantal Amerikaanse soldaten die het kasteel in Rimborg moeten veroveren.

Voor velen zou dit hun laatste H.Mis zijn.

Met deuren en afrasteringspalen hebben de Amerikanen noodbruggen over de Worm aangelegd. Aan de overzijde nemen de Duitsers hen onder vuur vanuit een huis, dat in werkelijkheid een (als huis) gecamoufleerde bunker is. Ook aan het einde van de laan naast het kasteel staat een bunker uitgerust met zwaar geschut. De eerste groep Amerikaanse soldaten lopen dan ook in een "val"

Per mobilfoon wordt versterking opgeroepen. De tanks die te hulp willen komen blijven in het moeras op Nederlands gebied steken. Dan wordt een tweede bataljon in de strijd geworpen. Zij steken de Worm over om aan de andere zijde door de linies van hun gedomoraliseerde kameraden verder te gaan. Vanuit het kasteel worden zij hevig onder vuur genomen. Maar zij jagen de Duitse verdedigers weg van de watergrachten en de wallen. Het kasteel is thans aan drie kanten omsingeld. Maar de Duitse verdedigers zitten goed verborgen achter metersdikke muren.

Zijn de Amerikanen op de hoogte van de grote verdedigingsfunctie van het kasteel? Sinds de Middeleeuwen bestaat deze burcht uit torens, kelders en gangen beschermd door dikke muren. De Duitsers hebben vanuit het kasteel zelfs een ondergrondse verbinding met een bunker van de Siegfriedlinie aangelegd. In het kasteel zitten SS-ers die niet van plan zijn zich over te geven. Bij hen zitten ook dienstplichtigen die deels uit kameraadschap en deels onder druk van de SS doorvechten. De strijd zal vreselijker worden dan ooit iemand had verwacht.

Het kasteel wordt bestormd en er worden vreselijke gevechten geleverd van man tegen man. Met vlammenwerpers baant men zich een weg en velen worden levend geroosterd. Later worden de meest lugubere verhalen verteld over wat zich in de ondergrondse gebouwen heeft afgespeeld.

's Avonds komen uit de kasteelpoort de jeeps naar buiten (gereden), volgeladen met dode Amerikanen en Duitsers. De doden zijn in zwarte zakken gewikkeld. Een ooggetuige vertelt later over de gebeurtenissen het volgende: "Ik was toendertijd 30 jaar oud, maar het was het verschrikkelijkste wat ik tot nu toe in mijn 60 levensjaren heb gezien. 's Morgens had ik vanuit de verte gezien hoe jonge sterke soldaten het kasteel bestormden. Nu zag ik ze weer; ze waren dood. In het kasteel trof ik verschrikkelijke dingen aan; overal lagen helmen, kapotgeschoten lichaamsdelen en afgescheurde uniformresten. Ik was daarna zo ziek, dat ik 's avonds geen hap eten door mijn keel kon krijgen". Vele jaren later kon men nog getuigenissen van het gevecht in het kasteel zien. In de kelders waren grote delen van muren zwart geblakerd, het werk van de vlammenwerpers. Overal gaten van granaten en kogels.

Geraadpleegde literatuur:

Die Amis sind da! Wie Aachen erobert wurde. Charles Whiting - Wolfgang Trees 1975.
Sonderdruck aus der "Aachener Volks Zeitung".

HUIS Charles Frehenstraat 29

Door: H.M.H. Goossens

In het vorig artikel (zie huis 25 en 27) jaarboek 1988) hebben we gezien dat het ouderlijk huis Reinartz-Werden bij de erfdeling van 16 april 1726 (LAM 4766) toebedeeld werd aan dochter Cornelia en zoon Mathias Reinartz. De grootte van de huisweide -zonder de huisbouw- was 139 roeden en 10 voet.

Een andere weide, gelegen in de "Kieer", ter grootte van 140 roeden en 4 voet, was daarbij toegevalen aan de oudste zoon, Petrus Reinartz. Een deel van deze weide zou 24 jaar later de bouwgrond vormen, waarop zijn zonen Petrus en Paulus een grote boerderij lieten bouwen. Op de voorgevel ervan prijken thans nog in ankers de initialen van de bouwheer (P R) en het jaartal 1750.

Op het oostelijk deel van genoemde weide in de "Kieer" bouwde een andere broer, ongeveer in dezelfde tijd, ook een boerderij die echter om en nabij de laatste eeuwwisseling grondig gewijzigd is. Enkel de stallen en de schuur vertonen nog overeenkomst met de oorspronkelijke bouw.

Een derde weiland in de buurt van het "stokhuis" Reinartz was dertig jaar tevoren toegevalen aan Maria Reinartz, de vrouw van Minus Werden. Bij de erfdeling van haar broer Ring (1696) had zij bovendien zijn "huisbouw" gekregen. Na het overlijden van Maria en Minus was het huis van haar oom in 1735 toegevalen aan haar dochter Agnes, die gehuwd was met Joannes Joseph Melchers. Het echtpaar woonde in het ouderlijk huis Werden in de Onderste Straat.

Op 9 maart 1745 sloot de heer Melchers een ruilcontract met zijn neef Mathias Reinartz (D.14), waarbij de eerste een deel van zijn huis in de Bovenste Straat en de bijbehorende huisweide aan de tweede comparant gaf. Het gegeven goed grensde met de ene kant aan de behuizing van Mathias Reinartz en met de andere aan de Groene weg en de erven van Simon Moers. Een hoofd mondde uit op de Bovenste straat; het ander op de weg "achter de Waubacher hoof lopend". Mathias gaf zijn neef enkele percelen akkerland en 51 roeden weiland, welke laatste gelegen waren naast de huis-

weide van de heer Melchers en uitkwamen op de Onderste Straat (thans de huisweide van boerderij Grensstraat 127).

Het geruilde huisdeel was in gebruik bij Mathias Reinartz en vormde een geheel met zijn boerderij. In het vorig artikel hebben we gezien dat het huis van Ring Reinartz een afgesplitst deel vormde van het ouderlijk "stokhuis", waarvan het grotere deel bij de erfdeling in handen was geraakt van broer Paulus en zus Cornelia.

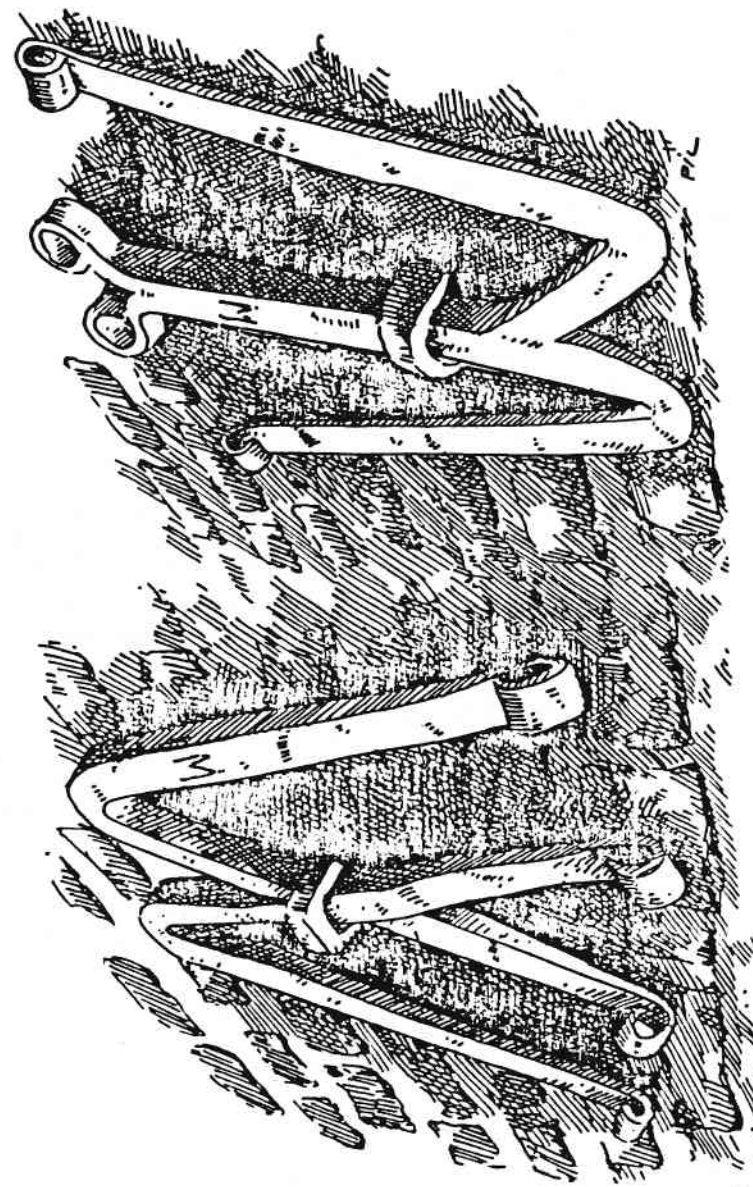
Mathias Reinartz was geboren in 1686. Op 30-jarige leeftijd huwde hij met een zijner buurmeisjes, Catharina Stapelmans (zie huis 17) die toen 22 lentes telde. Uit de echtverbintenis ontsproten zes kinderen van wie er drie vroegtijdig naar de hemel gingen. Zoon Paulus, jaargang 1722, huwde met 28 jaar een oudere dame uit Waubach. Zij stamde uit een voornaam geslacht, dat als een der rijkste van het dorp gold. Tot haar 36ste jaar was ze in het huis van haar ouders gebleven om hen in hun laatste levensjaren bij te staan. Als dank voor de bewezen diensten had zij hun "woonzit" met alle toebehoor ontvangen.

Paulus en Catharina Moers vestigden zich in het ouderlijk huis Moers nabij de Putgracht. Het was een oud stokhuis van het Coopmansleen, dat in de 16de eeuw eigendom was van de adellijke familie Huyn zu Ehrenstein en nadien overging in handen van de Von Spies zu Schweinheim. Een telg uit dit geslacht verkocht de erfpacht, behorend bij het Coopmansleen, aan Simon Werden van Waubach, de grootvader van de voornoemde Catharina Moers.

Ook huis Reinartz in de Bovenste Straat ging - volgens de oude stelregel "de dochter die het langst in huis blijft, ontvangt het ouderlijk stokgoed" - over op de laatstgehuwde dochter. Haar naam was Anna Catharina, geboren in 1727. Zij trouwde op 23 mei 1753 in de kerk te Eijgelshoven met de 37-jarige dorpsgenoot Joannes Werden, zoon van Joannes Werden en Maria Moers.

De echtelieden waren in de 4de graad bloedverwanten van elkaar en trouwden met bisschoppelijke toestemming. Hun beider bet-overgrootouders waren Simon Werden en Meijken Pelzer.

Na de ruiling van 1745 had vader Mathias Werden zijn huis een gedaanteverwisseling laten ondergaan. Na de "nieuwbouw" van zijn familiebuuren in 1723 (zie huis 23) kon hij natuurlijk niet achterblijven

Hij liet de oude woonzit grotendeels afbreken en op de plaats ervan verrees een statige nieuwbouw met gevels van bakstenen in de trant van de alom bekende Limburgse hoeve, de gesloten boerderij. De oprit kwam aan de straatzijde en de mestvaalt midden op het erf. Het woonhuis lag aan de oostzijde en was via de "sjprunk", een verhoogde stoep, vanaf de binnenplaats te bereiken.

De vensters aan de straatzijde, omlijst met hardstenen kozijnen, waren voorzien van stevig traliwerk en afdoend beveiligd tegen inbraak. De oprit door de hoofdpoot mondde uit op de weg achter de Waubacher "hoef". Het erf was tevens bereikbaar via de Groene weg.

Mathias Reinartz overleed in 1775, zijn vrouw volgde twee jaar later. Voor hun dood hadden zij een stichting gemaakt, waarbij zij een niet onaanzienlijk bedrag schonken aan de kapel te Waubach en waarin bepaald werd dat de beide echtelieden na hun dood begraven zouden worden in de kapel nabij het hoofdaltaar.

Uit het huwelijk van het echtpaar Werden-Reinartz ontsproten een achttal kinderen van wie er zes in leven bleven.

De oudste zoon, Joannes Joseph, jaargang 1754, aanvaardde de priesterlijke staat. De bisschop van Luik wijdde hem in 1776 en zoals bij rijke families wel meer voorkwam, zorgden zijn ouders ervoor dat hij in zijn geboortedorp een aanstelling kreeg als dienstdoende priester. Mogelijk is Joannes Joseph Werden de eerste tien jaar na zijn wijding elders werkzaam geweest. Toen in 1786 zijn achterneef Paulus Reinartz, de eerste beneficiant van het Sint-Josephaltaar - waaraan de inkomsten van de Bongerpacht waren verbonden - overleed, werd hij volgens de stichtingsakte diens opvolger.

In de Franse bevolkingslijst anno 1796 wordt hij vermeld als bewoner van het huis Werden in de Overste straat. De lijst vermeldt niet vanaf welk jaar de priester te Waubach woonachtig was. Achter zijn beroep staat "Ecclesiaste" (=geestelijke).

Hij hielp de rector bij alle mogelijke werkzaamheden. Hij las dagelijks de mis, gaf catechismusonderwijs, bezocht de zieken, preekte en assisteerde bij alle kerkelijke plechtigheden.

Na de politieke omwenteling door de Fransen in 1795 en de dood van rector Joannes Joseph Moers in 1796 was hij

een tijdlang de herder van het rectoraat. De nieuwe rector, Joannes Joseph Schnitzeler, bleef maar kort te Waubach. Hij verhuisde naar Wylre toen het rectoraat in 1802 werd opgeheven en Waubach een zelfstandige parochie werd. Tot aan de komst van de eerste pastoor moest Joannes Joseph Werden toen - hij was bij de kerkelijke reorganisatie in de functie van kapelaan benoemd - de tweede keer als parochieherder optreden.

Bij zijn indiensttreding was de nieuwe pastoor reeds een man op leeftijd, wiens gezichtvermogen bovendien niet al te best was. Merendeels kwamen de parochiewerkzaamheden dan ook op de schouders van de kapelaan terecht.

Bezien we de kerkelijke registers van die jaren dan ontdekken we, dat nagenoeg alle doopsels, huwelijken en overlijdens genoteerd zijn door de pen van de heer Werden. Eerst bij de komst van pastoor L.T. Welter werd de taak van de kapelaan verlicht.

Joannes Joseph Werden was een liefhebber van paarden. Zijn vrije tijd besteedde hij grotendeels om met zijn lievelingspaard door velden en bossen te rijden. Oudere mensen wisten te vertellen dat hij soms op zijn paard naar de kerk kwam. Bij de sacristie stapte hij af, legde het dier aan een ijzeren ring in de muur vast en ging dan de sacristie binnen om zich klaar te maken voor de eredienst in de kerk. Na afloop reed hij weer op zijn trouwe viervoeter huiswaarts.

Hij overleed in de ouderlijke woning op 10 oktober 1821 en werd op zijn wens - als laatste parochiaan - begraven in de kerk te Waubach aan de ingang van het priesterkoor. Na de ontruiming van het godshuis en het kerkhof in 1878 kwam de gedenksteen van zijn graf terecht onder een afdakloods van de eraanstgelegen boerderij waartoe het voormalige kerkgebouw als schuur behoorde. Na de brand van de schuur in 1947 zijn de restanten van de oude grafstenen als grof vuil naar de stortplaats gebracht.

In zijn memorie van successie, opgemaakt op 18 maart 1823, bedroeg het aantal nagelaten percelen akker - en weiland ruim 30. Daarbij behoorde ook een oud huisje te Waubach (ter waarde van 19 gulden). Het vormde een deel van de nalatenschap van zijn ouders, waarvan het overgrote deel in het bezit geraakte van zijn broer Paulus Xaverius. Het was gelegen in de Onderste Straat ter hoogte van de kruising met de Putgracht. Bij de bespreking van de nalatenschap van zijn jongste

broer komen we er nader op terug.

De waarde van de nagelaten goederen van de kapelaan bedroeg ruim 2500 gulden, een voor die tijd kapitaal bedrag. Het meubilair -ter waarde van ruim 357 gulden- ging over op zijn beide broers, die elk begiftigd werden met een kwart van zijn onroerende goederen.

De andere kwarten waren voor de erfgenamen van zijn twee zusters, te weten de kinderen Mostard-Werden en de kinderen Coertgens-Werden.

Bij zijn dood had de kapelaan nog een kerkelijk salaris te goed, een bedrag van 42 gulden. Aan uitgeleende gelden was nog te vorderen de som van 220 gulden. Zijn plechtige begrafenis had in totaal 118 gulden gekost.

De oudste dochter Anna Catharina huwde in 1786 de Waubachse landbouwer Joannes Petrus Joseph Mostard. Het paar vestigde zich in de ouderlijke boerderij Mostard in de Onderste Straat. Uit hun huwelijk werden een achttal kinderen geboren van wie er slechts vier in leven bleven. De beide jongste dochters, Anna Gertrud en Anna Maria, kwamen in 1811 op de boerderij in de Bovenste Straat wonen, waar ze na de dood van hun vader en grootmoeder de hulpjes in de huishouding werden van hun rijke ooms.

Dochter Anna Gertrud, jaargang 1758, huwde op 31-jarige leeftijd de heer Petrus Joseph Coertgens uit Teveren. Zij verliet Waubachs gebied en werd boerin te Siepenbusch, waar zij en haar man de eigenaars waren van een flink landbouwbedrijf. Uit hun huwelijk werden verschillende kinderen geboren van wie er slechts twee de huwbare leeftijd bereikten.

Dochter Anna Barbara en broer Paulus Xaverius bleven ongehuwd. De eerste bereikte slechts een leeftijd van 47 jaar en overleed in 1809.

Zoon Mathias Joseph, geboren in 1765, was voorbestemd om het ouderlijk bedrijf over te nemen. Vader Joannes Werden overleed in 1795. Van de drie dochters waren er twee gehuwd en de derde overleden. De huishouding kwam toen alleen te rusten op de schouders van de moeder, Anna Catharina Reinartz. Met haar 68 jaar was het werk op de grote boerderij wel wat veel voor haar, ook al was er genoeg dienstpersoneel aanwezig voor de zware karweitjes.

Daarbij moest ze ook nog bijspringen tijdens de ziekte van haar dochter en schoonzoon. Zij hielp waar ze kon, maar met het groeien der jaren verminderden ook haar krachten.

Zoon Mathias Joseph was in januari 1799 gehuwd met

Catharina Elisabeth Reinartz. De bruid en de bruidgom waren bloedverwanten in de derde graad. De naam van de jonge echtgenote deed dat trouwens al vermoeden. Hun beider overgrootouders waren Paulus Reinartz en Catharina Werden. (zie huis 25 en 27).

Hun huwelijk was vanaf het begin vol ellende. Reeds in mei overviel de echtgenote een kwaadaardige ziekte, waarvan zij niet meer herstelde. Alle ingeroepen doktershulp mocht geen baat vinden. Op 17 juli sloeg haar doodsuur. Haar ongebooren vrucht nam zij mee in het graf.

Ondanks de grote rijkdom, die de gezinsleden allen een onbekommerd bestaan had kunnen bezorgen, werd de familie wel erg beproefd door ziekte en dood. De oude moeder moest al dat verdriet maar geduldig en gelaten meemaken. De Heer van hemel en aarde liet het mens in haar gebrekkige ouderdom voortleven en riep de jonge familieleden tot zich. Enkele jaren later overleed in Duitsland ook nog haar jongste dochter. Troosteloos bleef het oude mens achter en onderwierp zich volledig aan Gods wil. Haar enige troost in die dagen was haar priesterzoon.

Zij overleed in 1811 na een lang ziekbed in het zelfde jaar als haar schoonzoon Joannes Mostard. Op de boerderij in de Bovenste Straat was toen geen vrouwspersoon meer aanwezig om de zaken in de huishouding te regelen.

Mathias Werden besloot geen nieuwe echtgenote te zoeken. Door zijn kortstondig huwelijk was er ook geen testamentaire beschikking gemaakt. In 1795 was een oom van zijn vrouw, Peter Joseph Pelzer, te Sittard overleden, waar hij pastoor was geweest. In zijn testament had hij zijn onroerende goederen nagelaten aan zijn beide nichten, onder wie de jonge vrouw van Mathias Werden.

Volgens de pas ingevoerde Franse wetgeving had de echtgenoot, na de dood van de nicht, geen recht op de erfenis van de oom, omdat er uit het huwelijk geen kinderen waren voortgekomen. Het werd een zaak voor de rechter die voor een uitspraak de beroemdste rechtskundigen erbij haalde. Bij gebrek aan een testament werd het recht op de erfenis verworpen en ging de nalatenschap van de priester naar de enig overgebleven nicht en haar echtgenoot Jan Willem Janssen, de bewoners van huis Reinartz in de "Kieer".

Het leven op het boerenbedrijf in de Bovenste Straat ging intussen verder. Na de dood van hun moeder namen

de broers de twee jongste kinderen van hun zus in huis. Zij waren toen respectievelijk twaalf en acht jaar. In 1811 was hun vader gestorven, terwijl hun moeder meer ziek dan gezond was. Drie jaar later stierf ze. De beide oudsten hadden toen reeds de huwbare leeftijd bereikt. Paulus Joseph trouwde nog in hetzelfde jaar en zus Maria volgde drie jaar later. (Zie voor de laatste het artikel over huis 15).

De beide kinderen groeiden op onder de toeziende ogen van hun ooms, die kosten nog moeiten spaarden om hun pupillen een gedegen opvoeding te geven. Aan geld zou het hun in geen geval ontbreken. Twee maanden na de dood van hun heerbroer maakten de beide broers Werden ook hun testament op. Zij legateerden hun goederen aan de langstlevende.

Mathias overleed op 20 december 1824 in de ouderdom van 59 jaar. Drie dagen tevoren had hij zijn testament hernieuwd en enigzins gewijzigd. Al zijn roerende goederen schonk hij aan zijn broer, die tevens begiftigd werd met het vruchtgebruik van al zijn onroerende goederen, in totaal 30 percelen akkerland met een geschatte waarde van ruim f. 2200,--. Aan uitgeleende kapitalen was er op de sterfdag nog 210 gulden te vorderen. De waarde van zijn meubilair bedroeg circa 100 gulden en aan ziekte- en begrafenis-kosten was de som van f. 156,23 uitgegeven.

De onroerende goederen werden in drie delen gesplitst. Het eerste, waartoe o.a. het ouderlijk huis en nog een tweede woning te Waubach behoorde, was bestemd voor broer Paulus. Deel twee was voor de vier erfgenamen van zijn zus Gertrud en deel drie ging naar de twee erven Coertgens in Siepenbusch.

Aldus bleef Paulus Xaverius alleen in het huis achter. Hij was 57 jaar en rentenier. Het werk op de boerderij had hij al sinds de dood van zijn heerbroer aan de knechten overgelaten. Hij had trouwens andere bezigheden. Hij was kerkmeester, lid van het Armbestuur en de gemeenteraad.

In zijn eerste functie is hij het meest bekend geworden. Voor de parochie verwierf hij zich zelfs onsterfelijke roem. Hij was namelijk de redder van het beroemde Partikel van het H. Kruis, dat de parochie in de Franse Tijd via pastoor Welter op een gelukkige wijze in zijn bezit had gekregen.

Tijdens de Belgische overheersing namelijk meende monseigneur van Bommel van Luik -bij een bezoek aan Waubach ter gelegenheid van het toedienen van het vormsel-

aanspraak te mogen maken op het partikel. Hij wilde het meenemen voor de kathedraal van Luik -waar 't kleinoed beter tot zijn recht zou komen dan in een onbekende en afgelegen parochiekerk.

"Had hij niet de kloostergebouwen van Rolduc gekocht om ze te bestemmen tot klein seminarie? En als hij eigenaar van Kloosterrade was, had hij ook recht op de "spullen" die er toebehoord hadden", zo was zijn argument.

Pastoor Huppertz van Waubach wilde gehoor geven aan het bisschoppelijk verzoek maar daar wilde het kerkbestuur (toentertijd kerkfabriek geheten) onder aanvoering van Paulus Werden niet van weten. Het partikel behoorde aan de parochie en diende in Waubach te blijven.

Enigzins bevreesd dat de pastoor toch zou zwichten voor de herhaalde aandrang van de bisschop, besloot de koene kerkmeester het partikel, gevat in een kostbaar schrijn in de vorm van een kruis, uit de kerk weg te nemen en het in de schuur van zijn huis te bewaren.

Hij had de zaak goed doorzien. Korte tijd later volgde een aanmaning van de bisschop. Het kerkbestuur werd gelast het partikel aan Luik te geven. Maar de vogel was tot grote ontsteltenis van de parochieherder verdwenen.

De bisschop dreigde de kerkmeester voor de rechtbank te dagen, waarop de vastberaden man antwoordde: "Kom maar op, Excellentie. Tegen elke frank die U wilt besteden aan gerechtskosten, zet ik een goudstuk". Dat was pas krasse taal. Een dergelijk houd antwoord had de monseigneur niet verwacht. Tot een rechtspraak kwam het in elk geval niet en het partikel bleef in de parochie.

Ter eeuwige herdenking van dat heugelijke feit stichtte Paulus Werden een tiental jaren later de plechtige vrijdagmissen in de Vastentijd. (Voor meer bijzonderheden over het H. Kruis, de redding ervan en de gestichte missen zie H.M.H. Goossens: "Van Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf". pag. 252 e.v.). Gezien de bovenstaande uitlegging, moet de kerkmeester wel een vermogend man zijn geweest. Om een rechtszaak te kunnen aangaan met de bisschop moest je wel degelijk over voldoende geldmiddelen beschikken. En dat was bij P.X. Werden het geval.

Hij was een der grote weldoeners van de kerk te Waubach. Verschillende meubelstukken, gewaden, altaar-

benodigdheden, beelden en ander kerkelijk toebehoor staan geboekstaafd als geschenken van de beroemde kerkmeester. Zijn gulheid betrof ook de armen van de parochie. De door hem bijgehouden boekhouding getuigt van een gedegen inzicht in de noden van een kleine parochiegemeenschap. Waar tekorten waren, vulde hij ze uit eigen beurs aan. Arme lieden klopten nooit tevergeefs aan zijn huisdeur. Wel overtuigde hij zich steeds van de kerksheld van de aalmoesvragers. Een slecht christen of een onkerkelijke parochiaan kreeg bars de deur gewezen en werd ook niet op de armenlijst geplaatst.

Ook in de gemeentepolitiek mengde hij zich. Hij streed voor de belangen van Waubach en vergat daarbij wel eens dat Groenstraat en Bruchhausen ook nog bestonden. Het was de tijd dat de Waubachse boeren in de gemeenteraad nog de dienst uitmaakten en ervan uitgingen dat Waubach de hoofdzetel van de gemeente vormde. In de ogen van die mensen waren de handelaars van de Groenstraat maar 'n minderwaardig volkje, die in de verste verte niet konden tippen aan de voortvarendheid en het doorzicht van hun medeparochianen te Waubach. Het halsstarrig volhouden en het doordrijven van hun mening in de politiek en andere terreinen bezorgde de Waubachse landbouwers de bijnaam van "Böck", een spotnaam die al gauw gebezigd werd voor alle inwoners van het kerkdorp.

Deze zienswijze werd zelfs verkondigd vanaf de preekstoel. Pastoor Huppertz -hij was te Waubach meer dan 50 jaar parochieherder- vertolkte zijn mening met een gevleugeld gezegde: "Die Gottverlassene Grunstrasze aber das Glaubensselige Waubach". En elders heette het: "Gehs te d'r berg aaf dan kums te iggen hel oeht". Met d'r berg was het onderste deel van de Kerkstraat bedoeld, dat vanaf de Maastrichterweg in de Groenstraat uitmondde.

In de ogen van de overheid en de geestelijken waren de parochianen van Waubach brave katholieken. Zij hadden hun werk en hun bestaan in het dorp en vertoefden niet, zoals vele Groenstraters, een deel van het jaar voor handelsbelangen in den vreemde waar ze in aanraking kwamen met allerlei vreemde elementen, die voor hun geloof en godsdienst niet veel goeds konden betekenen.

Om die reden werden veel Groenstraters beschouwd als ruwe personen, die het met het ter-kerke-gaan niet zo nauw namen en die in hun omgangstaal woorden gebruik-

ten die een ware christen niet paste. Tijdens hun verblijf in het buitenland waren hun vensters met planken dichtgespijkerd en verhuurd aan vreemdelingen die soms nog ruwer in hun uitlatingen waren. De rechtgeaarde Waubacher moest zich van een dergelijke mentaliteit distantieren en werd daarbij gesteund door de parochiegeestelijken, die hun levenswandel niet begrepen en verfoeiden. Met alle mogelijke middelen diende ertegen gestreden te worden.

Pastoor Frans Erens, zoon van een Nieuwenhaagse koopman, begreep de geesteshouding van de Groenstraters beter dan zijn voorganger en wist de harten van de "Sjtroater bevolking" te winnen.

In later jaren schreef men de krenkende uitlatingen aan het adres van de Groenstraters aan de "Volser" pastoor Schiffelers toe, maar navorsingen hebben aangetoond dat de minachting voor de handelaars uit het "Sjtroatje" in eerste instantie afkomstig waren van de eigengereide pastoor Huppertz -afkomstig uit een boeren familie- die de ware aard van de Groenstraters nooit heeft aangevoeld.

Keren we na deze uitweiding over een stukje dorps- en gemeentepolitiek weer terug naar de familie Werden in de Bovenste Straat.

Paulus Werden was te Waubach de geldschietster bij uitstek. Ieder die geld nodig had voor de aankoop van een perceel grond of een huis, kon bij hem terecht, mits hij een brave katholiek was. Een bewijs van goed zedelijk gedrag, afgegeven door de pastoor van zijn parochie, moest meestal worden overgelegd.

Bij zijn dood waren er maar liefst 21 personen van wie in totaal nog een som van ruim f.5100,-- te vorderen was. Aan contanten bevatte zijn geldkist een bedrag van bijna f.1400,--. De waarde van het aanwezige linnen- en beddegoed bedroeg zelfs ruim 350 gulden. Geen enkel huis te Waubach heeft in die dagen een dergelijke rijkdom aan aardse goederen achtergelaten. Zijn meubilair, dat in de ogen van velen relikstukken waren, werden na zijn dood in het openbaar verkocht. De akte van verkoop, waarin de voorwerpen tot in details staan opgesomd -met vermelding van bedrag en koper- is echt de moeite waard om te lezen. De lijst geeft een ludieke kijk op de huishoudelijke artikelen van die dagen.

Onder de voorwerpen bevond zich ook de koperen halsband van zijn waakhond met de initialen P.W. Hij kwam terecht bij de erven Mostard, waar hij jarenlang

een vaste plaats heeft gehad onder het poortgebouw. Een jaar voor zijn dood schonk hij de parochiekerk te Waubach de landerijen te Wurm in Duitsland. Hij had ze jaren tevoren van de erven Schroeder aangekocht. Hij vermaakte ze de kerkfabriek met de verplichting om op de vrijdagen in de vastentijd een plechtige hoogmis met preek en zang op te dragen voor zijn ziele-rust. Onder deze H.Mis moest het H.Kruispartikel ter verering worden uitgesteld.

De vrome stichting was tot aan de Tweede Wereldoorlog tot in de verre omtrek bekend. Van heinde en ver kwamen de gelovigen om deze erediensten bij te wonen. Hun interesse ging vooral uit naar de predikant onder wie vele bekende sprekers waren, die de aanwezige gelovigen wel meer dan een half uur wisten te boeien met hun vaak angstaanjagende donderpreken over hel en vagevuur.

Na de jaren '50 was de bloeitijd van de vastenmissen voorbij. Ze verdwenen met de komst van de moderne godsdienstbeleving. Ook de verering van het H.Kruis geraakte in het slop en geraakte in onbruik. Spora-disch komt ze nog eens voor, maar de vroegere eerbied is nu de jongeren totaal vreemd.

Paulus Werden overleed op 5 juni 1851. Zijn erfdeling volgde op 15 december. Het werd een ingewikkelde kwestie. Zijn naaste familieleden waren overleden en de notaris kreeg de opdracht tot in de finesses uit te zoeken wie erfgenaam was en in welke graad. Er waren 15 gegadigden, allen nazaten van zijn beide gehuwde zusters.

Er werden twee loten gevormd. Lot 1 was voor de erven Mostard en lot 2 voor de erven Coertgens.

De onroerende goederen werden geschat op een waarde van meer dan 23 duizend gulden. Hieronder waren twee boerderijen met bijbehorende landerijen. Het ouderlijk huis met stallen, schuur, mestplaats en boomgaard met fruitbomen, tuin en bakhuis stond kadastraal bekend onder sectie C.1939 (huis etc.groot 7 roeden en 60 el); C.80 (boomgaard, groot 35 roeden en 60 el); C.81 (tuin, groot 5 roeden en 19 el) en C.82 bakhuis ter grootte van 50 el. De grootte van het geheel bedroeg 49 roeden en 60 el. (NB: 1 roede was 100 el). De geschatte waarde bedroeg f.2770,--

Na gehouden familieberaad besloten de erven de hun toegevalen goederen van hun oom en oudoom in het openbaar te verkopen ten einde te voorkomen dat het talrijke bezit versnipperd zou worden of te veel in vreemde handen zou terechtkomen.

Bij akte van 15 december 1851 werd de boerderij in de Bovenste Straat verkocht aan de erfgenaam Paulus Xaverius Schroeder -zelf gerechtigd voor 84/672ste deel- voor de som van f.2400,--.(acte notaris Sauveur). De andere boerderij, gelegen in de Onderste Straat en bestaande in huis met schuur, boomgaard en fruitbomen, een perceel weiland en twee tuintjes met een deel van de aan het huis gelegen poel, had een grootte van 24 roeden en 20 el. In het kadaster stond het geheel vermeld als Sectie A.259 (huis groot 50 el); A.257 (gebouw ter grootte van 1 roede en 30 el); A.260 (boomgaard van 17 roeden en 80 el); A.249 (weiland van 70 el); A.247 (tuin van 1 roede en 50 el) en A.273 (tuin ter grootte van 2 roeden en 40 el).

Het geheel was afkomstig van de ouders Werden-Reinartz aan wie de goederen waren gelegateerd door de ouders Joannes Werden en Maria Moers. Waarschijnlijk waren de bezittingen in de Onderste Straat vroeger deel geweest van het stokhuis Moers of Werden met als bewoners het echtpaar Joannes Moers en Catharina Werden.

Bij dezelfde akte van 15 december 1851 verkochten de erven Werden de boerderij met toebehoren in de Onderste Straat, waarbij niet was inbegrepen een bakhuis "in een winkel in de muur vaststaande en toebehorende aan de bewoner van het zelfde" aan Pieter Dominicus Pelzer, die het geheel kocht namens zijn vader Jan Joseph Pelzer, landbouwer-grondeigenaar te Waubach, voor de som van f.610,--.

Petrus Xaverius Schroeder was sinds 1825 gehuwd met een nicht van Paul Xaverius Werden. Zijn echtgenote was al sinds 1811 woonachtig in het huis van haar peetoom. Zij had hem in haar jonge jaren -samen met haar zusje- liefdevol verzorgd en opgepast. Haar voogd en beschermer had de toewijding van het kind in dankbaarheid aangenomen en zou haar daarvoor te zijner tijd rijkelijk belonen.

Na de dood van zijn broer Mathias had hij een passende echtgenoot voor haar gezocht en het daaropvolgende jaar trouwde de stralende bruid met enige luister in de parochiekerk te Waubach met de voornoemde Xavier Schroeder. De bruidegom was geboren te Wurm-Beek in Duitsland en stamde uit een gegoede en bemiddelde landbouwersfamilie. Een gedeelte van het familiebezit geraakte later in handen van Paulus Werden, die het bij testamentaire dispositie zou legateren aan de kerk te Waubach, zoals boven reeds is verteld.

Het prille echtpaar was van begin af aan verzekerd

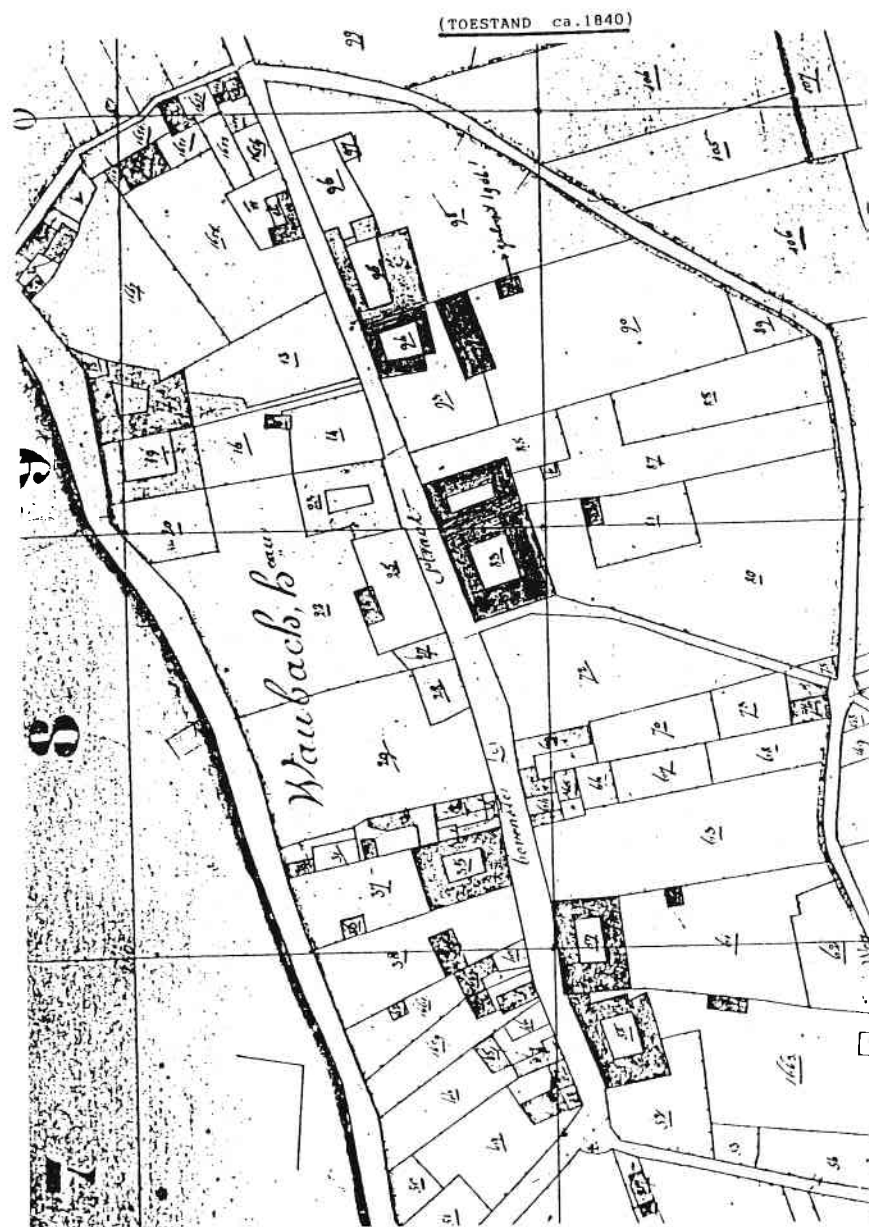
van een goed bestaan. Ze werden pachters op het goed van hun oom, die het werk op de boerderij en het land aan de nieuwkomers overliet en zelf een renteniersleven begon.

De jonggehuwden begonnen hun nieuwe leven vol hoop. Er werden drie kinderen geboren van wie (als eerste slecht voorteken) alleen de oudste in leven bleef. Zijn naam -hoe kon het anders- was Paulus Xaverius Schroeder. Zijn peetoom had hem vol trots ten doop gehouden en beloofd dat het knaapje straks de opvolger op zijn boerde zou zijn. Hij was de stamhouder op de "Werdenboerderij" en een grote toekomst zou hem wachten. Maar weer sloeg het noodlot toe. In 1831 overleed de jonge moeder na een kort ziekbed aan de kraamkoorts. Twee jaar later stierf ook de echtgenoot en weer was het huis in de Bovenste Straat in grote rouw gedompeld. Een rijke grootoom van 66 jaar bleef alleen achter met een achterneefje van nog geen zeven jaar. Gelukkig was tante Theresia nog in huis om voor het knaapje te zorgen. We hebben boven reeds gezien dat zij met haar oudere zus in 1811 op de boerderij was gekomen. Samen hadden ze in huis orde op zaken gesteld en hun oom op zijn wenken bediend. Na alle ondervonden leed was zij nu de reddende engel geworden. Wat had de oude rentenier alleen met het arme weeskind moeten beginnen?

Maar ook het werk op de boerderij moest voortgang vinden. Er moest een nieuw pachtgezin komen. Paulus Werden had de zaak gauw beslist. Nicht Theresia moest maar trouwen en komen inwonen. Een huwelijkskandidaat werd ras gevonden en in 1834 was er weer bruiloft in de Bovenste Straat. De bruidegom had de oude rentenier uit Heerlen gehaald. Zijn naam was Joannes Joseph Crijns, zoon van een rijke pachtboer, wiens erfgoederen van vrouwskant in Onderst-Nieuwenhagen waren gelegen. Zijn moeder was namelijk een geboren Jongen en behoorde tot een der rijkste families van het Nieuwenhaagse land.

Ook deze jonge echtelieden begonnen hoopvol aan hun nieuwe leven. Ze waren de voedsterouders van de kleine Xavier, het troetelkind van de oude huisheer, die zich meer dan ooit met de knaap bezig hield en over zijn welzijn waakte. De jongen bezocht de gemeenteschool aan de Kerkberg te Waubach en met welgevallen zag de oude heer hoe het knaapje vorderde in lezen, schrijven en rekenen.

Bij het echtpaar Crijns-Mostard kwam met de regel-

maat van 1 à 2 jaar een baby ter wereld, in totaal acht. Slechts eentje stierf er voor zijn tweede verjaardag, zodat het boeren-erf in 1845 elf personen telde.

De geadopteerde Paul Xavier Schroeder had toen de huwbare leeftijd bereikt.

Hij was 21 jaar en volgens de gebruiken van die tijd was hij wel nog te jong voor een huwelijk, maar Paulus Werden had gezworen de knaap tot zijn opvolger op de "Werdenboerderij" te maken. Bovendien had het pachtersechtpaar te kennen gegeven dat zij hun naaste toekomst op een eigen boerderij wilden doorbrengen. Er werd een oplossing gezocht en ook ditmaal wist de rentenier zijn erfkind tevreden te stellen. Het gezin Crijns verhuisde naar een hoeve in de Onderste Straat (thans Grensstraat 98) waar het een tijdelijk onderdak zou vinden totdat de nieuwe boerderij, waarvan de bouwgrond en het eropstaand oud huisje afkomstig waren van de ouders Mostard, gereed zou zijn. Waarschijnlijk was dit huisje het gebouwtje dat vermeld werd in de memorie van successie van kapelaan Werden.

De nieuwe boerderij lag eveneens in de Onderste Straat enkele tientallen meters in de richting van de Duitse grens, in de "Heek" waar ze in het bevolkingsregister van 1847 tot huisnummer A 3 kreeg.

In hetzelfde jaar had de heer Werden de derde bruiloft gearrangeerd. Voor zijn pupil had hij het oog laten vallen op een dochter van een aanzienlijke koopman-landbouwer, die in een statig herenhuis in de Onderste Straat woonde. De naam van de bruid was Johanna Josepha Margaretha Pelzer. Ze was vier jaar ouder dan haar bruidegom. De kerkelijke inzegening vond met veel luister plaats in de kerk aan de Kerkberg. Even te voren had de wettelijke echtvereniging plaats gevonden in het uit 1827 daterende gemeentehuis aan de overkant. Burgemeester Valckenberg, die verwant was aan de jongedame, had het huwelijk voltrokken.

Het jonge paar vestigde zich op het beloofde boeren-goed in de Bovenste Straat en droomde als zovele jonggehuwden van een onbekommerd bestaan. Maar weer lag het noodlot op de loer.

Bij de geboorte van het eerste kindje overleed de moeder met de baby op 31 augustus 1848. De toekomstverwachtingen van de inmiddels 81 jaar geworden rentenier werden wel wreed gestoord. Weer bleven de twee mannen alleen achter en ditmaal zonder vrouwspersoon, die voor de huishouding kon zorgen.

Korte tijd later werd de oudste bewoner ziek. Het vele leed en de weinig uitgekomen verwachtingen hadden hem geknakt. Hij werd gekluisterd aan het ziekbed, dat hij niet meer zou verlaten. Moe gestreden en zich geheel overgevend aan de wil van Zijn Schepper overleed hij in 1851.

Volgens zijn bidprentje was hij "Rentenier und Kirchenrendant" en overleed hij "im 84sten Lebensjahre, offer mit den Heilsmitteln der Kirche gestarkt, sanft und gottselig im Herrn an den Folgen des Brustwassers. Er wahr ein ausgezeichneter Wohlthater seiner Pfarrkirche und diesses begrundet unsre Hoffnung, dasz er den Lohn der Gerechten empfangen habe".

De nieuwe eigenaar op de boerderij hervatte na de dood van zijn dierbare het werk op het erf en het land. Hij breidde het aantal knechten uit en met vereende krachten werd gestreefd naar een verdere uitbouw van het bedrijf. Enkele vrouwelijke verwanten namen de zorg voor de huishouding op zich totdat de heer des huizes een nieuwe levensgezellin had gevonden.

Zij verscheen in 1853. Het was Johanna Clara Hubertina Penners, een jongedame uit Heerlen en dochter van een aanzienlijke hereboer. Ze was geboren in 1829. In het voorjaar van 1853 trouwde het paar in de Sint-Pancratiuskerk te Heerlen.

Ditmaal scheen het noodlot de bewoners van de "Werdenhoeve" beter gezind te zijn. Er volgden drie kinderen van wie het tweede helaas in haar tweede levensjaar overleed. De anderen groeiden voorspoedig op en werden de vreugde in het huisgezin. Dit had de oude Werden nog moeten beleven.

Toen in 1859 het ouderlijk goed Penners in Heerlen vrij kwam, besloten de echtelieden te verhuizen.

Aldus geschiedde.

Een zwager van de eigenaars kwam hun plaats in Waubach innemen. Het was Mathias Quadvlieg, gehuwd met Maria Theresia Penners, een jongere zus van de vorige bewoonster. Zij pachtten het goed met de Waubachse landerijen voor de tijd van twaalf jaar.

Het gezin Schroeder werd in de nieuwe standplaats nog uitgebreid met drie kinderen, die allen in leven bleven. Bij de erfdeling van de ouders Penners kregen de echtelieden rijke landerijen toebedeeld, waaronder de ouderlijke boerderij.

Paulus Xaverius Schroeder overleed in 1896 als rentenier in zijn herenhuis. Zijn vrouw overleefde hem nog zes jaar. Bij de erfdeling die volgde, viel de "Werden-

boerderij" te Waubach toe aan de oudste zoon Raymond Alphons, geboren in 1854 te Waubach. Van alle kinderen had hij de meeste herinneringen aan het geboortehuis van zijn vader. Hij was in 1877 priester geworden en stierf als pastoor-deken te Gulpen op 8 december 1927.

De boerderij te Waubach, die sinds het vertrek van vader en moeder Schroeder door pachters waren bewoond en waarvan de gebouwen niet meer in een al te goede stand verkeerden, wilde hij nog voor zijn dood van de hand doen. Een algehele renovatie zou teveel geld kosten bovendien waren er geen familieleden die het goed wilden pachten of overnemen.

Omstreeks 1924 deed zich een gunstige gelegenheid voor het geheel te verkopen. De N.V. Laura en Vereniging zocht naar landerijen om de boeren, die voor de stichting van de arbeiderswijk Lauradorp gronden moesten afstaan, ter compensatie ruilgrond te geven. In 1925 verkocht de deken van Gulpen de voormelde vereniging de "Werdenboerderij" met alle bijbehorende landerijen.

Als pachters vinden we na 1871 de volgende echtparen: Gerard Joseph Brouns en Maria Catharina Hubertina Mertens. De heer Brouns overleed in 1879. Twee jaar later verliet de weduwe met de kinderen het goed en verhuisde naar Heerlen. Een dochter van deze pachtersfamilie huwde in 1892 te Heerlen met Peter Joseph Schnitzeler. Het paar woonde sindsdien op de eeuwenoude boerenhoeve van de schepenfamilie Plum in de Groenstraat en sinds 1811 in het bezit van de familie Schnitzeler.

De nieuwe pachter was Jan Mathijs Houben, een weduwnaar met zes kinderen. Hij kwam in maart 1881 en bleef precies twintig jaar op het pachtgoed. Een van zijn dochters, Anna Maria, huwde omstreeks de eeuwwisseling de heer A.J. Notermans van Welten. In 1913 werden zij de pachters van boerderij Reinartz in de Bovenste Straat. (zie artikel Charles Frehenstraat 15)-

In 1912 vinden we in de Bovenste Straat het echtpaar Mathias Joseph Bosch en Maria Josepha van Es. Het gezin telde vier kinderen en een stiefzoon, Hubert Spierts, geboren uit het eerste huwelijk van de pachtersvrouw. Zij bleven tot 1916 en verhuisden toen naar hun nieuw gebouwde, kleinere boerderij op de Kantstraat.

Van 1916 tot 1925 woonde op de "Werdenboerderij" het echtpaar Jan Hubert Joseph Debets en Maria Agnes Bergmans.

Na hen volgden op 1 april 1925 de gebroeders Schulteis, beiden geboortig uit Simpelveld. De oudste had als echtgenote Maria Barbara Mulders; de ander was gehuwd met een dame uit Bocholtz, Maria Mechtildis Janssen. Voordien hadden ze te Nieuwenhagen gewoond.

Nicolaas Joseph Hubert Schulteis overleed op 22 mei 1927. Nauwelijks een maand later verliet de weduwe het goed te Waubach en keerde terug naar haar ouders te Nieuwenhagen.

De jongere broer, Antoon Hubert Schulteis, bleef met vrouw en zoontje achter. Er volgden nog drie kinderen, allen geboren in huis Bovenste Straat 29, voorheen A.135.

Boven hebben we reeds gezien dat in 1925 de N.V. Laura en Vereniging de eigenares van het "Werdengoed" was geworden. Zij had toen nog geen duidelijke bestemming met het pand maar in de volksmond werd gefluisterd dat de dagen van het gebouw geteld waren. En inderdaad, de verwachte herstelwerkzaamheden bleven uit. Nog voor de beëindiging van het pachtcontract viel het doek over de boerderij.

De pachters weken uit naar een boerderij in Abdissensbosch, dat evenals Lauradorp door de opkomst der mijnen een vestigingsplaats voor mijnwerkers was geworden. Heel wat hectaren bos en heide waren er bouwrijp gemaakt en voor een hardwerkend boerengezin lagen er tal van mogelijkheden.

In 1936 volgde de sloop van de historische "Werdenhoeve" in de Marktstraat. Na enkele maanden was er van het voormalige gebouw niets meer te zien. De vrijgekomen plaats werd herschapen in weiland dat door het mijnbedrijf verpacht werd.

In de loop der jaren verkocht de eigenaar stukken van de voormalige gronden die bij de boerderij hadden behoord. In de oorlogsjaren werden die percelen herschapen in tuinen en daarna moesten deze weer plaats maken voor de woningbouw.

In 1967 verscheen op de oude plek van de boerderij een nieuw woonhuis van de heer Sjef Janssen, die tot dan toe aan de overzijde van het Groene Wegje had gewoond. Achter de nieuwe woning liet hij een groteloods als garage voor de transportwagens en ander materieel oprichten. Het bedrijf groeide in de 70'er jaren uit tot een omvangrijke transportonderneming onder de naam "Janssen en Zoon".

Het wagenpark breidde zich allengs zo sterk uit dat de eigenaars alle mogelijke percelen grond in de

onmiddellijke omgeving opkochten om parkeerruimte te creëren voor de containers, de bulldozers en de vrachtauto's.

De woning marktstraat 29 werd verhuurd aan schoonzoon Leo Paul Bauer, die sinds zijn huwelijk ook medewerker van het bedrijf was geworden.

In 1977 verliet de heer Janssen -die enkele jaren tevoren nog voor zijn gezin een nieuw woonhuis had laten bouwen aan de Hovenstraat- de bedrijfspanden "achter de Hoven" en verhuisde met have en goed naar het Haanveld, waar hij op het terrein van de voormalige steenfabriek het transportbedrijf ongehinderd kon voortzetten. Hij liet er twee prachtige bungalows neerzetten met kantoorruimten en verkocht de verlaten gebouwen rondom het Groene Wegje aan de gemeente Ubach over Worms.

De garage en de oude kantoorruimten moesten in de jaren '80 hun plaats inruimen voor moderne woningen en op de parkeerplaats van de vrachtauto's verscheen een woonerf.

Het voormalige woonhuis van de heer Janssen op de hoek van de Charles Frehenstraat en het Groene Wegje diende tijdens de verbouwing van de kapelanie in de Kerkberg in de jaren 1979-'80 een zestal maanden tot onderdak voor kapelaan Frans Janssen.

Na de renovatie van het gebouw verhuisde de kapelaan weer naar de Kerkberg, waar hij helaas enkele maanden later overleed. Met de komst van een nieuwe parochieherder werd de gerestaureerde kapelanie bestempeld tot pastorie.

In 1982 verkocht de gemeente het huis Charles Frehenstraat 29, die inmiddels was omgedoopt in Groene Wegje 28, aan de heer Timp die het in 1986 vervolgens van de hand deed aan de heer Dautzenberg. Sinds oktober 1988 is 't eigendom van de tegenwoordige bewoner de heer Ernste.

Waubach, 2e zondag na Driekoningen 1986.

Geraadpleegde bronnen:

1. Landmetersarchief Vaessen
2. Gerichtsb. Ubach (D10-14)
3. Kerkar. par. St. Joseph, Waubach
4. Arch. Beckers. (Part. bezit)
5. Not. archief (LAM)
6. Kerkreg. par. Eygelshoven
7. Gem. arch. U.o.W.
8. Kad. arch. Roermond.
9. Akten v. huidige bew.
10. Part. akten en gegevens.

Mörrege

Door: E. Mofers-Coenen

Mij sjtuërt mich nit,
wat mörrege is...
mesjiens is 't mörrege dühster
en ónvrundlich..
mesjiens bin ich mörrege krank
en kunt mich
dat miensj bezeuke, wat zoeë
zoeër en sjneppig is.!

Mar 't sjtuërt mich nit,
wat mörrege is..
Mesjiens zal ich mörrege al
mieng knöksjkes breëke..
en likg ich in d'r gieps
vur twintig weëke..
mar griehne kan ich ummer nog,
went 't zoewied is.

Mij veul ich mich es went
ich twintig wuër!
Gee leed, ging pieng,
gee wulksjke aan de lóch,
d'r gaad um mich erum,
deë vruit zich óch,
en wurpt zich in zieng
aldersjunste kluër..

Bis mörrege da,..
d'r Hergod han ich gevroag
of Heë mich nog
inne tied hi-j ónge lieët..
Ich weet nit,
zien ich dat verkieëd?..
Ich wil waal oeëts noa boave...
mar ich han tied genóg!!!

E.M.-C.

VEILIGHEIDS-MIJNLAMP

175 jaar geleden uitgevonden

Door: H. RADE

Indien we spreken over veiligheids-mijnlamp is het goed eerst dit woord te ontleden in drie gedeelten n.l. Mijn, Lamp en Veiligheid. Na het belichten van deze drie gedeelten is de benaming "veiligheids-mijnlamp" duidelijk. Het hoe en waarom is de moeite waard eens nader te bekijken.

Velen uit onze naaste omgeving weten welke lamp hier is bedoeld omdat men er zelf mee te maken heeft gehad. Uit curiositeit of als herinnering aan de mijnindustrie worden her en der nog lampen bewaard, als waardevol op het dressoir of nutteloos in het kippenhok.

Al met al herinnert het velen aan de nog niet zo lang vervlogen tijd dat de gemeente Landgraaf nog twee mijnzetels telde, n.l. de Oranje Nassau II en de Staatsmijn Wilhelmina.

Op beide mijnen heeft de veiligheids-mijnlamp in al zijn, steeds gewijzigde, uitvoeringen dienst gedaan om te waken over voldoende en veilige zuurstof-rijke lucht in de ondergrondse werken.

Aangezien de veiligheids-lamp slechts bij benadering of grove schatting de hoeveelheid aanwezige mijngas aangeeft, is men later (+ 1965) overgestapt op elektronische Menthaan meettoestellen.

Bij ondeskundig gebruik bleek de veiligheids-lamp een gevaarlijk instrument.

DE MIJN EN HOE HET BEGON

Reeds de eerste bewoners van het Limburgse land hebben zich voor onze aardkorst geïnteresseerd.

Niet alleen dat de oppervlakte de kracht bezat om planten en bomen te laten groeien die vruchten voortbrachten voor het levensonderhoud. Nee, hier en daar vondt men stenen welke zo hard en soms zo scherp waren dat men er planten, vlees en hout mee kon snijden. Al spoedig had men de kennis om van deze stenen het benodigde gereedschap te vervaardigen. Het bleek geschikt om te snijden of maaien en als hak en bijl voor het zwaardere werk. Met al deze gereedschappen bestond de mogelijkheid om dieper in de aarde te wroeten dan voorheen mogelijk was.

Spoedig had men reeds ontdekt dat de spaarzame steenen welke aan de oppervlakte te vinden waren, dieper in de grond in grote hoeveelheden voorkwamen. Omdat men het noodgedwongen dieper in de grond ging zoeken was dit het begin van vuursteen-mijnbouw. Men schat dat deze eerste mijnbouw ongeveer 3000 jaar voor Christus in de omgeving van Rijckholt, gemeente Gronsveld, heeft plaatsgevonden. Bekend is dat een vuursteen-mijn een schachtje bezat van ca. acht meter diep. Een naar beneden trechtervormige uitvoering was nodig om zoveel mogelijk daglicht in de ondergrondse ruimten toe te laten. Eenmaal op diepte werden "kamers" (ruimten) uitgehouwen om de aanwezige vuursteen-klonten te kunnen bereiken en ontginnen. Bovengronds werd het gewonnen materiaal verwerkt tot bijlen, hamers, speerpunten en messen. Dit voor eigen gebruik en zonodig verhandeld (geruild) voor andere behoeften.

STEENKOOL

De vraag waar, wanneer en door wie de eerste steenkool is ontgonnen zal wel een open vraag blijven. Wel is bekend dat de Romeinen, en dan leven we in de jaartelling na Christus, steenkool hebben gebruikt. Bij opgravingen waarbij Romeinse woonhuizen werden blootgelegd heeft men steenkool-resten aangetroffen in of nabij de stookplaatsen, o.a. nabij de Overste hof. (Nu ondergedekt door de Draf en Renbaan.

In de omgeving van Kerkrade, het Wormdal, is naar onze begrippen de eerste steenkool ontgonnen. Dit bleek hier mogelijk omdat in de hellingen langs de Worm steenkool aan de oppervlakte kwam. De losgemaakte kolen werden uit de "kuilen" (gelijk een grindgroeve) met behulp van manden weg-getransporteerd. Deze methode van ontginnen is bekend onder de naam: "dagbouw".

Al spoedig bemerkte men dat meer steenkool nodig was dan de kuilen opleverden. Men trachtte de productie te verhogen door, eenmaal in de kuil, de steenkool-laag door middel van een gang berginwaarts te ontginnen. Men kreeg zodoende een "mijngang" welke men enigszins hellend maakte om de afvoer van kolen en water beter te laten verlopen. Men noemde de kolenlaag met gang "stol" zodat deze

ontginningsmethode in de praktijk "stollenbouw" werd genoemd.

Na de afbouw om steenkool via de stollenbouw werkwijze te ontginnen, is men later, zoals in de vuursteen-mijnbouw, een schacht in de aardkorst gaan maken totdat men de steenkoollaag had bereikt. Via deze schacht werden nu de losgemaakte kolen naar de bovengrond getransporteerd (gehesen). Deze wijze van ontginnen heet dan ook "schachtbouw". Rond 1900 werd door middel van de bevriesmethode het mogelijk om door waterrijke lagen heen de dieper gelegen kolenlagen (carboon) te bereiken en te ontginnen.

Door het bereiken van deze diepere lagen kreeg men echter te maken met de natuurlijke gevaren voor de mijnwerker.

NATUURLIJKE GEVAREN: WATER, LUCHT EN LICHT.

GRONDWATER.

Zoals reeds eerder vermeld bleek bij de stollenbouw, en zeker bij de schachtbouw op grotere diepten, het water een voortdurend grotere hindernis te worden.

Aanvankelijk werd het water door houten waterpompen enigszins bedwongen en omhoog gepompt om het bovengronds een natuurlijke afvloeiing te geven (zie mijnmuseum).

Grotere hoeveelheden water diende men te bedwingen door middel van een groot aantal pompen welke door waterkracht werden aangedreven hetwelk een techn. vooruitgang was.

Omdat de rijkere kolenlagen nog dieper gelegen waren en men deze (door de industrie gedwongen), grootschalig ging ontginnen, bleef een grotere watertoevloed natuurlijk niet uit. Met beter ontwikkelde, eerst zuiger- en later centrifugaalpompen, aangedreven door een stoommachine of de moderne electromotoren bleef men de watermassa meester. Ondanks deze moderne vooruitgang in de waterhuishouding bleven plotselinge waterdoorbraken niet uit.

LUCHT.

Een tweede moeilijkheid in de ondergrondse werken bleek de luchtverversing. Voor de mijnwerker zeker wel het belangrijkste omdat de toevoer van verse lucht naar het werkpunt noodzakelijk was om te overleven.

Het toevoeren van verse lucht is in de eerste plaats bedoeld als ademlucht (zuurstof) voor de ondergronds werkende mensen.

Gelijktijdig met deze lucht-doorstroming wordt echter ook de minder goede of bedorven lucht weggedreven. Hierbij was de natuurlijke afkoeling van het werkpunt een goede bijkomstigheid.

Onder verse lucht wordt verstaan lucht in de verhouding van ± 21 % zuurstof en ± 79 % stikstof. Na in- en uitademing wordt het zuurstofgehalte ± 4 % verlaagd (omgezet in koolzuur). Lucht van dit laag zuurstofgehalte is niet meer voor een gezonde ademhaling geschikt en dient dus afgevoerd te worden.

In 't begin heeft men met grote doeken heen en weer gewapperd in de toen nog ondiepe schachten om een stroming te bevorderen.

Bij verhoging der kolenproductie werden echter diepere lagen aangeboord zodat twee schachten noodzakelijk waren om doorstroming mogelijk te maken.

Omdat in onze streken op een diepte van ± 20 meter onder de oppervlakte een constante temperatuur van 9 graden Cel. is, met daarbij een verhoging van 1 graad Cel.

per elke 33 meter dieper kan slechts een natuurlijke stroming plaats vinden indien de buitentemperatuur aan de oppervlakte lager is dan beneden. Met de wetenschap dat de warme lucht opstijgt naar de koudere wist men, voordat een machinale beluchting mogelijk was, een stroming te beïnvloeden door aan de uitstromende schacht door middel van vuur de temperatuur te verhogen.

De gevaren daaraan verbonden nam men op de koop toe.

LICHT.

Zoals voorgaand reeds vermeld was de verhoging van temperatuur een welkome aanvulling voor de afvoer van warme lucht. En om wederom verse lucht aan te zuigen. Men schroomde er uiteraard niet voor om langs de te volgen gangen en op werkpunten, onder het schijnsel van brandende toortsen te werken. Een tweeledig doel, licht en luchtstroming.

De verlichting is naast het water en de luchtverversing steeds een teer punt geweest en is dit tot op de dag van vandaag nog. Het was en blijft een gevaar voor de mens ondergronds. De geringste fout en een mogelijke catastrofe kan het gevolg zijn.

Al spoedig bemerkte men dat door zuurstof-gebrek de stoklantaarns niet of slecht brandde. Soms deed zich het eigenaardige verschijnsel voor, dat zich rond de toortsen een blauwachtige aureool vormde met eveneens een speciale geur.

De explosie's welke zich soms voordeden schreef men toe aan onderaardse boze geesten. Eerst in de 17de eeuw meende men te doen te hebben met een vluchtige olie, gedistilleerd uit bitumen in de steenkool.

De mijnwerkers stonden weerloos tegen deze onbekende vijand, maar men erkende het gevaar. In de latere tijd toen men wist wanneer mijngas zich voordeed, was er maar één remedie: vlucht uit de put.

In de loop der tijden zijn in diverse talen, schrikbenamingen voor mijngas gebruikelijk geworden.

Het Franse mijngas gaat schuil achter de naam "grisou", de Engelsen spreken van "fire live" of "fire damp".

Een zeer sprekende naam hebben de Duitse mijnwerkers met de naam "Slagendes Wetter". Hier geeft de naam een duidelijke verklaring over de plotselinge uitwerking van het onzichtbare gas.

Bij al deze waarnemingen gaf de open verlichting een duidelijke indicatie dat men de strijd tegen het gas moest aanbinden door een technisch betere ventilatie.

Naast een goede en krachtige afzuiging was het nodig om door middel van deuren en sluizen de luchtstroom zo te regelen dat elk werkpunt van goede lucht voorzien werd.

DE EERSTE VERLICHTING.

De mijnwerkers uit vroegere eeuwen hebben allerlei middelen verzonnen om in het aardse duister enigszins te zien wat men deed. Naast de reeds genoemde toorts van dennenhout en hars gebruikte men ook kien of veenhout die door hun hardheid lang bleven branden.. Gegevens uit het Luikse kolenbekkentonen aan dat daar waskaarsen als verlichting werden gebruikt. Voor deze kaarsen maakte men speciale, draagbare, luchters.. Uit de tijd der Romeinen die op uitgebreide schaal, voornamelijk in de Balkan, ertsmijnbouw bedreven is bekend dat zij uit klei gebakken draagbare olielampjes gebruikten. Deze lampjes, meestal in de hand gedragen, wist men ook op de lederen hoed te bevestigen. Veronderstelt kan worden dat men hier te doen heeft met een voorloper van onze hedendaagse petlampen. De olielamp heeft in de loop der tijden vele soorten en vormen gekend. Men kan spreken over open en gesloten modellen met lange of korte ophanghaken, enz.

De „Frosch“ als mijnlamp

Op het einde van de negentiende eeuw werden ook in ons eigen Limburgse mijngebied nog olielampen toegepast. Onder andere bij het afdiepen van de Oranje-Nassaumijn in Schaesberg.

Deze z.g. „Frosch“ lampen gaven naast het benodigde licht eveneens een behoorlijke hoeveelheid walm en roet. Een luchtvervuiler van het eerste uur.

Een ideaal was het nog steeds niet, daarbij nog steeds een open vlam waarvan men wist wel-

ke gevaren daaraan verbonden waren.

Ter vervanging van deze walmotten (Frosch) heeft men spoedig de olie vervangen en carbidlampen in gebruik genomen.

Dat in de loop der tijden nog veel wijzigingen zouden volgen gaat samen met de voortschrijdende techniek. Het open vuur van alle nog bekende lampen bleef het

bekende gevaar behouden.

Maar welke lichtbron men ook gebruikte in de diepere mijnen, zeker in het Luikse bekken maar vooral in Engeland, steeds was de lamp de oorzaak van de vele ongelukken.

Omdat men nu eenmaal wist dat de lamp de veroorzaker was, zocht men naarstig naar een redelijke oplossing. Men zou en moest iets vinden om deze gasontbranding te voorkomen.

Voor de veiligheid van de mijnwerker kwamen twee methoden in aanmerking n.l.

- A. Een lamp welke een zo lage temperatuur had dat ze geen mijngas ontstak, of
- B. Het gas verdunnen of verwijderen zodat geen ontplof-fing meer mogelijk was.

In Engeland heeft men vooreerst gezocht naar een lamp met lage temperatuur welke geen gas ontsteking kon inleiden.

Men probeerde gebruik te maken van vuursteen-molens. Een stalen rad werd rond gedraaid tegen een vuursteen. De vonkenregen welke hierdoor ontstond diende dan als verlichting. Het behoeft geen betoog dat deze lichtbron uiterst gebrekkig was.

Gasverdunning of verwijdering was de beste werkwijze. De meestal primitieve ventilatie mogelijkheden bleken echter bij plotseling verhoogde gastoevoer niet geheel betrouwbaar, zodat men toen maar is overgestapt tot verbranding om zodoende het aanwezige gas op te ruimen. Voor dit gevaarlijke baantje werden meestal mannen aangewezen die voor de een of andere fout moesten boeten. Deze persoon, „penitent“ (gevangene-boeteling) genaamd daalde daartoe alleen in de ondergrondse werken af. Gekleed in een vochtig pak en een natte doek voor de mond. Hij droeg een lange stok met daaraan een smeulende doek of brandende toorts voor zich uit. Na de ontploffing, waarbij meerdere malen de penitent het leven liet, daalden de mijnwerkers af, die dan het gas soms brandend hielden om ontploffen te voorkomen.

Deze manier van handelen bleef in Engeland in gebruik tot ongeveer het jaar 1763.

Men bleef echter zoeken naar betrouwbare lichtbronnen met gedegen bestrijding van de onzichtbare vijand, „gas“.

SIR DAVY EN ZIJN UITVINDING (VEILIGHEIDSLAMP)

De oplossing van alle moeilijkheden bracht de Engelse natuur- en scheikundige - Sir Humphrey Davy, wiens naam in de hedendaagse moderne mijnbouw nog een bekende klank heeft. Hij werd in 1778 in Penzance in Cornwall geboren en overleed in 1829 te Geneve. Hij heeft heel wat ontdekkingen gedaan, vooral op het gebied van de electro-chemie en van de electriciteitsleer. Zijn naam is echter onverbrekkelijk verbonden aan de door hem uitgevonden veiligheidslamp voor ondergronds mijnwerk; de "Davy lamp"

Hoe Davy tot zijn vinding kwam?

In het begin van de negentiende eeuw constateerde Davy, dat een gasvlam niet door draadgaas heenslaat, mits de maaswijdte ervan maar klein genoeg is. Hij ontdekte bovendien, dat dit ook niet gebeurt wanneer zich aan de binnenzijde van het gaas brandend gas bevindt. Voor Davy betekende dit het antwoord op de toen brandende vraag van een mijngas veilige verlichting in de ondergrondse werken van een kolenmijn. De uitvinding van Davy berust echter niet op een toeval. Een comité in Sunderland had namelijk zijn hulp ingeroepen bij de bestrijding van mijngas explosies. Uit een reeks van onderzoeken, op dit gebied, kwam de eerste veiligheidslamp tot stand. Dat was in het jaar 1815, nu dus 175 jaar geleden (tevens de reden tot dit verhaal).

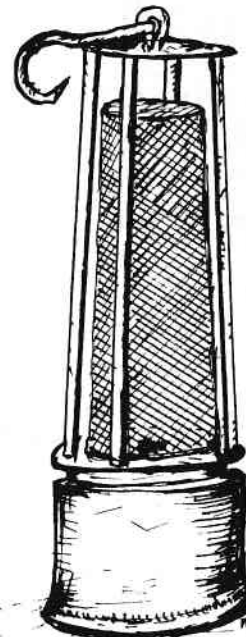
Per soonlijk heeft Davy geen enkel voordeel van zijn vinding gehad omdat hij deze geheel belangeloos ter beschikking stelde ter beveiliging van de mijnen en het personeel.

Door de mijnlamp van Davy werd de veiligheid ondergronds in hoge mate gediend. Natuurlijk zijn in de afgelopen tijd verbeteringen aangebracht, die voornamelijk de functie van "lichtbron" ten goede kwamen. Tijdens of na de eerste wereldoorlog raakte de lamp als lichtbron deze functie echter kwijt aan de elektrische mijnlamp. Die sindsdien eveneens vele veranderingen heeft ondergaan.

De veiligheidslamp doet tegenwoordig alleen nog dienst bij mijngas waarneming of voor het afdalen in rioolputten ter controle op voldoende zuurstof. Bij mijngas waarneming wordt heden ten dage gebruik gemaakt van een nauwkeuriger meting met elektronische instrumenten. Producten van moderne wetenschap en techniek.

Dat de lamp hier in ons voormalig mijngebied thans veel meer dienst doet als curiositeit of museumstuk wil niet zeggen dat de vinding van Sir Humphrey Davy voor de mijnbouw nietszeggend of waardeloos in geweest Voor bezitters van een lamp, die tevens op de hoogte zijn van de voorgeschiedenis, is hun bezit van onschatbare waarde.

WAT IS EEN VEILIGHEIDSLAMP

*veiligheidslamp volgens
principe van "DAVY"*

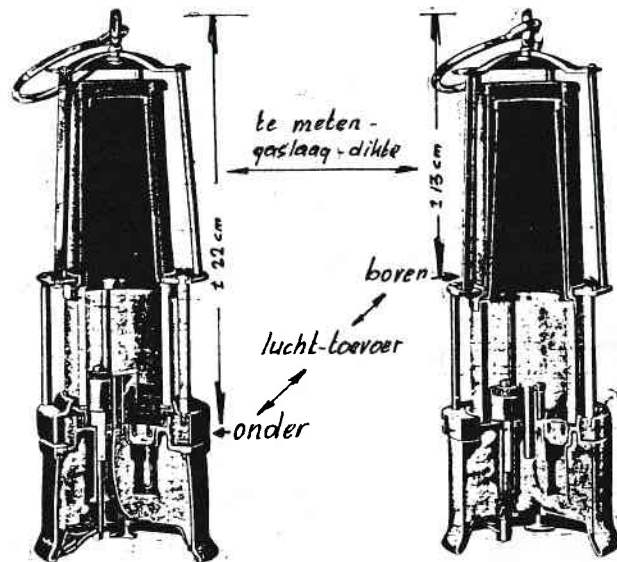
De door Davy uitgevonden veiligheidslamp in het jaar 1815 was aanvankelijk als lichtbron totaal ongeschikt. Maar beter een slechte dan een gevaarlijke open vlam. Deze oorspronkelijk met olie gestookte lamp waarvan de vlam omgeven was door een gaaskap, bezat, zoals reeds vermeld, de eigenschap het omringend mijngas niet te ontsteken. Omdat echter deze met raapolie gevoedde lamp over de vlam, tevens het lichtpunt, een gaaskorf had was het wel veilig, maar als lamp ongeschikt en geen vooruitgang.

Al spoedig werd de constructie gewijzigd door de vlam binnen een glascylinder aan te brengen met daarboven een gaaskorf. Nu kon het schijnsel van de vlam in ieder geval niet meer door de draadgaaskorf gedempt worden.

Om de lamp te doen ontbranden werd deze geopend en met open vuur bovengronds of op een veilige plek ontstoken.

Bij het gebruik gaf de raapolievlam de nodige walm en roetvorming dichtte de draadkorf waardoor de vlam door zuurstofgebrek doofde.

De koolresten welke door de olie-verbranding op de pit of lont aankroekten, konden via een ingebouwd draadborsteltje verwijderd worden zonder de lamp te openen

Veiligheidslamp met dubbele gaaskap

Al met al een veilig onding dat nog veel te wensen overliet.

Omdat iedere mijnwerker voor zijn eigen lamp met eigen brandstof moest zorgen, zocht men naar goedkopere middelen. De dure raapolie werd met de inmiddels bekend geworden petroleum vermengd en men was goedkoper uit.

In 1882 werd de raapolie-lamp geheel gewijzigd en vervangen door een verbeterde uitvoering.

Wolff maakte een lamp met benzine als brandstof met een inwendige ontsteking en magneetsluiting zodat de lamp niet meer ondergronds te openen was.

De vinding van Davy, n.l. boven het glas een gaaskap welke door zijn warmte-afleidende-eigenschap het mijn-gas buiten de lamp niet tot ontsteking brengt bleef echter het veiligheids kenmerk.

In 1903 komt door Staatstoezicht der Mijnen een verordening uit dat open lampen niet meer met een mengsel van raapolie en petroleum mogen worden gevuld in verband met de luchtvervuiling. Eerst in 1906 komt van dezelfde instantie uit dat alleen met uitzondering open lampen gedragen mogen worden.

Alleen de door de mijn verstrekte lampen en de daarbij behorende brandstof mocht ondergronds worden gebruikt,

Dat betekent dat vanaf 1906 de benzinelamp in de mijnbouw algemeen werd ingevoerd.

Nadien heeft het ontstekings mechanisme diverse verbeteringen ondergaan. De eerste ontsteking welke uitwendig bediend werd was een papier-rolletje met daarin verpakt plakjes zwavel (klappertjes). Door wrijving tussen twee metalen deeltjes ontbrandde het zwavelplakje om zodoende de benzinedamp boven de pit te ontsteken.

In een vochtige ruimte voldeed deze uitvoering natuurlijk geenszins zodat men overging naar een ontsteking met vuursteen. Een door het Staatstoezicht goedgekeurde vuursteen samenstelling waarlangs een metalen kartelwielletje wordt gedraaid om via het ontwikkelde vuurstraaltje de lamp te ontsteken.

Wederom deed zich in Engeland een ontploffing voor, die, naar men aanneemt, werd ontstoken door een gloeiend deeltje vuursteen dat via de gaaskap in het gasmengsel moet zijn terechtgekomen.

Het nieuwe voorschrift werd nu; "dubbele gaaskap".

Eventueel daaromheen nog een metalen spatwaterkap.

Uiteindelijk heeft ook devuursteen afgedaan om plaats te maken voor een elektrische gloeidraad ontsteking.

Als lamp, al dan niet uitgerust met een elektronische gasverklikker, bleef ze altijd beneden het beoogde doel. Veilig met een voldoende licht-opbrengst.

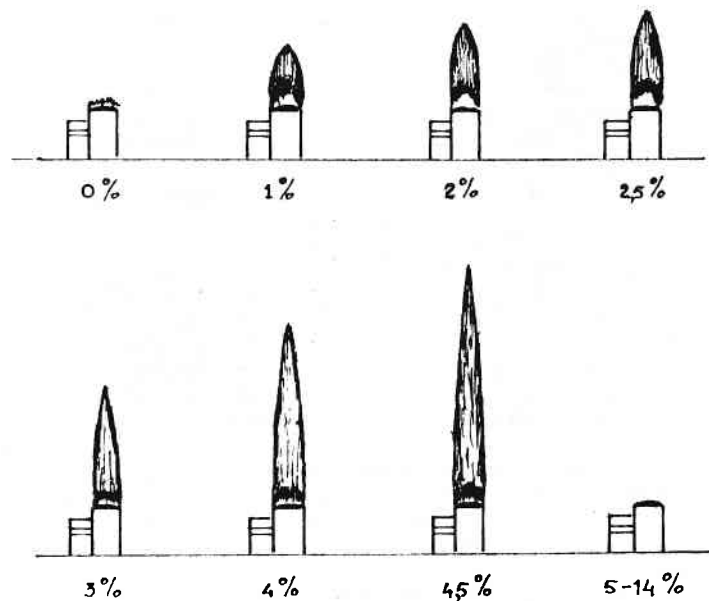
Het licht was minimaal en veilig alleen voor controle van zuurstof gebrek. Bij gasmeting alleen door een volleerd mijnwerker.

IS EEN LAMP ONDERGRONDS VEILIG?

Elke vonk in een gasmengsel is in staat dit te ontsteken. Dit ervaren we dagelijks bij het ontsteken van ons gasfornuis, kachel of sigaretten aansteker. Met deze wetenschap is het dus duidelijk dat, ongeacht welke energiebron men voor verlichting gebruikt, dit zonder meer als gevaarlijk te boek staat.

Het mijngas verwijderen of verdunnen door afzuiging is de enigste en veiligste remedie.

Davy die een lamp ontwikkelde welke ondanks latere verbeteringen de naam draagt van "veiligheidslamp", mag eigenlijk deze naam alleen dragen indien bijgevoegd; "Mits in goede en deskundige handen".

Aureolen-vorming bij % mijngas

De ons bekende benzine mijnlamp heeft de mogelijkheid, indien door een deskundig mijnwerker gehanteerd, om het percentage mijngas vast te stellen.

De grootte van het aureool boven de vlammit geeft de indicatie waaruit het percentage valt af te leiden. Is het gasmengsel echter van dien aard dat de gaaskap tot gloeien komt, dan is de z.g. veiligheidslamp net zo gevaarlijk als voorheen het open vuur.

Hoe men wel of niet met een benzinelamp moet omgaan is de houwer-mijnwerker via speciale opleiding onderwezen. Eerst na een examen verkreeg men de toestemming zich met een benzinelamp in de ondergrondse werken te bevinden. Door deze strenge voorschriften is het dus duidelijk dat een andere verlichting voor de doorsnee mijnwerker voorhanden moest zijn, om het

gevaar zoveel mogelijk te mijden.

MEER LICHT DOOR ACCULAMP.

De inmiddels ontwikkelde en in gebruik genomen accu-potlampen waren van dien aard dat deze nauwelijks toe-reikend licht produceerden voor een volle dienst. Een grotere, eveneens zwaardere, lamp met nikkel-cadmium accu verving de loodaccu en werd in de dertiger jaren gemeen goed.

Voor de mijnwerker welke op één plek bleef was het een hele verbetering door een goede op één plaats hangende verlichting. Maar voor de transportploeg (slepers) een ontieligelijk zwaar onding. De lamp had wel een veel grotere lichtsterkte maar was daartegen zwaar en onhandig bij het telkens verplaatsen. Waren meerdere personen werkzaam op een punt dan keek men voortdurend in het schijnsel van de lamp van zijn collega, terwijl de ogen aan het duister gewend waren. Dit steeds wisselend in licht en donker kijken veroorzaakte de gevreesde beroepsziekte "oogsidderen". In mijnwerkers taal; "koel-schael". Na de tweede wereldoorlog werd de accu-potlamp veelvuldig vervangen door een petlamp, terwijl vaste werkpunten electrisch verlicht werden door een permanente verlichting. Op vooruit geschoven werkpunten werd ook wel gebruik gemaakt van door perslucht aangedreven dynamolampen.

Ongeacht welke verlichtingsverbeteringen ook werden toegepast, een benzine veiligheidslamp ter plekke bleef voorschrift.

Controle op aanwezigheid van gas ofwel stiklucht was een eerste vereiste op elk werkpunt.

EIGEN ERVARING IN EEN z.g. HETE MIJN.

Methaan, aard-, mijn-, moerasgas, CH₄ ontwikkelt zich bij rottings processen van planten resten. Het is lichter dan lucht zodat daar waar mijngas voorkomt dit steeds aan het hoogste punt, dus aan 't plafond of uitholling in het plafond (dak), te vinden is.

Bij regelmatig uitstromen verspreid het zich als een steeds dikker wordende wolk boven het gehele werkpunt.

Verbeteringen van luchtinstroming bij de benzinelamp (Eerst onder maar later boven de glascylinder, zie tekening IV in dit art.), verkleinden bij metingen de woldikte alvorens men iets bemerkte.

Een ervaren mijnwerker zal bij gascontrole dan ook steeds het hoogste punt of een uitholling in het dak (plafond) opzoeken.

Omdat mijngas niet in alle kolenlagen voor komt is de hoeveelheid soms zeer verschillend.

Naast een regelmatige uitstroming (van gas uit het gesteente) bestaat de mogelijkheid dat een plotse-linge grote uitstroming kan plaatsvinden.

Zoals reeds eerder vermeld is (door een sterke luchtstroming) verdunning of verwijdering van mijngas slechts de enig veilige mogelijkheid.

Het is dus bekend dat mijngas vermengd met lucht brandbaar zoniet ontplofbaar is.

Een mijngas - luchtmengsel beneden de 5% is brandbaar. Boven 5% ontplofbaar, waarbij op 9% het hevigst. Bij meer dan 15% gebeurt er niets wegens gebrek aan zuurstof.

Voor de mens is het in deze atmosfeer even gevaarlijk zoniet dodelijk als een oponthoud in stiklucht welke zich op de vloer kan bevinden door zijn groter soortelijk gewicht.

Met bovenstaande kennis aanvaardde ik ca. 30 jaren geleden een uitnodiging van een Jugoslavies mijnbouwkundige van het Staatstoezicht aldaar om een bezoek te brengen aan de ondergr.werken van een steenkolemijn in het Sloveense gebied.

De te bezoeken mijn, gevestigd in Hrastnik nabij Trbovlje is bovengronds niet te vergelijken met een mijn uit het Limburgse land. Hier was geen afrastering met poort of iets dergelijks. De bushalte was naast de schacht.

Het deed mij denken aan mijnbouw uit het prille begin zoals men dat in boeken leest.

Ondergronds bezochten we diverse werkpunten o.a. breuk en blaaspijlers en kwamen uiteindelijk aan een z.g. voorbereidingswerkpunt hetwelk gecontroleerd moest worden.

De luchtverversing was minimaal en het was er bloedheet. Door voornoemd toezicht werden diverse zaken bekeken en met de daar aanwezige mijnwerkers besproken. Dan wordt de veiligheids benzinelamp erbij gehaald om de hoeveelheid vrijgekomen mijngas te controleren. Die hoeveelheid was van dien aard dat opruiming geboden was.

Het gas werd (naar mijn mening foutieve handeling) in brand gestoken om het zo, op deze ouderwetse manier, te verdunnen.

Boven onze hoofden dansten blauw gekleurde vlammetjes aan het plafond in het rond, de omgeving geleeek een oververwarmde broeikas en de zuurstofvermindering nam men op de koop toe.

Hoe ik me op dat moment voelde laat ik maar buiten dit verslag maar wel had ik het idee dat ik niet met een ambtenaar van het Staatstoezicht maar met een "penitent" te zijn afgedaald..

Bovengronds, zijn we met nog enkele "kompels" het eerste beste café ingedoken voor een stevig glas wijn om vervolgens het badlokaal op te zoeken.

Bij latere navraag aan oudere mijnwerkers kreeg ik de geruststelling dat in het verleden deze werkwijze hier niet onbekend moet zijn geweest. Men moest deze werkwijze onder de z.g. "hete mijnen" rangschikken.

Omdat in ons HEEM zowel mijn als mijnlamp bij velen niet onbekend zijnleek het mij aardig de uitvinding van Davy met zijn hoe en waarom eens nader te bekijken.

Ieërlig verdild

Door: E. Mofers-Coenen

Hat ieër uch al ins vuërgesjeld
 dat 't ganse geld, van de ganse welt
 ins ieërlig uëver alle lûj wušt verdild?
 Nar 't is nit alling 't geld, wat die riehke
 zoe van boaven-ernaaf óp ós erme liešt kiekke;
 ze hónt zoevööl anger dinger va weëd..
 ze hónt, wie me zeët, d'r hieëmel óp eëd!
 Dat wuër ing ópgaaf...d'r Hergod mušt kómme,
 mit oecht d'r hieëmel ing hulpkolonne,
 d'r hoehskompjoeter van doa boave
 kreug alles ónger de kap gesjoave,
 deë reëkende bis óp d'r cent,
 wat gidderinne kreug tówgekend..
 En went dat dan ieërlig wuër verdild...
 en ut wuër geliehk de ganse welt.....
 dan wed ich, vur wats de wedde wils,
 dats te wats te has, ging weëk lang hिल्ts..
 dan zals te zieë, dan gont wer de riehke,
 genau wie vreuger uvver liehke
 vur aan hön fenninge te kómme...
 En d'r erme haos is wer d'r dómme!!!

Het ontstaan v.d. parochie Nieuwenhagen tegen de achtergrond v.d. algehele kerke- lijke situatie in deze streken.

Door: Jos. L'Ortye

Tot het jaar 1745 had de Nieuwenhaagse gemeenschap geen eigen kapel, zodat de gelovigen aangewezen waren op de kerk van de plaats waartoe het Nieuwenhaagse grondgebied parochieel behoorde. Voor het gebied van de op 1 jan.1982 opgeheven gemeente Nieuwenhagen was dat toen de St.Pancratius in Heerlen. Tot deze uitgestrekte parochie behoorden behalve dit gedeelte van Nieuwenhagen ook nog Hoensbroek, Schaesberg, Heerlerheide (met de Ganzenweide) en Valkenhuizen. Na verloop van jaren zouden enkele van deze plaatsen zich van de parochie afscheiden en kerkelijk zelfstandig worden (1). Het gedeelte echter van Nieuwenhagen dat tot 1 jan.1982 behoorde tot de gemeente Ubach over Worms, in de volksmond "t Sjpaans Kentje" of "A gen Ing! genoemd, behoorde tot de parochie Eygelshoven.

Zowel de parochie Heerlen als de parochie Eygelshoven maakten tot 1561 beide deel uit van het (oude) bisdom Luik, doch ze behoorden tot twee verschillende dekenaten. Heerlen behoorde namelijk tot het Landdekenaat Susteren, terwijl Eygelshoven ressorteerde onder het Land-dekenaat Maastricht (2). Het bekende "Sjpaans Kentje" viel onder Maastricht en de rest van Nieuwenhagen onder Susteren.

In de jaren 1551 en 1552 werd op aandringen van keizer Karel V, die tevens Heer der Nederlanden was, door het Concilie van Trente tijdens de tweede zittingsperiode een gedetailleerd project samengesteld voor een grondige herziening van de kerkelijke indeling van de Nederlanden. (3)

1. vgl. J.Habets en W.Goossens: Geschiedenis van het tegenwoordige bisdom Roermond en van de bisdommen die het in deze gewesten zijn voorafgegaan, dl.IV (Roermond 1927), blz.15.
2. vgl. W.A.J.Munier: Historische atlas van Limburg.II serie kerkhistorische kaarten. Kerkelijke circumscripctie van de tegenwoordige provincie Limburg en omliggende gebieden, 1559-1801 (Assen/Amsterdam 1976), blz.22.
3. vgl. Munier: Atlas van Limburg o.c. blz. 1

De uitvoering van het project werd echter door de (voortijdige) opschorting van het Concilie vertraagd. Eerst in 1559 waren de definitieve plannen, zij het nog slechts in hoofdlijnen, gereed. Tijdens het plechtig consistorie van 12 mei 1559 vaardigde paus Paulus IV de bulle "Super Universas" uit. Die voorzag in de oprichting van drie aartsbisdommen in de Nederlanden; Mechelen, Kamerijk en Utrecht en in uitbreiding van het aantal bisdommen tot vijftien, w.o. het bisdom Roermond (4)

Een nauwkeurige territoriale afbakening van het op te richten bisdom Roermond werd toevertrouwd aan een speciale commissie onder leiding van de bisschop van Chiusi, Salvatore Pacini, die als buitengewoon nuntius naar de Nederlanden werd gezonden. Deze commissie kwam pas in 1561 met het werk gereed. Het omvangrijke dossier, dat zij had samengesteld, werd tijdens een consistorie van 7 augustus 1561 door paus Pius IV goedgekeurd. De bij die gelegenheid uitgevaardigde bulle "Regimini Universalis Ecclesiae" regelde ondermeer de omschrijving van het bisdom Roermond: het land van Gelre van de rivier de Waal tot aan Echt en Roosteren, met inbegrip van Obbicht, Nieuwstadt en Erkelenz, welk grondgebied opgedeeld werd in twee kwartieren van het hertogdom Gelder, te weten Roermond en Nijmegen, met het graafschap Horn en de heerlijkheden of territoria van Weert, Thorn, Valkenburg, Cuijk en Kessel. Tot het Land van Valkenburg werden gerekend: Voerendaal, Wijnandsrade, Merkelbeek, Spaubeek, Geulle, Nuth, Meerssen, Oud Valkenburg, Oirsbeek, Klimmem, Heerlen, Hoensbroek, Bingelrade, Jabeek, Hulsberg, Geleen, Borgharen, Itteren, Sint Geertruid, Bemelen, Eijdsen, Brunssum, Schinnen, Beek en Houthem. Dit Land van Valkenburg was één van de vijf exclaves die het nieuwe bisdom telde (5).

Deze nieuwe indeling had tot gevolg, dat het gedeelte van Nieuwenhagen dat tot de parochie Heerlen behoorde vanaf 1561 deel zou uitmaken van het nieuwe bisdom Roermond, maar dat het gedeelte onder de parochie Egelshoven bleef onder het (nieuw omschreven) bisdom Luik. Dit betekende dat vanaf dat jaar tot 1801 de bisdomgrens dwars door Nieuwenhagen liep.

4 vgl. ibidem blz.3

5. vgl. ibidem blz. 4-9

De eerste bisschop van het nieuw gevormde bisdom Roermond, Lindanus, zag zich voor de bijna onmogelijke taak geplaatst het verbrokkelde gebied van zijn diocesis, dat in de jaren van zijn episcopaat zo'n bewogen geschiedenis doormaakte, een levensvatbare bestuursorganisatie te geven. Zijn voortvarend optreden op de eerste synode van 1569 verdient alle bewondering. Op 24 mei 1569 had de afkondiging plaats van de indeling in dekenaten van het nieuwe bisdom: Nijmegen, Batenburg, Cuijk, Kessel, Gelder, Kriekenbeek, Weert, Montfort en Valkenburg. Deze indeling zou tot aan de opheffing van het bisdom in 1801 blijven voortbestaan (6). Volgens een "Lijst van parochies enz. in het bisdom Roermond in 1592" behoorde tot het dekenaat Valkenburg: klooster St. Gerlach, proosdij Meerssen, persoonsnaam van Heerlen, Valkenburg, Meerssen, Houthem, Schimmert, Ambij, Bunde, Heerlen, Welten, Hoensbroek, Hulsberg, Oirsbeek, Itteren, Spaubeek, Geleen, Beek, Geulle, Oud-Valkenburg, Schin op Geul, Limmel, Borg-haren, Schinnen, Amstenrade, Merkelbeek, Bingelrade, Jabeek, Schinveld, Brunssum, Nuth, Voerendaal en Klimmen (7). Vanaf 1569 zou het gedeelte van Nieuwenhagen onder de parochie Heerlen dus behoren onder het nieuwe dekenaat Valkenburg (bisdom Roermond), terwijl het gedeelte onder de parochie Eygelshoven ("t Sjpaans Kentje") bleef behoren tot het dekenaat Maastricht (bisdom Luik) (8).

Intussen was de "Tachtigjarige Oorlog" uitgebroken. De Vrede van Munster, die aan deze oorlog tussen Spanje en de Verenigde Nederlanden in januari van het jaar 1648 een einde maakte, ruimde niet alle geschillen uit de weg tussen beide mogendheden. Eén van de belangrijkste problemen, die nog om een oplossing vroegen, was het conflict over de drie "Landen van Overmaze" (Valkenburg, Dalhem en 's Hertogenrade). Deze controverse was ontstaan uit de militaire situatie in de laatste decennia van de oorlog en de

6. vgl. ibidem blz. 16-24

7. ibidem blz. 73; vgl. J.M. Gijzen: Joannes Augustinus Paredis (1795-1886), bisschop van Roermond, en het Limburg van zijn tijd (Assen 1968), blz. 160-161

8. Munier: Atlas van Limburg o.c. blz. 87 (Eygelshoven), 113 (Waubach) en 116 (Ubach over Worms)

daaraan gekoppelde juridische overwegingen, op grond waarvan zowel Spanje als de Republiek de souvereiniteit over deze gebieden voor zich opeisten. Op 26 december 1661 kwam uiteindelijk een verdelingsverdrag ("Partagetractaat") tot stand. Dit had tot gevolg dat het gebied verdeeld werd in een Spaans en een Staats deel. Omdat deze delen geen aaneengesloten gebied vormden werd de politieke situatie nog ingewikkelder.

Voor deze streken was de situatie als volgt bepaald: Heerlen werd met uitzondering van Schaesberg toegewezen aan de Republiek, terwijl Schaesberg aan Spanje kwam; Schaesberg vormde aldus een Spaanse enclave in het Staatse gebied van Heerlen, want Nieuwenhagen bleef ook Staats. Het "Sjpaans Kentje" behoorde echter niet tot het Land van Valkenburg, zoals we al zagen, maar tot het Land van 's Hertogenrade, dat aan Spanje werd toebedeeld. Zo vormde de bisdomgrens die door Nieuwenhagen liep sedert 1561 eveneens de grens tussen Spaans en Staats territorium vanaf 1661.

Omdat Heerlen nu door vertegenwoordigers van de Republiek, welke de Hervorming (protestantisme) was toegeneigen, werd bestuurd, moest de Pancratiuskerk zowel door katholieken als protestanten (gereformeerden) worden gebruikt, hoewel de protestanten natuurlijk ver in de minderheid waren. "De schepenenbank van Heerlen wordt voorgezeten door een schout, die zitting heeft op de landdagen en door de Hoogmogenden (Staten-Generaal van de Republiek) wordt aangesteld; deze, zoowel als alle andere beambten des Lands moeten van de gereformeerde religie zijn; zoo dat de ingezetenen van Heerlen wel mogen betalen maar niet gebieden of besturen. De regeerders zijn gereformeerden en meestal vreemden, die ons uit Holland worden toegezonden. Het volk voelt voor die lieden weinig genegenheid", zal pastoor Dionysius Penners van Heerlen tegen het einde van de XVIIIe eeuw schrijven over deze tijd (9).

Sedert de verdeling van het gebied in 1661 bestond het dekenaat Valkenburg uit twee gedeelten, een Staats en een Spaans deel. Het Spaans gedeelte zou later, in 1713 (Vrede van Utrecht) en 1714 (Vrede

9. vgl. Habets en Goossens: Bisdom Roermond IV o.c. blz. 15-16

van Rastadt), overgaan in Oostenrijkse handen tengevolge van de Spaanse Successie-oorlog (1701-1713). Deze toestand bracht de bisschop dikwijls in moeilijkheden, zodat hij maar zelden door de Staatsen op hun gebied werd toegelaten. Vandaar dat er van het Staats gedeelte maar weinig kerkvisitatieverslagen voorhanden zijn, terwijl die van het Spaans gedeelte talrijk zijn (10). Van de parochie Heerlen zijn twee visitaties bekend, van 7 oktober 1673 en van 22 september 1725 (11).

Rond 1700 zouden in deze contreien op kerkelijk gebied weer enige belangrijke veranderingen plaatsvinden. In 1699 kwam in Schaesberg de Petrus en Pauluskerk gereed, die de Heren van Schaesberg hadden laten bouwen. Deze hadden rond 1640 ook al een Mariakapelletje gesticht nabij de Leenhof en in 1668 een Barbarakapelletje te Palemig. Politiek gezien genoot Schaesberg al sedert 1619 enige mate van zelfstandigheid als heerlijkheid onder protectie van de koning van Spanje (12). De Roermondse bisschop benutte het gereedkomen van de kerk dan ook om Schaesberg ook op kerkelijk gebied zelfstandig te maken als parochie, door het gebied los te maken van de moederparochie Heerlen (13). De eerste bisschoppelijke visitatie van de nieuwe parochie vond plaats op 22 september 1725 (14).

Ook in Waubach werden in die tijd pogingen ondernomen om een eigen kerk te krijgen. Tussen 1700 en 1706 liet een rijke ingezetene, Dionysius Werden, na verkregen goedkeuring van de pastoor van Eygelshoven en de bisschop van Luik, een kapel bouwen. Deze kapel, thans het oude kerkje aan de Kerkberg, zou voorlopig nog afhankelijk blijven van de St. Janskerk te Eygelshoven, alwaar de inwoners van Waubach ook hun godsdienstplichten (zondagsmis, doop,

10. vgl. J. Habets: Geschiedenis van het tegenwoordig bisdom Roermond en van de bisdommen die het in deze gewesten zijn vooraf gegaan, dl. III (Roermond 1892), blz. 326-327
11. vgl. ibidem blz. 356-357
12. vgl. A.W.A. van den Belaart: Schaesberg in woord en beeld (Eygelshoven 1982)
13. vgl. Habets: Bisdom Roermond III o.c. blz. 341
14. vgl. ibidem blz. 341-342. Op 22 sept. 1725 werd ook de parochie Heerlen door de bisschop gevisiteerd, aldus Habets: Bisdom Roermond III o.c. blz. 357

huwelijk en uitvaart) moesten blijven vervullen (15). Het was dan ook niet meer dan begrijpelijk dat ook de inwoners van Nieuwenhagen graag een eigen kapel wilden hebben. Maar hier lag een moeilijkheid in het feit dat de bisdomgrens en de grens tussen Staats en Oostenrijks (voormalig Spaans) territorium er dwars doorheen liep. De kans deed zich in 1734 voor, toen een rijke inwoner van " 't Sjsjaans Kentje", Jan Flecken, op zijn sterfbed een groot bedrag bestemde voor "de bouw eener capelle tot Nieuwenhagen" en bepaalde dat in deze kapel H.H. Missen gelezen dienden te worden voor zijn zielerust. De situatie, zowel op kerkelijk als politiek terrein, was de oorzaak dat de kapel aan het "Sjsjaans Kentje" gebouwd moest worden.

Karel VI, Keizer van het Heilige Roomse Rijk en de bisschop van Luik gaven toestemming om een kapel te bouwen nadat zowel de pastoor van Heerlen als die van Eygelshoven accoord waren gegaan.

De kapel moet in 1745 gereed zijn gekomen. Evenals die van Waubach moesten de Nieuwenhagenaren hun godsdienstplichten blijven vervullen in de parochiekerk van Eygelshoven, respectievelijk van Heerlen.

De bedienaars van de kapel ("deservitors") werden door de erfgenamen van de stichter, die het zgn. "collatie- of patronaatsrecht" bezaten, benoemd en onderhouden (16).

Als deservitors van de Nieuwenhaagse kapel zijn ons bekend: F.W. Greven (1745-1758), neef van stichter Jan Flecken en later pastoor te Schaesberg (1758-1771); Antonius Henckens (1758-1764); P.J. Jongen (1781-1820), een achterneef van de stichter; zijn neef F.J. Jongen (1820-1823), die later pastoor werd te Oirsbeek (1824-1843); J.M. Cleven (1823-1827) en tenslotte J.J. Bosten (1827-1831), die in 1831 de eerste rector zou worden (17).

De laatste pastoor van Heerlen vóór de Franse tijd, Dionysius Penners (1755-1836), heeft ons een memorieboek nagelaten waarin hij de gebeurtenissen die in zijn parochie tegen het einde van de XVIIIe eeuw voorvielen. Hierin schrijft hij: "De kerk van Heerlen

15. vgl. H.M.H. Goossens: Ubach over Worms. Van Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf (Ubach over Worms 1981) blz. 199 v.
16. vgl. H. Meens: Nieuwenhagen: kapel, hulpkerk, rectoraat, parochie (Heerlen 1967), blz. 1-5; vgl. J.L. Ortje: Het "Sjsjaans Kentje" te Nieuwenhagen, in: Jaarboek OCG 1 (1985) 62-66
17. vgl. J.L. Ortje: Gids voor de parochiekerk "O.L. Vrouw Hulp der Christenen" Nieuwenhagen (Nieuwenhagen 1987), blz. 4; vgl. Meens: Nieuwenhagen o.c. blz. 38

Mgr. Cornelius van Bommel
(1790-1852)
bisschop van Luik
stichter van de parochie Nieuwenhagen

die aan de H. Pancratijs is toegewijd, wordt door de Katholieken en te gelijk door de Protestanten gebruikt. Men noemt zulks het simultaneum. De gehuchten Nieuwenhagen en Welten bezitten elk een kapel, waarin van tijd tot tijd de H. Mis wordt gelezen....

De inwoners van Heerlen spreken Hoogduitsch en Nederduitsch onder elkaar en verstaan beide talen zeer vlug. De inwoners vinden hun onderhoud in landbouw, handel en kramerijen.

Te Nieuwenhagen zijn de kooplieden en kramers nog talrijker (als in Heerlerheide); ze begeven zich met allerlei koopwaren naar Holland, Duitsland en Brabant. De minvermogenenden loopen de deuren af met citroenen, haringen, bokkingen, band, garen, lint en andere snuisterijen. De armsten halen op een kruiwagen te 's-Hertogenbosch of in den omtrek lange drooge hennipstengels en maken te huis daarvan zwavelstokjes, die ze in een marskraam of 'hotte' langs de huizen rondventen. De bewoners dezer grote gemeente zijn een best volk; maar wanneer zij getergd worden, kunnen zij, gelijk trouwens alle Valkenburgers, niet nalaten den knuppel te gebruiken. Vroeger was die strijd lust zeer ingeworteld, maar sedert de landsplakaten tegen het vechten strenge straffen hebben bepaald, heeft dit misbruik afgenomen, zoo dat de Heerlensche bevolking met den dag in beschaving toeneemt. Den 10 Sept. 1792 heb ik verlof gegeven om in de kapel van St. Hubertus te Nieuwenhagen op Zondagen en werkdagen de H. Mis te lezen onder voorwaarde, dat deze kapel vergroot en beter in orde gebracht zal worden; hierdoor vinden niet alleen de inwoners van Nieuwenhagen, maar ook die van Heerlen en Eigelshoven de gelegenheid om den heiligen dienst aldaar bij te wonen.

Ik heb verlof gegeven, omdat het gehucht Nieuwenhagen meer dan eene uur verwijderd en onze kerk van Heerlen te klein is. Die grote afstand is mede de oorzaak waarom in dat gehucht het christelijk onderwijs en de bediening der H. H. Sacramenten niet naar wensch kunnen geschieden" (18)

Intussen was te Parijs de roemruchte "Franse Revolutie" uitgebroken; de Fransen wilde geheel Europa laten delen in de idealen van "liberté, fraternité et égalité"

18. Habets en Goossens: Bisd. Roermond IV o.c. blz. 15-16.

en verklaarden de oorlog aan de Europese macht hebers. In 1795 hadden zij reeds het gehele gebied tussen Maas en Rijn bij de Franse Republiek ingelijfd. Er werd een wet uitgevaardigd, die de geestelijken verplichtte de eed op de Franse grondwet af te leggen. Aanvankelijk had de regering niet zo aangedrongen op de uitvoering van deze wet, omdat er verschil van mening bestond over de uitleg van deze wet. Over de geoorloofdheid van onderwerping aan deze wet werd ook in onze streek veel getwist; verschillende mannen van gezag, onder wie pastoor Penners van Heerlen, waren van mening dat men de eedaflegging met een gerust geweten mocht ondertekenen. Hoewel de kerk over deze twistvraag nog geen uitspraak had gedaan, waren evenwel verreweg de meeste geestelijken tegen het ondertekenen van de declaratie (19). Op de 21 Fructidor jaar VI (7 sept. 1798) ontving pastoor Penners de volgende declaratie om hem een tractement van de Franse Republiek te bezorgen: "Nous président et municipaux du canton de Heerlen, département de la Meuse-Inférieure, certifions que le citoyen Denis Penners est né à Heerlen le 10 Juillet 1755, qu'il a assisté son prédécesseur Arnold Morees dans les fonctions pastorales depuis le 23 Dec. 1780 jusqu'au mois d'août 1792, époque, où le ci-devant souverain hollandais (maintenant représenté par les Français) l'a nommé curé de Heerlen, Welten et Nieuwenhagen, qu'il n'a pas pris la fuite à l'approche des troupes francaises dans ce pays; qu'il a prêté sans délai la déclaration en vertu de la loi du 7 vendémiaire et le serment du 19 fructidor (comme aussi la promesse de fidélité à la constitution), que depuis ce temps il a été presque toujours seul dans cette commune, qui compte à peu-près mille communiants, et enfin qu'il s'est rendu digne de la confiance publique, comme aussi de la protection et de l'appui de la République Française". (20) De goede pastoor Penners zou op 8 november 1803, bij de reorganisatie van het bisdom Luik, zijn ontslag als pastoor nemen en op 28 juni 1836 in zijn geboorteplaats Heerlen overlijden in de gezegende ouderdom

19. vgl. ibidem blz. 71-72

20. ibidem blz. 13. Penners geeft in zijn memorieboek een beschrijving van zijn lotgevallen als pastoor gedurende de Franse tijd tot aan de reorganisatie van het bisdom Luik (1792-1803): ibidem blz. 16-33

van 81 jaar (21). Deservitor P.J. Jongen van Nieuwenhagen weigerde echter de verplichte eed af te leggen en werd op 4 november 1798 met nog anderen door de Fransen veroordeeld om over de grens gezet te worden (22). Aan de verwarring en onrust die de Fransen op kerkelijk gebied teweeg hadden gebracht kwam een einde door het Concordaat, dat Napoleon op 15 juli 1801 sloot met paus Pius VII. Door dit Concordaat werd de kerkelijke organisatie in de door de Fransen bezette gebieden drastisch herzien. Voor onze streek betekende het de opheffing van het bisdom Roermond, dat in 1559 was opgericht, zodat Heerlen (inclusief Nieuwenhagen) weer aan het bisdom Luik kwam.

Ingevolge het Concordaat moest het nieuw omschreven bisdom ook opnieuw worden ingedeeld. Om deze tot stand te brengen trad de bisschop, Mgr. J.E. Zaepffel, voor onze streken in overleg met de prefect van het departement van de Nedermaas (23). De nieuwe indeling werd op 22 april 1803 vastgesteld (24). De oude dekenale structuur werd opgeheven en vervangen door een kantonale, met aan het hoofd een "curé primaire", onderverdeeld in een hoofdkerk met succursale kerken. Deze succursale kerken konden eventueel nog bijkerken hebben, die bediend werden door "desservants". Buiten deze indeling waren er nog kerken en geestelijken, waarvoor de bevolking zelf zorg droeg. Deze laatste categorie werd in een later stadium "annexe" genoemd (25). Voor het onderhavige gebied zijn het kanton Heerlen en het kanton "S Hertogenrade (Rolduc) van belang. In het kanton Heerlen vormde Heerlen (met Welten) de hoofdkerk, terwijl Klimmen, Schaesberg (met Nieuwenhagen, Strijthagen, Overstenhof, Rouwenhof, Heerlenhof en Palenberg) en Voerendaal succursale kerken werden. (26). Bij de hoofdkerk Heerlen vinden we de volgende omschrijving: "Heerlen, Welten et dépendances. -Curé:

21. ibidem blz. 14

22. vgl. ibidem blz. 125

23. vgl. ibidem blz. 213

24. vgl. ibidem blz. 140

25. vgl. J.H.M. Evers en P.J.G. Post: Historisch repertorium met betrekking tot Witten als bedevaartsoord (Heerlen 1986) HTP-katern 2 blz. 61.

26. Habets en Goossens: Bisdom Roermond IV o.c. blz. 220: vgl. blz. 148-149

Smeesters, ci-devant curé de Neerharen. La commune de Heerlen compte 3218 habitants. L'église peut contenir 1120 personnes. Il n'y existe pas de cloches. Les tours ont besoin de réparations, le pavé est enfoncé. Elle a servi aux catholiques et aux calvinistes. La chapelle de Welten peut contenir 280 personnes: les toits et les murailles ont besoin de réparation. Le village de Nieuwenhagen n'a pas d'église, mais fait jusqu'ici partie de la paroisse de Heerlen. Ce canton compte 4 succursales" (27). Bij de succursale kerk van Schaesberg wordt de volgende toelichting gegeven: "Schaesberg, Nieuwenhagen, - Desservant: Nybelen, ci-devant curé d'Opgeleen. - Population de Schaesberg 883 et de Nieuwenhagen 813. L'église de Schaesberg dédiée à St. Pierre et St. Paul, peut contenir 1180 personnes. Les toits et les pavés ont besoin d'être réparés. Il y a une presbytère en mauvais état. Toute la population est catholique. Le village de Nieuwenhagen n'a point d'église et a fait partie jusqu'ici de la paroisse de Heerlen" (28).

In het kanton 's Hertogenrade (Rolduc) was Kerkrade de hoofdkerk, met als succursalen Bocholtz, Eygelshoven, Merkstein, 's Hertogenrade, Simpelveld en Ubach over Worms. Eygelshoven omvatte "de gemeente Eygelshoven, de Hoeven onder de gemeente Ubach over Worms, zoodat de Hahnweg de grenslijn uitmaakt tusschen deze succursaal en die van Ubach over Worms en verder den Hopel, den pachthof Boeren-Anstel en de Hotskoel van de voormalige parochie Kerkrade en ten slotte het geheel dorp Broekhuizen met zijne kapel als annex" (29). Een andere omschrijving geeft dit beeld: "Eygelshoven, Broeckhausen, Nieuwenhagen et Ubach over Worms. - Desservant: Türck, ci-devant curé de Rolduc. La succursale d'Eygelshoven comprend des parties du territoire des communes d'Eygelshoven avec 416 habitants, de Broeckhausen, Nieuwenhagen et Ubach-over-Worms avec 895 habitants.. L'église peut contenir 800 personnes; elle est dédiée à St. Jean. Les toits, clocher, plafonds et fenêtres ont besoin de réparations. Tout la population est catholique" (30).

27. ibidem blz.148-149; Smeesters nam niet aan.

28. ibidem blz.149; Nybelen nam niet aan maar bleef in Geleen

29. ibidem blz.221

30. ibidem blz.151; Türck bleef pastoor te 's Hertogenrade

Tot de succursale kerk van Waubach (Ubach over Worms) behoren "de gehuchten Waubach, Groenstraat en Nieuwenhagen met uitzondering van de kapel en... tevens de huizen van Scherpenseel, die in het bisdom gelegen zijn" (31). Deze wordt als volgt omschreven: "Waubach, Gruenstrass, Scherpenseel en partie. - Desservant: Dautzenberg, ci-devant desservant de Bocholtz. L'église dédiée à St. Joseph peut contenir 800 personnes. Les plafonds et fenêtres ont besoin de réparation. La population de la commune d'Ubach-over-Worms a 895 habitants et est entièrement catholique. Les revenus de la fabrique sont 393 francs (32). Hoewel Nieuwenhagen in 1802 politiek een zelfstandige gemeente was geworden, behoorde het dorp dus vanaf 1803 tot drie verschillende succursale kerken: Schaesberg, Eygelshoven en Waubach. De grenzen van deze 3 "parochies" kwamen juist samen bij de kapel aan " 't Sijpaans Kentje", gebouwd in 1745 en uitgebreid in 1792. Hoewel de kapel "parochieel" behoorde tot de nieuwe "parochie" Waubach, bleef ze toch daarvan uitgezonderd, aldus een van de bovengeciteerde omschrijvingen.

Op 30 september 1803 richtte de bisschop een mandement aan al de geestelijken van zijn bisdom. Daarin deelde hij hun mee dat de nieuwe regeling der parochies, succursalen en kapellen haar beslag had gekregen en dat hij mitsdien aan alle pastoors, rectors, vicarissen en priesters de jurisdictie ontnam in al de nieuw opgerichte parochies. Dientengevolge mocht geen van hen zich als pastoor of desservant beschouwen of zielzorg uitoefenen, behalve zij die voor deze functies in de nieuwe parochies benoemd zouden worden of reeds benoemd waren. De desservanten van de succursale kerken zouden betreffende de bediening van de H.H. sacramenten en de uitoefening van hun herdersambt dezelfde rechten hebben als de eigenlijke pastoors, behalve dat zij onder het toezicht van het hoofd van het kanton zouden staan (33).

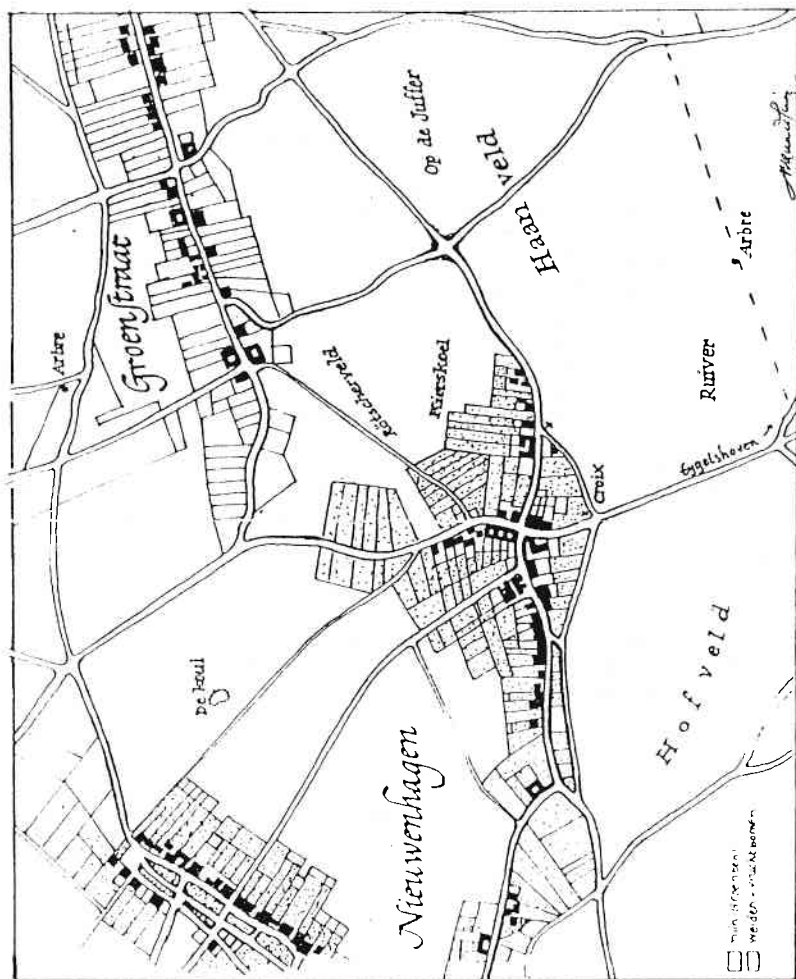
Het duurde echter niet lang voor er weer veranderingen plaatsvonden. Bij decreet van 30 sept. 1807 werden er hulpkapellen opgericht.

31. ibidem blz.221

32. ibidem blz.151-152

33. ibidem blz.213

De situatie in het Nieuwenhaagse grensgebied (Sjpaans Kentje) rond 1810 volgens de Tranchotkaart (76 Herzogenrath)

Dit decreet maakte een onderscheid tussen kapellen ("chapelles") en bijkerken ("annexes"). De eerste werden opgericht op aanvraag van een hele gemeente, de laatste slechts op aanvraag van de voornaamste belastingbetalers van een gemeente (34). In het kanton Heerlen werd Nieuwenhagen opgericht als hulpkapel onder Schaesberg, omvattende het gebied van de gemeente Nieuwenhagen (35). Als we deze gebiedsomschrijving letterlijk mogen nemen, dan moeten we concluderen dat " 't Sjpaans Kentje" daar niet toe behoorde, hoewel daar de kapel stond en dat dit gedeelte bleef behoren tot de succursale kerken van Waubach, respectievelijk van Eygelshoven.

Na de val van Napoleon werden deze streken gevoegd bij het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden, dat bestuurd zou worden door de (protestantse) koning Willem I. Zijn bestuur wekte echter al spoedig ongenoegen in het "katholieke Zuiden". De "Belgische Opstand", die in de nacht van 24 augustus 1830 te Brussel was uitgebroken, was dan ook geen "donderslag bij heldere hemel". Heel de provincie Limburg (met uitzondering van Maastricht) sloot zich bij de opstand aan, zodat ook hier in 1831 de Belgische grondwet van kracht werd. die meer vrijheid op godsdienstig gebied bracht (36). De bisschop van Luik, Mgr. C.R.A. van Bommel, zag in dat verschillende in de Franse tijd opgeheven parochies hersteld en andere opgericht dienden te worden. Hieraan zouden Amstenrade, Bemelen en Eckelrade hun zelfstandigheid en Heerlerheide en Nieuwenhagen hun oprichting danken (37).

Als eerste stap op weg naar de kerkelijke zelfstandigheid werd Nieuwenhagen op 19 april 1831 onafhankelijk van de succursale kerk van Schaesberg wat de geestelijke zaken betrof. Het aantal inwoners was inmiddels toegenomen tot 1200, er waren een woning en een tractement voor de eigen desservant beschikbaar en tevens had het gemeentebestuur aangeboden te zorgen voor alles wat nog ontbrak voor de eredienst, zoals een doopvont. Tevens werd gezorgd dat er een begraafplaats beschikbaar was. Tot desservant be-

34. ibidem blz.223

35. ibidem blz.226

36. vgl. ibidem blz.244260L vgl. Gijsen:Paredis o.c.blz.140-149

37. vgl. Habets en Goossens: Bisdome Roermond IV o.c.blz.270 en Gijsen:Paredis o.c.blz.187

noemde de bisschop kapelaan J.J.Bosten van Schaesberg die al vanaf 1827 in Nieuwenhagen werkzaam was als bedienaar van de hulpkapel. Ook werd een eigen kerkbestuur benoemd (38). Wat betreft de tijdelijke zaken zou de nieuwe succursale kerk nog even onder Schaesberg blijven (39). Het gedeelte van Nieuwenhagen, dat "parochieel" nog behoorde tot Waubach en Eygelshoven (" 't Sijpaans Kentje"), werd op 5 oktober 1832 bij de nieuwe succursale kerk gevoegd (40). De nieuwe kerkelijke status maakte de Nieuwenhagenaren wellicht wat hoogmoedig, want al in 1832 begon men onder leiding van "rector" Bosten aan een grootscheepse uitbreiding van de oude kapel. De uitvoering van het project zou zich door financiële en politieke problemen voortslepen tot 1840 (41).

In Schaesberg was men echter ontevreden over de afscheiding van Nieuwenhagen. Men probeerde de burgerlijke overheid er toe aan te zetten de bisschop te verzoeken terug te komen op zijn beslissing. De bisschop liet echter in oktober 1831 weten dat de beslissing onherroepelijk was (42). De afsplitsing van Schaesberg bracht met zich mee dat ook een verdeling gemaakt moest worden van de vaste goederen en gelden. Het kersverse kerkbestuur wilde alles wat de eigen kerk aanging zelf gaan beheren. Toen het kerkbestuur van Schaesberg op dit punt geen medewerking wilde verlenen, wendden de Nieuwenhagenaren zich tot de Belgische koning met het verzoek de kerk, ook wat het beheer van de tijdelijke goederen betrof, los te maken van Schaesberg en haar de rang van "hulpkerk met rijkstractement" te verlenen. De bisschop gaf reeds op 19 maart 1834 aan het Nieuwenhaagse kerkbestuur de opdracht de tijdelijke goederen onafhankelijk van Schaesberg te gaan beheren. De beide kerkbesturen kwamen tenslotte op 31 maart 1835 op de pastorie van Schaesberg bijeen om de laatste regelingen te treffen voor de deling van de goederen (43).

- 38. vgl. Meens: Nieuwenhagen o.c.blz.11
- 39. vgl. ibidem
- 40. vgl. ibidem, blz.12 en Goossens: Ubach over Worms o.c.blz.220
- 41. vgl. Meens: Nieuwenhagen o.c.blz.14-20 en L'Ortye: Sijpaans Kentje o.c.blz. 66-73
- 42. vgl. Meens: Nieuwenhagen o.c. blz.11
- 43. vgl. ibidem, blz.11-12

De Belgische koning verleende de rijkserkenning op 28 maart 1837 (44). In de maand juli daaropvolgend werd J.G.Klausener officieel als eerste pastoor ontvangen en geïnstalleerd (45). Het eerste wat de nieuwe pastoor te doen stond was de voltooiing van de nieuwbouw van de kerk, die zich nu al weer 5 jaar voortsleepte en die zoveel onenigheid in het dorp had teweeg gebracht. Nog net voor de inlijving van deze streken in het Koninkrijk der Nederlanden kwam de nieuwe kerk in 1840 gereed (46).

Intussen had de bisschop van Luik op 16 mei 1833 besloten de Napoleontische indeling van zijn dioceses in kantons van 1803 op te heffen en te vervangen door een dekenale structuur. Voortaan zouden Kerkrade, Bocholtz, Eygelshoven, Heerlen, Heerlerheide, Klimmen, Nieuwenhagen, Rimborg, Schaesberg, Simpelveld, Voerendaal, Waubach en Welten (bijkerk) het dekenaat Kerkrade gaan vormen (47). Mgr. Van Bommel bezocht van 31 mei tot 20 juni 1835 het dekenaat (48), bij welke gelegenheid hij ook Nieuwenhagen bezocht (49).

De afscheiding van België zou haar definitieve beslag krijgen bij het Tractaat van Londen in 1839. Het Tractaat bepaalde, dat de (huidige Nederlandse) provincie Limburg aan het Koninkrijk der Nederlanden zou komen. Dit maakte natuurlijk ook een reorganisatie op kerkelijk gebied noodzakelijk, hetgeen resulteerde in de oprichting van het Apostolisch Vicariaat Limburg onder leiding van Mgr.J.A.Paredis.

- 44. vgl. ibidem, blz.31
- 45. vgl. ibidem, blz.15
- 46. vgl. ibidem, blz.20; vgl. ook G.M.Poell: Beschrijving van het Hertogdom Limburg (Weert 1851/Maasbree 1981) blz.163: "De kerk is in 1840 geheel vernieuwd" en J.A.F.Kronenburg: Maria's heerlijkheid in Nederland, dl.VIII (Amsterdam 1914) blz.570: "1840" als bouwjaar van de kerk.
- 47. vgl. Habets en Goossens: Bisdome Roermond IV o.c. blz.267-268 en Gijsen: Paredis o.c.blz 186-187
- 48. vgl. Habets en Goossens: Bisdome Roermond IV o.c. blz.269 en Gijsen: Paredis o.c.blz.155
- 49. vgl. Meens: Nieuwenhagen o.c.blz.14

Het Vicariaat werd in 1853, bij het herstel van de kerkelijke Hiërarchie in Nederland, verheven tot bisdom met de naam "Roermond" (50)

De parochiegrenzen bleven ongewijzigd tot 1915, toen een grenswijziging tot stand kwam tussen Nieuwenhagen, Waubach en Eygelshoven (51). Bij bisschoppelijk besluit van 25 juni 1917 werd de H.Hart van Jezusparochie van Nieuwenhagerheide opgericht en afgescheiden van Nieuwenhagen (52). Daarna volgde er nog enkele kleinere wijzigingen van de parochiegrenzen. Bij besluit van de bisschop d.d. 27 augustus 1935 tussen Nieuwenhagen en Schaesberg (53), in 1947 tussen Nieuwenhagen en Lauradorp (54), bij bisschoppelijk besluit van 1 april 1949 tussen Nieuwenhagen en Nieuwenhagerheide (55) en tenslotte bij besluit van 9 januari 1989 tussen Nieuwenhagen, Nieuwenhagerheide en Lichtenberg (56).

De parochie Nieuwenhagen behoorde dus sedert 1833 tot het dekenaat Kerkrade. In 1883 werd het dekenaat Heerlen opgericht (57), doch Nieuwenhagen bleef behoren tot Kerkrade. Op 9 april 1956 werd het dekenaat Schaesberg opgericht, waarvan Nieuwenhagen tot op heden deel uitmaakt (58). In verband met de gemeentelijke herindeling per 1 januari 1982 werd de naam van het dekenaat gewijzigd in "Landgraaf".

Hoewel Nieuwenhagen dus sedert 1832 op kerkelijk gebied een eenheid vormde tot aan de afscheiding van

- 50. vgl. Gijsen: Paredis o.c.blz.188-201 en 221-222
- 51. vgl. Meens: Nieuwenhagen o.c.blz.22 en PAN inventnr. 1
- 52. vgl. Meens: Nieuwenhagen o.c.blz.21-24; vgl. PAN inventnr.1 en 24; vgl. Analecta Bisdom Roermond (1917) 161-162
- 53. vgl. PAN inventnr. 1 en 25
- 54. vgl. PAN inventnr. 1 en 25
- 55. vgl. PAN inventnr. 1 en 25; vgl. Analecta Bisdom Roermond (1949) 16-18; 83
- 56. vgl. Analecta: Bisdom Roermond (1988) 152 en (1989) 11
- 57. vgl. Habets en Goossens: Bisdom Roermond IV o.c. blz.268, voetnoot 1
- 58. vgl. Analecta Bisdom Roermond (1956) 69

de parochie Nieuwenhagerheide in 1917, bleef de oude grens langs de Schanserweg en Rötcherweg op politiek gebied voortbestaan tot 1 januari 1982, want " 't Sijpaans Kentje" behoorde vanaf 1802 tot genoemde datum gemeentelijk tot Ubach over Worms (59). Met de gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg (60) kwam een einde aan de eeuwenoude grens

dwars door Nieuwenhagen en die zo'n belangrijke rol heeft gespeeld in het politieke en kerkelijke leven in het dorp. Het was tot 1796 de staatkundigegrens tussen de bank Heerlen en de bank Ubach, tussen het land van Valkenburg en het land van 's Hertogenrade en bovendien sedert 1661 tussen Staats en Spaans (later Oostenrijks) territorium, Van 1796 tot 1802 de grens tussen het kanton Heerlen en het kanton 's Hertogenrade (Rolduc) en van 1802 tot 1982 de grens tussen de gemeenten Ubach over Worms en Nieuwenhagen. Op kerkelijk gebied vormde het de grens tussen de parochie Heerlen en de parochie Eygelshoven tot 1803; tussen de dekenaten Susteren en Maastricht tot 1561; tussen het bisdom Roermond en het bisdom Luik van 1559 tot 1801; tussen het dekenaat Valkenburg en het dekenaat Maastricht van 1561 tot 1803; tussen de "cures primaires" van Heerlen en 's Hertogenrade (Rolduc) van 1803 tot 1832; tussen de succursale kerken Eygelshoven, Schaesberg en Waubach van 1803 tot 1832.

Tot zover het verhaal hoe een politiek en kerkelijk (geografisch) verbrokkeld dorp tot een eenheid werd.

A.M.D.G.

Rolduc, 15 februari 1990.

- 59. vgl. Goossens: Ubach over Worms o.c.blz.220
- 60. vgl. Wet van 21 mei 1981 tot gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg, Stbl.288

NB: PAN = Parochiearchief Nieuwenhagen
vgl. J.L'Ortye: Inventaris Parochiearchief (Nieuwenhagen 1734-1969 (Nieuwenhagen 1986)

de bijgevoegde kaartjes zijn van de hand van Dhr. M.Quaedflieg (Nieuwenhagen)

PRIESTERS afkomstig uit NIEUWENHAGEN**Door: Jos. L'Ortye**

1744	Greven, Franciscus Wilhelmus (1724 - 1771)	Schaesberg
1760	Henckens, Antonius (1735 - 1764)	Nieuwenhagen
1781	Jongen, Peter Joseph (1758 - 1820)	Nieuwenhagen
1818	Jongen, Frans Joseph (1795 - 1843)	Oirsbeek
1852	Keybets, Hubertus Josephus (1825 - ?)	?
1853	Kochs, Peter Joseph (1826 - ?)	?
1855	Mostart, Johannes Dominicus Hubertus (1829 - 1917)	Ubachsberg
1855	Vreuls, Peter Joseph (1829 - 1901)	Nieuwenhagen
1878	Reinartz, Paulus Maria Joseph (1853 - 1915)	Welten
1882	Vreuls, Maria Joseph Hubert Arthur (1860 - 1923)	Luik
1894	Oberjé, Gerardus Hubertus (1868 - 1943)	Epen
1897	Pelzer, Peter Joseph (1872 - 1958)	Albuquerque (USA)
1924	Peters, Wendelinus Hubertus (1897 - 1982)	Waubach
1929	Haan, Johannes Hubertus (1901 - 1989)	Mechelen
1930	Pelzer, Leonardus Jacobus Hubertus (1903 - 1963)	Bingelrade

1934	Römkens, Peter Arnold Hubert (1909 - 1971)	Jabeek
1938	Rothkrans, Johannes Renerus (1911 - 1971)	Berg en Terblijt
1938	Wall, Willy van de (1914 - 1980)	Nordwalde (BRD)
1939	Heuschen, Johannes Hubertus (1912 - 1961)	Brunssum
1939	Meijs, Wilhelmus (1913 - 1986)	Hoensbroek
1942	Pelzer, Leonardus Hubertus (1917 -)	Maastricht
1944	Boermans, Leonardus Hubertus (1919 - 1987)	Eygelshoven
1945	Janssen, Petrus Josephus Hubertus (1919 - 1982)	Heerlen
1946	Römkens, Henricus Johannes (1919 - 1984)	Born
1947	Debets, J.J.G. (1923 -)	Tegelen
1947	Braun, W.J. (1922 - 1963)	Sittard
1951	Gijzelaars, Petrus Josephus Hubertus (1923 -)	Waalwijk
1953	Sporken, Christianus (Paulus) (1927 -)	Maastricht
1953	Scheepers, J. (1926 -)	Stein
1953	Vreuls, W.G.A.M. (1927 -)	Simpelveld
1963	Geraets, J.J.G. (1938 -)	Nuth

1964	Boermans, Joseph Maria Gerardus (1938 -)	Oss
1965	Logister, Wilhelmus Maria Ernest (1938 -)	Tilburg
1966	Mikkenie, Johannus (1927 - 1977)	Niederhollabrun (A)
1966	Maas, Jacob Joseph Gerardus (1940)	Bemelen
1968	Brouwers, Henricus Petrus Leonardus (1943 -)	Kunrade

A.M.D.G.
30 november 1989.

D'r tied

Door: E. Mofers-Coenen

Wenste gelieërd has van
d'r tied deë is vergange..
en doe lieëts óch in dizze tied
d'r kop nit hange,
wenste vertróuwe has in
d'r tied, deë kómme geet,
dan bliet 't leëve óch
vur dich nog leëvesweëd!

Een familie VREULS in NIEUWENHAGEN
in de negentiende eeuw
Door: Jos. L'Ortye

1. JAN WILLEM VREULS [1789-1858]

Ons verhaal begint in het jaar 1789 te Ransdaal. Daar werd op 1 juni 1789 Johannes Willem Vreuls geboren, zoon van Hubert Vreuls en zijn tweede vrouw, Maria Cornelia Scherpenseels. Daags erop werd hij gedoopt in de parochiekerk van Wylré, waartoe Ransdaal toen behoorde. Zijn ouders verhuisden omstreeks 1800 naar Schinveld, waar beiden omstreeks 1825 kort na elkaar stierven.

Jan Willem werd landmeter en griffier bij het kanton-gerecht te Heerlen. Op 7 november 1826 trouwde hij met Maria Elisabeth Josepha Jongen uit Nieuwenhagen. Zij was daar op oudjaarsdag 1797 geboren als achtste en laatste kind van Jan Jongen en Maria Catharina Louppen, een invloedrijke familie in het Nieuwenhaagse. Het huwelijk werd kerkelijk ingezegend te Oirsbeek, waar een broer van de bruid, Frans Joseph Jongen, sinds 1824 pastoor was na van 1820 tot 1823 deservitor in zijn geboortedorp Nieuwenhagen te zijn geweest.

Het echtpaar Vreuls-Jongen ging wonen aan de Wegscheid te Heerlen. Daar werden achtereenvolgens de kinderen Maria Josefa Hubertina (18 september 1827), Peter Joseph (8 april 1829), Maria Anna Louisa (17 april 1831) en Martin (30 april) 1833), die echter al dezelfde dag overleed, geboren.

Omstreeks 1834 werd Jan Willem Vreuls benoemd tot notaris met als standplaats Rimburch. Hij en zijn vrouw verhuisden daarom naar Nieuwenhagen, alwaar zij een woning betrokken op het Sijpaans Kentje, dat gedeelte van het dorp Nieuwenhagen dat tot de gemeente Ubach over Worms behoorde.

In Nieuwenhagen werd het gezin uitgebreid met Martin Hubert (14 april 1835), die echter nog geen jaar oud, overleed op 13 februari 1836, Hendrik Hubert (13 jan. 1837) en tenslotte Dominicus Hubert (4 juni 1839). Buiten zijn notarisambt bekleedde Jan Willem ook in deze periode het raadslidmaatschap van de gemeente Ubach over Worms.

In die tijd was er te Nieuwenhagen grote onenigheid ontstaan naar aanleiding van de nieuwbouw van de kerk door rect or J.J. Bosten. Deze had in 1832 op eigen houtje de achterzijde van de oude kapel die in 1745

was gebouwd uit de nalatenschap van Jan Flecken (1685-1734), een zwager van de overgrootvader van de vrouw van notaris Vreuls, en nog in 1792 was uitgebreid onder deservitor Peter Joseph Jongen (1785-1820), een heeroom van de vrouw van notaris Vreuls, laten afbreken, en daar een nieuw gedeelte van een grotere kerk laten bouwen.

De afbraak van de rest van de oude kapel en de voorgenomen voltooiing van de nieuwe kerk moest echter uitgesteld worden vanwege geld gebrek en oppositie van de zijde van het Nieuwenhaagse gemeentebestuur betreffende de plaats van de nieuw te bouwen kerk. De oude kerk moest nu voorlopig met het nieuw gebouwde gedeelte provisorisch als kerk gebruikt worden. Rector Bosten ging een proces tegen de gemeente aan toen deze hem weigerde nog langer zijn tractement uit te betalen. Hoewel de rector in 1835 het proces won, moest zijn positie te Nieuwenhagen wel onmogelijk zijn geworden, want nog voordat hij verder kon gaan met het begonnen werk, werd hij op 12 november 1836 als pastoor overgeplaatst naar Wahl- en Nyswiller. Daar werd hij opvolger van Johan Gerard Klausener, die in juli 1837 als eerste pastoor van Nieuwenhagen officieel werd ontvangen en geïnstalleerd.

De nieuwe pastoor overlegde druk met het gemeentebestuur, het gouvernement, de koning en de bisschop om de nieuwbouw tot een goed einde te brengen. Ook schakelde hij invloedrijke personen in om iets proberen te bereiken bij de wereldlijke autoriteiten. Zo schreef notaris Vreuls voor hem op 20 maart 1838 een brief aan zijn vriend Simons, die lid was van Gedeputeerde Staten te Brussel, waarin hij hem om tussenkomst en hulp vroeg. Met een brief, gedateerd 3 september 1838, hield hij hem op de hoogte van de gang van zaken; in het kort schetste hij hierin de ontstaansgeschiedenis van de kapel en vooral het werk van Johan van der Heyden (de overgrootvader van zijn vrouw), die belast was geweest met de uitvoering van de laatste wilsbeschikking van zijn zwager, stichter Jan Flecken (1685-1734). Op 27 februari 1839 schreef hij nog een brief, waarin hij om een spoedige behandeling vroeg in verband met de afscheiding van deze streken van België die voor de deur stond. Per brief van 8 maart 1839 schakelde notaris Vreuls nog een andere vriend in om de behandeling te bespoedigen.

Uiteindelijk werd gunstig beslist en konden de werkzaamheden in datzelfde jaar hervat worden, zodat de

kerk in 1840 gereed kwam.

Doch de vreugde over de oplossing van de kwestie rond de nieuwe kerk te Nieuwenhagen werd al spoedig wreed verstoord; op 27 april 1840 stierf de vrouw van notaris Vreuls op 43 jarige leeftijd. Jan Willem blijft alleen achter met vijf jonge kinderen, waarvan de jongste nog geen jaar oud is.

Maar na regen komt zonneschijn..... in 1843 gaat zijn nu 14-jarige zoon Joseph studeren aan het klein seminarie Rolduc te Kerkrade: hij wil priester worden.

Jan Willem erft dat jaar van de op 20 februari 1843 na een zware koorts overleden heerbroer van zijn pas overleden echtgenote, pastoor Frans Joseph Jongen van Oirsbeek, een boerderij aan de Rötcherweg te Nieuwenhagen, die hij in 1844 laat verbouwen en waar hij dan met zijn vier kinderen gaat wonen.

Op 22 september 1848 stierf zijn jongste zoontje, Dominicus Hubert, op negenjarige leeftijd. Twee jaar later vertrok Jan Willem weer naar Heerlen om daar zijn notarisambt voort te zetten.

Na zijn studie aan het Groot-Seminarie te Roermond werd de oudste zoon van notaris Vreuls, Joseph, op 24 maart 1855 in Roermond tot priester gewijd door Mgr. Paredis; op 30 juni daaropvolgend werd hij benoemd tot kapelaan in..... Nieuwenhagen, als opvolger van zijn achterneef Jan Joseph Zaunbrechers. Op 15 december 1858 overleed notaris Vreuls op 69-jarige leeftijd in zijn woonhuis aan de Geleenstraat te Heerlen.

Hoewel hij slechts een vijftiental jaren in Nieuwenhagen heeft gewoond, is hij de eerste geweest van een reeks "Vreulsen" die in Nieuwenhagen een niet onbelangrijke rol hebben gespeeld.

2. Joseph Vreuls (1829-1901).

Peter Joseph Vreuls werd op 8 april 1829 geboren als tweede kind van Jan Willem Vreuls, griffier aan het kantongerecht te Heerlen en zijn vrouw Maria Elisabeth Josepha Jongen uit Nieuwenhagen. Nog die zelfde dag werd hij in de Pancratiuskerk te Heerlen gedoopt. Toen Joseph ongeveer vijf jaar oud was verhuisden zijn ouders naar Nieuwenhagen, waar zijn vader notaris werd en raadslid. Ook speelde zijn vader een niet onbelangrijke rol bij de voltooiing van de nieuwe

kerk te Nieuwenhagen, die in 1840 gereed kwam.

Op 27 april 1840 stierf zijn moeder al op vrij jonge leeftijd (43 jaar).

Zijn vader bleef achter met vijf jonge kinderen, waarvan de jongste nog geen jaar oud was, Joseph was net elf jaar geworden.

Door zijn contacten met pastoor Klausener van Nieuwenhagen had zijn vader hem in aanraking gebracht met de geestelijkheid van het dorp, zodat bij hem de roeping tot het priesterschap rijpte en hij in 1843 naar het klein-seminarie "Rolduc" te Kerkrade ging. Daar en ook later aan het Groot-Seminarie te Roermond was hij een studiegenoot van de bekende Mgr. Petrus Savolberg (1827-1907) uit Heerlen.

Nadat zijn vader in 1850 weer naar Heerlen was verhuisd om daar het notarisambt voort te zetten, werd Joseph op 24 maart 1855 door Mgr. Paredis in Roermond tot priester gewijd. Drie maanden later benoemde de bisschop hem tot kapelaan in Nieuwenhagen, waar hij in zijn jeugd, voordat hij naar Rolduc ging, al een jaar of tien gewoond had.

Daar was kort tevoren de kapelaan, zijn achterneef Jan Joseph Zaunbrechers, overleden. Joseph ging wonen in de boerderij tegenover de pastorie aan de Rötcherweg, die eigendom was van zijn vader; waarschijnlijk werd daar zijn tante Maria Catharina Vreuls, een ongehuwde zus van zijn vader, huishoudster.

Vader notaris Jan Willem Vreuls stierf op 69-jarige leeftijd op 15 december 1858 te Heerlen. Waarschijnlijk bleven zijn drie kinderen voorlopig nog daar wonen. In ieder geval trouwde de nog enig in leven zijnde broer van kapelaan Vreuls, Hendrik Hubert op 12 juli 1859 te Heerlen met Maria Petronella Francisca Roossen.

Op 11 februari 1863 stierf tante Maria Catharina te Nieuwenhagen op 62-jarige leeftijd. Een jaar daarop komt een nicht van pastoor Klausener wonen op de kapelanie als huishoudster.

Het vijftigjarig priesterfeest van pastoor G. Klausener op 11 april 1871 was een gedenkwaardige dag voor de Nieuwenhaagse parochie. Niet lang daarna werd de pastoor ziekelijk en in de nacht van 3 op 4 mei 1874 overleed hij plotseling. Zijn wens dat zijn kapelaan hem zou opvolgen ging in vervulling: al op 23 mei 1874 benoemde Mgr. Paredis kapelaan Joseph Vreuls tot opvolger van pastoor G. Klausener te Nieuwenhagen. Bij diens installatie als pastoor hing een fraai chronogram boven de kerkdeur: "GaVDeT CoelItVs

Gerardo, sibi sVCCeDere Ioseph" (de hemelse Gerardus verheugt zich dat Joseph hem opvolgt, 1874).

J.P.H. Franssen volgde hem op als kapelaan.

In 1872 was zijn neef Joseph, de oudste zoon van zijn broer Hendrik Hubert, naar het klein seminarie Rolduc gegaan. Ook hij wilde priester worden. Zes jaar later trad zijn nicht Lucia, dochter van broer Hendrik Hubert, in bij de Zusters Franciscanessen van Heythuysen.

Als opvolger van Sophia Klausener kwamen in 1879 de beide ongehuwde zussen van pastoor Vreuls, Hubertina en Louisa naar Nieuwenhagen.

Doch het waren niet alleen vreugdevolle gebeurtenissen, die het leven bepaalden; er was ook droefheid en lijden: op 20 juni 1874 was op 35-jarige leeftijd de vrouw van broer Hendrik Hubert overleden, met achterlating van zes kinderen, waarvan de jongste nog gaan jaar oud was. En tot overmaat van ramp stierf broer Hendrik Hubert al op 23 december 1880 op 43-jarige leeftijd: drie minderjarige kinderen (Adelien, Victorien en Constant) bleven als weeskinderen achter. Ze zouden naar Nieuwenhagen komen, om daar verzorgd te worden door hun beide tantes Hubertina en Louisa, die woonden in de boerderij, die notaris Vreuls in 1844 had laten verbouwen.

Ondanks alle leed was het toch een beetje feest op 6 augustus 1882, toen de neef van pastoor Joseph Vreuls, ook Joseph Vreuls genaamd, door Mgr. Paredis te Roermond werd priester gewijd. Hij zou door Mgr. Paredis worden gestuurd naar het priesterarme bisdom Luik; daar was hij aanvankelijk professor aan het Collège Royal "Maria-Thérèse" te Herve; in 1914 werd hij diocesaan visitator van de kloosters en inspecteur der bijzondere scholen; in 1917 werd hij benoemd tot erkanunnik en woonde sindsdien in het Groot-Seminarie te Luik; daar overleed hij op 24 augustus 1923.

In mei 1899 werd het feit herdacht, dat Joseph 25 jaar pastoor te Nieuwenhagen was; de parochianen schonken hem bij deze gelegenheid een prachtige neogotische torenmonstrans met de volgende inscriptie: "IVbILante Iosepho VreVLs qVlingVe LVstra paroCHO NeVenhagen paroChIanI gratI pIe Dono DeDerunt"(1899). Hij overleed te Nieuwenhagen in de leeftijd van 72 jaar op 11 juni 1901: sedert zijn benoeming als kapelaan was hij dus 46 jaar lang werkzaam geweest in de zielzorg te Nieuwenhagen, de plaats waar hij vanaf zijn vijfde levensjaar gewoond had.

3. Constant Vreuls (1871-1934).

De vader van Constant was Hendrik Hubert Vreuls, een broer van pastoor Joseph Vreuls. Deze was geboren te Nieuwenhagen op 13 januari 1837.

Een half jaar na het overlijden van zijn vader, notaris Jan Willem Vreuls trouwde hij op 12 juli 1859 te Heerlen met Maria Petronella Francisca Roossen; het was op de verjaardag van de bruid. Hendrik Hubert was in leven wijnkoopman te Heerlen.

Uit dit huwelijk van Hendrik Hubert Vreuls werden te Heerlen de volgende kinderen geboren: op 2 februari 1860 Maria Hubert Joseph Arthur, kortweg Joseph (deze stierf op 24 augustus 1923 als erekanunnik te Luik; op 12 november 1861 Maria Victoria Hubertina Lucia, kortweg Lucie (zij stierf op 26 november 1924 als zuster Maria-Hedwig te Oldenzaal); op 2 september 1863 Maria Louisa Hubertina Hortensia (deze overleed nog net geen vier jaar oud al op 14 augustus 1867); op 13 augustus 1865 Maria Gerarda Hubertina Victoria, die bijna twee maanden later op 7 oktober 1865 al overleed; op 27 september 1866 een dochter met dezelfde namen als haar vorig jaar overleden twee maanden oude zusje (Victoire overleed later te Roermond als onderwijzeres op 5 april 1925); op 9 oktober 1868 Maria Frans Hubertus Eugène; op 29 oktober 1871 Maria Hubert Laurens Constant en tenslotte op 27 augustus 1873 Maria Hubertina Maximiliana Carolina Adeline. Toen Constant geboren werd had hij dus twee broers, Joseph (11 jaar) en Eugène (3 jaar), en twee zusjes, Lucie (bijna 10 jaar) en Victoire (5 jaar); twee zusjes waren al vroeg gestorven. Toen Constant bijna twee was kreeg hij er nog een zusje bij: Adeline. Zijn oudste broer Joseph ging toen deze twaalf jaar oud was studeren op Rolduc (1872).

Als Constant vijf jaar oud is krijgt het gezin Vreuls-Roossen een grote klap te verwerken: op 20 juni 1874 sterft zijn moeder op 35-jarige leeftijd te Heerlen. Vader blijft achter met 5 jonge kinderen.

Constants heerroom Joseph Vreuls is kort tevoren pastoor geworden te Nieuwenhagen. In oktober van het jaar 1878 gaat Constants broer Joseph naar het Groot-Seminarie te Roermond en treedt zijn oudste zus Lucie in bij de Zusters Franciscanessen van Heythuysen. Twee jaar later gaat ook zijn broer Eugène studeren op Rolduc. Nadat Constant al vroeg zijn moeder verloren heeft, overlijdt als Constant pas 9 jaar is ook zijn vader

op 43-jarige leeftijd te Heerlen op 23 december 1880. Victorien (14 jaar), Constant (9 jaar) en Adeline (7 jaar) worden als weeskinderen opgevangen dooe tante Louise en tante Hubertina, die het huishouden doen bij heerroom Joseph Vreuls, pastoor te Nieuwenhagen. Sedert 1879 woonden beide tantes in het huis tegenover de pastorie aan de Röttscherweg. Ondanks de grote droefheid in de familie Vreuls is het op 6 augustus 1882 toch een beetje feest, als Constants broer, Joseph, door Mgr. Paredis te Roermond tot priester wordt gewijd; Joseph wordt door de bisschop gestuurd naar het bisdom Luik, waar hij professor wordt aan het Collège Royal "Marie-Thérèse" te Herve (B).

Twee jaar later begint Constant zijn studies op Rolduc; hij studeert daar vrij lang (tot 1891). Sedertdien is hij "letterkundige uit Nieuwenhagen" en wordt hij lid van het Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst "Limburg". In 1894 en 1898 publiceert hij oud-Limburgse liederen uit het "Sjpaans Kentje" in het Limburgs Jaarboek.

In die tijd slaagde Constants zus Victoire te 'sGravenhage voor het examen in de Franse taal; evenals zijn broer Eugène wordt zij onderwijzeres in Nieuwenhagen.

In mei 1899 is er weer feest in de familie en in Nieuwenhagen: pastoor Joseph Vreuls gedenkt het feit dat hij 25 jaar pastoor is te Nieuwenhagen; doch twee jaar later overlijdt hij op 11 juni 1901. Sedert 1855 was hij werkzaam geweest in de zielzorg te Nieuwenhagen; aanvankelijk als kapelaan en sedert 1874 als pastoor. Niet lang daarna sterft ook tante Hubertina, en wel op 2 september 1902.

Constant was nu de langste tijd in Nieuwenhagen geweest: hij keek over de grenzen van zijn geboortestreek en zijn vaderland heen en vond in België een levensgezellin; op 3 januari 1905 trouwde hij te Antwerpen met Maria Delphina Joanna Josephina de Ridder uit Gent. In Antwerpen bleef hij voorlopig wonen; daar werd op 1 december 1905 zijn eerste dochter geboren: Maria Margaretha Josepha Estella. Enige tijd later vestigde hij zich in Krosno in Galicië (Oostenrijk), waar twee zonen werden geboren: Hubert Maria Joseph Claude Louis op 6 mei 1908 en Joseph Maria Henri Victor op 11 november 1909.

Op 4 april 1910 (Maria Boodschap) schreef hij aldaar het volgende:

"Tot mijn grooten troost en geluk is 't mij eindelijk mogelijk een lang gekoesterd voornemen..... ten uitvoer te brengen en zes Hoogmissen (ter eere van het H.Hart van Jezus) op d en eersten Vrijdag der maanden Januari, Maart, Mei, Juli, September en November van elk jaar ten eeuwigen dage te stichten (te houden uitsluitend door R.K. geestelijken in de R.K. Kerk van Onze Lieve Vrouw Hulp der Christenen te Nieuwenhagen, Nederland provincie Limburg), waarbij bedongen wordt dat na het houden dier missen telkens voor den zegen met Allerheiligste Goed de "amende honorable" of acte van eerherstel aan 't Heiligste Hart van Jezus geboden worde. Dit voornemen bestond reeds voor jaren toen 't nog onmogelijk was te voorzien op welke wijze 't mij ooit mogelijk zou worden tot de uitvoering te komen. Onzen Lieven Heer heeft 't echter schijnbaar behaagd met welgevallen op dat voornemen neer te zien en heeft Hij mij zoo zichtbaar Zijne bijzondere Genade en groote weldaden verleend, Zijne bescherming doen gevoelen, dat ik 't als eenen plicht der dankbaarheid beschouw de stichting te maken. 't Is echter niet dankbaarheid alleen die aan dit voornemen ten gronde ligt. De eerste intentie is dat door deze stichting de Vereering van 't Allerheiligste Hart van Jezus bijzonder te Nieuwenhagen mogen uitgebreid worden, en daardoor eerherstel gedaan worde aan ditzelfde H.Hart dat helaas zo dikwijls bedroefd wordt. Tevens moge door de uitbreiding der Vereering van het Goddelijke Hart van Jezus, Gods rijkste zegen nederdalen op de parochianen van Nieuwenhagen, levenden en afgestorvenen. De tweede intentie vloeit voort uit de gevoelens van dankbaarheid tegenover mijn overleden Heerom wijlen den Zeer Eerwaarden Heer Pastoor Joseph Vreuls, alsmede mijne tantes (Zijne zusters) wijlen mejuffrouw Hubertina Vreuls en Mejuffrouw Louise Vreuls, welke laatste ik hoop dat Onze Lieve Heer nog een lang leven moge schenken."

Nog geen twee jaar later overleed Constants tante Louise Vreuls, bijna 81 jaar oud, op 2 maart 1912 te Nieuwenhagen. In 1914 werd Constants broer Joseph Vreuls, tot dan toe professor te Herve, benoemd tot visitator van de kloosters en inspecteur van de bijzondere scholen in het bisdom Luik; in 1917 werd hij ere-kanunnik van de kathedrale kerk te Luik-

Constant zelf was ondertussen met zijn gezin verhuisd naar Lemberg in Galicië; daar werd op 29 mei 1914 zijn zoon Etienne Albéric Marie Joseph geboren. Nog geen maand later werd de gehele wereld opgeschrikt door de moord op aartshertog Franz Ferdinand op 28 juni 1914 te Serajewo: het betrof de neef en troonopvolger van Keizer Frans Joseph van Oostenrijk. Het zou de aanleiding worden tot de Eerste Wereldoorlog. De familie Constant Vreuls-De Ridder verhuisde daarom naar veiliger oorden en vestigde zich in de buurt van de keizerlijke residentie (Wenen). In Heisterbrühl werd op 19 juni 1917 de laatste zoon geboren: Franciscus Xaverius Maria Joseph Johannes Baptista Antonius.

Hij werd gedoopt op 26 juni 1917; zijn oudste zus Maria Margaretha, die toen 11 jaar oud was, moest fungeren als meter met bijzondere bisschoppelijke toestemming, terwijl niemand optrad als peter. Bij het gereedkomen van de nieuwe parochiekerk te Nieuwenhagen eind 1917 schonk de hele familie Vreuls enkele fraaie gebrandschilderde ramen voor de kerk.

Constants omzwervingen brachten hem later weer terug in België, waar hij op 62-jarige leeftijd zou overlijden te Ukkel op 18 juli 1934.

Constants broer Eugène was na het vertrek van Constant in Nieuwenhagen blijven wonen in het huis van zijn tantes aan de Röttscherweg. In 1909 werd hij benoemd tot lid van de bouwcommissie, die belast werd met de uitbreiding van de inmiddels te klein geworden parochiekerk uit 1840, waarvoor indertijd zijn grootvader (notaris Jan Willem Vreuls) zich zo verdienstelijk had gemaakt. De uitbreidingsplannen vonden echter geen doorgang. Later vestigde Eugène zich in het naburige Heerlen, waar hij zich onder andere verdienstelijk maakte met het schrijven van dialectstukjes. Enkele daarvan werden onlangs posthuum gepubliceerd. Hij overleed te Heerlen in 1940.

Constants zus Victoire bleef aanvankelijk ook in Nieuwenhagen wonen. Zij was sedert 1896 onderwijzeres te Waubach aan de bijzondere school voor uitgebreid lager onderwijs. In 1904 verliet ze de school en vestigde zich elders. Ze overleed te Roermond in 1925. Er zijn thans geen nakomelingen van deze familie Vreuls in Nieuwenhagen en omgeving woonachtig. Wel zijn ons een aantal herinneringen overgebleven: allereerst de boerderij aan de Röttscherweg 8, die

notaris Jan Willem Vreuls in 1843 via zijn vrouw had geërfd van wijlen pastoor Frans Joseph Jongen van Oirsbeek en die hij in 1844 had laten verbouwen. De boerderij bleef tot het begin van deze eeuw familiebezit. Na het vertrek van de familie Vreuls werden er door het Nieuwenhaagse kerkbestuur stappen ondernomen om te komen tot aankoop van de boerderij van de erfgenamen van pastoor Joseph Vreuls; daarin wilde men de zusters van Onze Lieve Vrouw te Wessem onderbrengen, met welke de pastoor van Nieuwenhagen in onderhandeling was getreden opdat zij de zorg voor het onderwijs in Nieuwenhagen op zich zouden nemen. Zowel de onderhandeling als de aankoop zijn op niets uitgelopen.

Verder zeven van de vijftien gebrandschilderde glas-in-lood-ramen in de Nieuwenhaagse parochiekerk, in 1917 bij het gereedkomen van deze kerk geschonken door Lucie Vreuls, Victorie Vreuls, Adeline Vreuls, Eugène Vreuls, Constant Vreuls (en zijn gezin) en tenslotte hun heeroom kanunnik Joseph Vreuls. In deze kerk werden ook, zoals door de stichter Constant Vreuls bepaald in 1910, de "Zes Hoogmissen Stichting Constant Vreuls ter ere van het H. Hart van Jesus" opgedragen. Tevens werden in de kerk de fraaie neogotische torenmonstrans, welke in 1899 door de parochianen van Nieuwenhagen aan pastoor Joseph Vreuls werd geschonken bij gelegenheid van diens zilveren pastoors-jubileum, en een vergulde relikwiehouder in de vorm van een monstrans met relikwie van St. Barbara uit het laatste kwart van de vorige eeuw, welke in 1919 door bemiddeling van kanunnik Joseph Vreuls werd verkregen, bewaard.

Deze laatste werden echter met nog veel andere waardevol liturgisch vaatwerk in de nacht van 19 op 20 juli 1983 ontvreemd uit de kluis in de sacristie. Verder is ons nog enige literatuur bekend van de hand van Constant Vreuls, Eugène Vreuls en kanunnik Joseph Vreuls (zie geraadpleegde bronnen).

Tenslotte schijnt er nog een schilderij bewaard te zijn (geweest?) van kanunnik Joseph Vreuls uit Luik. Volgens mondelinge berichten schijnt het rond het jaar 1975 door enkele nakomelingen van Constant Vreuls uit België aan de Nieuwenhaagse gemeenschap te zijn aangeboden in de persoon van haar burgemeester. Het schilderij schijnt toen enkele jaren in de burgemeesterskamer van het Nieuwenhaags gemeentehuis te hebben gehangen.

Vlak vóór de gemeentelijke herindeling schijnt het op de zolder terechtgekomen te zijn, waarna het een (voor ons nog?) onbekende bestemming heeft gekregen. Op de Algemene Begraafplaats aan de Akerstraat te Heerlen staat ook nog het grafmonument van de familie Vreuls-Roosen, waarin onder andere op dinsdag 28 augustus 1923 kanunnik Joseph Vreuls uit Luik werd begraven.

A.M.D.G.

Rolduc, 26 januari 1990.

Geraadpleegde bronnen.

Bevolkingsgegevens Rijksarchief Maastricht.

Bevolkingsgegevens Gemeentearchief Heerlen

(Thermenmuseum)

Archief Burgerlijke Stand Gemeente Heerlen.

(Thermenmuseum)

Bevolkingsgegevens Ubach over Worms en Nieuwenhagen

(Gemeente Landgraaf)

Genealogisch Archief Thermenmuseum Heerlen.

Parochiearchief Nieuwenhagen (OLV Hulp der Christenen)

Parochiearchief Heerlen (St. Pancratius)

Limburger Koerier 1890

Limburgs Jaarboek 1894, 1898, 1907.

H.Meens: "Nieuwenhagen: kapel-hulpkerk-rectoraat-

(Heerlen 1967)

parochie"

A.W.A. van den Eelaart: "Nieuwenhagen, verleden en

heden". (Eygelshoven 1983.

H.M.H. Goossens: "Ubach over Worms, van Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf" (Ubach

over Worms 1981)

Jubileumboek Rolduc 1843-1943.

J.M.Gijsen: "Joannes Augustinus Paredis (1795-1886),

bisschop van Roermond, en het Limburg

van zijn tijd" (Assen 1968)

F.Erens: "Vervlogen Jaren" ('s Gravenhage 1938)

W.J.Vromen: "Uit het boerenleven van de fam. Erens

op de Kamp te Schaesberg" in Land van

Herle 20 (1970)

J.H.M.M. Meulenberg: "De parochie Oirsbeek en Doenrade van oude tijden tot heden (1955)

J.L.Jansen en M.J.Hanrath: "Leven en werken van de Dienaar Gods Mgr. Petrus Joseph Savelberg" (1947)

J.W.J.M. L'Ortye: "Inventaris Parochiearchief Nieuwenhagen 1734 - 1969" (Nieuwenh. 1986)

J.W.J.M. L'Ortye: "Gids voor de Parochiekerk O.L. Vrouw Hulp der Christenen (Nieuwenhagen 1987)

Constant Vreuls: "Oud Limburgsche Liederen: oet et Sjpaansj Kântje" in Limburgs Jaarboek 1 (1894) 70-72 en 6 (1898) 109 - 112

Eugène Vreuls: "Chroniek der familie Beltgens van Merckelbeeck van 1611 tot 1829" In Limburgs Jaarboek 13 (1907) 202-228.

Eugène Vreuls: "Kulleréj, Heëlesje Sjetse" (Heerlen)

Jos . Vreuls: "Le Collège Royal de Herve au XVIIIe siècle" (Herve 1914)

Jos . Vreuls: "Liber Memorialis du Collège Marie-Thérèse à Herve" (Herve 1914)

Jos . Vreuls: "De kerkelijke wetten voor kloostergemeenten met eenvoudige geloften" (Luik 1918)

E. Koninckx: Le clergé du diocèse de Liège (1825-1967)

- De priesters van het bisdom Luik (1825-1967) - Der Klerus im Bistum Lüttich (1825-1967), deel II (Luik 1975) nr. 4681

DE SCHEPENBANK

Door: J.H.M. Specker

De schepenbank was tot de Franse inval in 1794 de kleinste bestuurlijke eenheid op het platteland. De eigenlijke bestuurders waren de schepenen, meestal zeven tot negen mannen, die minstens 30 jaar oud moesten zijn en in de bank wonen. Ze mochten geen familie van elkaar zijn. In de bank Heerlen kwam er na 1661 nog de bepaling bij, dat ze de gereformeerde godsdienst moesten belijden. Aan de laatste voorwaarden werd, bij gebrek aan geschikte kandidaten, niet altijd de hand gehouden. Als door het overlijden of vertrek uit de bank een schepenzetel vrij kwam, droegen de zittende leden op een lijst drie namen van mogelijke gegadigden voor. Hieruit werd dan door een hogere instantie een van de, op het lijstje voorkomende personen gekozen. Hij werd in tegenwoordigheid van het voltallige schepencollege beëdigd. De schepenen werden in principe voor de duur van hun leven benoemd. Ze konden alleen om zwaarwichtige redenen worden afgezet. Ook mochten zij, b.v. ter wille van hun ouderdom, ziekte (blindheid of gebrekkigheid, zelf ontslag vragen. Nieuwenhagen en Schaesberg ressorteerden onder de bank Heerlen. Vanaf 1619 tot 1786 vormde Schaesberg een heerlijkheid met een eigen schepenbank. Ze omvatte het dorp Scheidt en de gehuchten Palemig en Lichtenberg. Strijthagen en de Overste Hof bleven tot de bank Heerlen behoren. Ubach over Worms bestond uit Overst Broekhuizen, de Groenstraat, Ubachs Nieuwenhagen en Waubach. Het werd Overworms kwartier van Ubach genoemd. Samen met het Duitse kerkdorp Ubach vormde het de schepenbank en heerlijkheid Ubach. De abdis van Thorn had, als oorspronkelijke eigenares van een groot deel van het grondoppervlak, veel invloed op het bestuur. Rimburch was voor de komst van de Fransen in 1794 een aparte heerlijkheid met aan het hoofd de bezitter van het kasteel Rimburch. Tot de bank en heerlijkheid Rimburch behoorden het dorp Broekhuizen, een deel van Scherpenzeel, de gehuchten Hofstad en Nievelstein en het nu verdwenen dorpje Vinckenrath. Het verschil tussen Overst-Broekhuizen en Broekhuizen vergt enige toelichting. Het Ubachse deel,

Overst-Broekhuizen, begon bij de splitsing van de wegen, komende uit Eygelshoven en de Groenstraat en werd aan de andere kant begrenst door de Lindegracht. Vanaf de linde tot aan de Duitse grens aan de Brugstraat en de Palenbergerweg heette het dorp Broekhuizen. De linde, nu midden in het dorp, fungeerde verschillende eeuwen als levende grensmaal. In 1794 vormden Ubach over Worms en Rimburch ieder een eigen gemeente. De toevoeging "Overst" verdwijnt geleidelijk uit de akten. Men vindt dan Broekhuizen, gemeente Ubach o. Worms en Broekhuizen, gemeente Rimburch.

Kerkelijk werden de twee dorpen in 1831 samengevoegd tot het rectoraat-, in 1851 tot de parochie Rimburch. De eerste pastoor, Damoiseaux, maakte nog lang onderscheid in de kerkregisters tussen de parochianen van Broekhuizen en van Broekhuizen-Rimburch.

Rond 1930 ging men naar het Broekelser (Broekhuizer) openluchttheater en naar het zwembad van Rimburch. Op het ogenblik zijn zich de meeste bewoners van Rimburch de bewogen geschiedenis niet meer bewust. Maar nu terug naar de schepenbanken.

De schepenen hadden een dubbele functie. Zij hadden een administratief-bestuurlijke taak en dienden daarnaast de criminele misdaden van de inwoners te betuigen.

Belangrijk was het vooral het innen van de belastingen, die van bovenaf werden opgelegd. De belastingen, in die tijd schatting genaamd, werden aan het Land van Valkenburg en van 's-Hertogenrade in ronde getallen opgelegd in een verhouding, die door de ervaring was verkregen. De door het land op te brengen som geld werd op dezelfde voet verdeeld over de banken, waarbij zoveel mogelijk met de draagkracht van de inwoners rekening werd gehouden. Tussen Ubach en het Overworms kwartier ging men nog een stap verder. Van de opgelegde som betaalde Ubach 2/3 deel en het Overworms kwartier 1/3. De inkomsten van de bank bestond bijna uitsluitend uit de opbrengst van de grondbelasting. Om de schatting zo eerlijk mogelijk te kunnen verdelen hielden de schepenen een lijst van eigendommen bij.

De koop en verkoop van goederen moest in het bijzijn van twee schepenen gebeuren. De secretaris van de bank noteerde ze in de transport- of gichtregisters. Men noemde dat de realisatie van een overeenkomst. Het voordeel voor de inwoners bestond daarin, dat men, als men zelf de bewijzen van een aankoop e.d. was

kwaadgeraakt, nog altijd op de schepenregisters kon terugvallen.

De schepenen realiseerden niet alleen de aan- en verkoop van goederen, maar ook het ruilen (erfbeuten), verpandingen (obligaties) kommeren of beschudden van goederen (beslaglegging en naasting) en het verzetten (tegen een eenmalige betaling goederen in bruikleen geven).

Bij meningsverschillen in het goederenverkeer moesten de schepenen, die meestal geen rechtskundigen waren, een oordeel vellen. Soms ging men "ter lering", d.w.z. dat men om raad vroeg bij een hogere instantie. Het schepengericht van Heerlen speelde daarbij de rol van hoofdbank voor de bank Brunssum met Schinveld en Jabeek en vond de bank Oirsbeek met Amstenrade, Merkelbeek en Bingelrade, de zgn. onderbanken. De Ubachse schepenen wendden zich tot het hoofdgericht van 's-Hertogenrade.

Het onderhoud en beheer van de wegen, waterlopen en gemeentegronden behoorde ook tot de taak van de schepenen. Daartoe hielden ze o.a. de waterschouw en het wegenbeleid.

Ook de bankbode behoorde tot het bestuur van de schepenbank. Hoewel hij de geringste beloning voor zijn werk kreeg, vervulde hij een veelomvattende taak. Hij riep de mensen op, die voor het schepengericht moesten verschijnen. Vee dat in andermans eigendom werd aangetroffen nam hij in beslag. Hij regelde ook de verkoop van verbeurd verklaarde goederen. De realisatie en het maken van een afschrift moest door de belanghebbende worden betaald naast de zgn. werfschilling. De beloning van de schepenen, de secretaris en eventueel de bode vormde de lijcoop, meestal een bepaalde hoeveelheid wijn. Tenslotte betaalde men nog de Godsheller, een klein bedrag, dat in de armenkas werd gestort.

Bij criminele gevallen was voor de schepenen de rol van rechters weggelegd. Zij bepaalden de hoogte van de boete of de aard van de straf bij ernstige vergrijpen. Hierbij had de schout, eveneens een banksfunctionaris, een belangrijke taak. Hij spoorde strafbare feiten op en bracht de zaak voor het gerecht. Indien het een ernstig misdrijf betrof, bepaalden de schepenen dat de verdachte alvast gevangen moest worden gezet. Soms werd hij daarbij geholpen door de bode en enkele schutten. Die moesten tevens de gevangene bewaken.

Wanneer een zaak door een gedupeerde inwoner werd aangegeven, stelde de schout een onderzoek naar de juiste toedracht van het gebeurde in. Aan de hand van zijn bevindingen bepaalden dan de schepenen het verdere verloop van het proces. Hoewel de schout daarbij vaak als voorzitter optrad, mocht hij zich niet met de hoogte van de boete of de zwaarte van de opgelegde straf bemoeien. Dat was uitsluitend voorbehouden aan de schepenen.

Zodra het vonnis door de schepenen was uitgesproken zorgde de schout voor de uitvoering van de opgelegde straf. Het voltrekken van doodvonnissen of andere zware straffen werd aan een, buiten de bank wonende beul overgelaten.

De geldboeten werden door de hogere overheden opgestreken. De schepenen en de overige functionarissen werden betaald met een bedrag per uur, dat ze aan de zaak besteed hadden. Het moest door de veroordeelden zelf worden betaald. Was hun vermogen niet toereikend, dan werden goederen tot het vereiste bedrag in beslag genomen en verkocht. Minstens zeshonderd jaar zijn de banken door de schepenen bestuurd. Geschreven richtlijnen, de costumen, waren er nauwelijks. Toen er in 1570 door Philips II van Spanje eindelijk met de Criminele Ordonnantien wel eensluidende voorschriften werden afgekondigd, bleek na verloop van tijd het middel erger dan de kwaal. Er zijn onder deze rechtsregels enkele honderden ter dood gebracht. Toch hadden de besturen van de banken en de hogere officieren het gevoel, dat ze de wet correcten uitvoer brachten. Ook een goede wet kan misbruikt worden, tot in onze dagen toe.

Toegerust met een betere wetgeving en beter opgeleide schouten, schepenen en hogere officieren, zijn in de banken heel wat onschuldigen het slachtoffer van de justitie geworden. Volgens de literatuur hebben de schepenen zich verrijkt tijdens de tegen een stel arme drommels gevoerde processen. Ze hadden hun vermogen echter vlugger en aangenamer kunnen vergroten door de uren, doorgebracht in donkere en vochtige hokken temidden van gekwelde mensen, te gebruiken voor het behartigen van hun gewone zaken. Men werd niet schepenen om rijk te worden, maar omdat men een zekere rijkdom bezat en daardoor een betere opleiding genoten had en minder vatbaar voor corruptie was.

In het schepencollege van Ubach zetelden twee personen die uit het Overworms kwartier waren. Meestal woon-

de een schepenen in de Groenstraat, de andere te Waubach een enkeling ook te Overst-Broekhuizen of te Ubachs Nieuwenhagen.

De Groenstraat en Waubach, soms ook Overst-Broekhuizen, hadden een eigen burgemeester. Zijn functie is niet te vergelijken met die van onze burgemeester. De burgemeester oude stijl vertegenwoordigde de inwoners van de buurtschappen bij plaatselijke problemen. Vooral bij plotselinge voorvallen, zoals de doortocht van militaire troepen of inkwartieringen, hadden de burgemeesters handen vol werk. Zij brachten manschappen en paarden onder bij de inwoners van hun buurtschap en regelden het vervoer van legermaterieel voor de infanterie. Zij noteerden ook de uitgaven aan kost, drank, haver en stro, die door de troepen gevorderd werden met het oog op een latere vergoeding. Dit zijn maar enkele voorbeelden uit het takenpakket van de burgemeesters.

Zij werden, in tegenstelling tot de schepenen, niet voor de duur van hun leven benoemd, maar konden door een ander vervangen worden.

In de hoofdbank Heerlen werden de vertegenwoordigers van de buurten rottemeesters genoemd. Of Rimburch en Schaesberg burgemeesters of andere vertegenwoordigers van de buurtschappen kenden, is (nog) niet voldoende onderzocht.

De burgemeesters en rottemeesters maakten geen deel uit van het bestuur van de bank.

Een andere functionaris die ook geen deel van het bestuur, maar wel in iedere bank was aangesteld, was de schattheffer of collecteur.

Jaarlijks werd er een begroting opgemaakt van de te verwachten uitgaven. Die werden dan, naar rato van hun grondbezit, over de inwoners omgeslagen. Het innen van die belasting, de schat, was de taak van de collecteur. In die functie werd degene benoemd, die de beraamde schat tegen de laagste vergoeding wilde innen. Hij mocht geen bestuurlijke taak vervullen en moest in de bank goederen bezitten, die de waarde van de jaarlijkse schat ruimschoots overtroffen, om als borg te kunnen dienen.

Op het einde van het jaar werd de rekening van de collecteur door de schout, enkele schepenen en de meest-geërfden gecontroleerd. In de bank Ubach, waar ook het Overworms kwartier een eigen collecteur had, waren de burgemeesters bij de controle aanwezig.

Soms is er in plaats van een schepenenbank sprake van

een heerlijkheid, b.v. van de heerlijkheid Schaesberg. In ons geval vallen de grenzen van de banken samen met die van de heerlijkheden. Er wordt dus hetzelfde grondgebied mee bedoeld. Sommige heerlijkheden waren uit verschillende banken samengesteld, elk met een eigen bestuur.

RESUMÉ:

De bank: De kleinste bestuurlijke eenheid vóór 1794 vormde de schepenbank.

De heerlijkheid: In Rimburch, Schaesberg en Ubach vielen de grenzen van de bank samen met die van de heerlijkheid, zodat de woorden bank en heerlijkheid soms door elkaar gebruikt werden.

Gemeente Landgraaf: De gemeente Landgraaf bestaat uit: Nieuwenhagen, vóór 1794 een deel van de hoofdbank Heerlen.

Rimburch, vóór 1794 een deel van de bank Rimburch, tot 1886 een zelfstandige gemeente.

Schaesberg, vóór 1619 deel van de hoofdbank Heerlen, daarna de bank Schaesberg. Voor 1786 Oostenrijks, daarna Staats gebied.

Ubach over Worms, vóór 1794 het over de Worm gelegen deel van de bank Ubach.

Bankbestuur: Het bestuur van een bank bestond uit: een schout, 7 à 9 schepenen, de gerechts schrijver en de bode.

De schout: De schout (officier, momber) was voorzitter van de schepenbank, vooral bij de behandeling van criminele zaken. Hij had bij het beramen van het vonnis geen stemrecht. Hij voerde het vonnis uit. Soms trad hij op als aanklager en werd dan momber (plaatsvervanger) des Heren genoemd.

Hij hield ook toezicht op de naleving van de, door de overheid uitgevaardigde bekendmakingen (placaten), en oefende het politietoezicht uit. De schout werd beëdigd en kon om zwaarwegende redenen worden afgezet.

De schepenen: Zij vormden het eigenlijk bestuur van de bank. Normale (ordinaire) zittingen werden om de acht of veertien dagen gehouden en werden ook wel genachtingen genoemd. Bijzondere (extra-ordinaire) zittingen werden gehouden als buitengewone voorvallen dat noodzakelijk maakten. In de oogst en rond de hoge feest-

dagen vielen de gewone zittingen uit (vacantie). Schepenen moesten minstens 30 jaar oud zijn. Zij werden beëdigd en voor het leven benoemd.

Bestuurlijke taak van de schepenen: Tot de voornaamste taak van de schepenen werd het toezicht op de inkomsten en uitgaven van de bank gerekend. Verder waakten ze tegen inbreuken op de banksgrenzen. Ze controleerden de toestand en het onderhoud van de wegen en waterlopen. Ook het gebruik van de gemeentegoederen werd door hen geregeld.

De taak van de schepenen als rechter: Op de zittingen van het schepengerecht werden twee soorten zaken afgehandeld, civiel- en strafrechtelijke zaken.

De schepenen waren geen rechtskundigen. Ze baseerden hun uitspraak op summier opgetekende en mondeling overleverde rechtsregels.

In strafrechtelijke zaken oordeelden ze naar de door keizer Karel V opgestelde "Constitutio criminalis Carolina" en de, door zijn zoon Philips II aangespitsde "Criminele Ordonnantien".

Civielrechtelijke zaken: Alle handelingen met vrije of allodiale goederen werden voltrokken in het bijzijn van minstens twee schepenen. Die moesten er hun goedkeuring aan hechten en de overeenkomst laten registreren. Bij geschillen over goederen werden de verhandelingen genotuleerd. Tegen betaling kon men van de, door de tegenpartij ingediende stukken, een afschrift krijgen. Was men het met het door de schepenen beraamde vonnis niet eens, dan kon men in hoger beroep gaan.

Strafrechtelijke zaken: Kleinere zaken werden meestal voor de schout en twee schepenen met een geldboete afgedaan. Handelingen die de gemeenschap in beroering hadden gebracht, werden met lichte lijfstraffen "gecorrigeerd".

Zware misdaden werden eveneens door de schepenen gevonnisd. De schout organiseerde dan de terechtstelling. De uitvoering van het vonnis werd meestal door een daarvoor aangestelde beul uit Roermond of Aken uitgevoerd.

Schout en schepenen waren verplicht om de terechtstelling bij te wonen.

De gerechtschrijver, griffier of secretaris: De secretaris was verplicht, alle rechtshandelingen van de schout en schepenen te noteren. Bij grensbezichtigingen e.d. leverde hij een schriftelijk verslag. Opnamen, koop en verkoop en andere transacties noteerde

hij in de transport- of gichtregisters. De verwikkelingen rond goederen werden in het register van de civiele gedingen opgenomen. Bij strafzaken notuleerde hij het verloop van het proces en het vonnis. Voordat de schepenen vonnis wezen, maakte hij een schriftelijk relaas op van de voornaamste feiten. Van alle gerechtshandelingen hield hij zgn. libellen van onkosten bij. Ingeleverde losse stukken, de dossiers, werden door de secretaris beheerd. Tegen betaling leverde hij afschriften van akten, vonnissen e.d.. Hij maakte deel uit van het bestuur van de bank en bij het aanvaarden van zijn functie werd hij beëdigd. Hij kon tussentijds ontslagen worden of ontslag nemen.

De bankbode: De bode riep zowel de beklaagden als getuigen voor de zittingen van het schepengerecht op. Bij gerechtelijke inbeslagname van goederen maakte hij een inventaris op. Hij organiseerde openbare verkopen van in beslag genomen goederen. Het loslopend vee bracht hij in de zgn. pandstal onder. (Het schutten van vee). Tegen betaling van de veroorzaakte schade en kosten van het verbruikte voer kon de eigenaar zijn beesten terugkrijgen. De bode fungeerde als uitroeper van bekendmakingen. Hij werd beëdigd en werd slechts bij hoge uitzondering ontslagen.

De burgemeester : Hij was de vertegenwoordiger van de inwoners van een bepaalde wijk. Bij plotselinge, ongewone voorvallen, zoals blikseminslag, brand, inkwartiering en doortochten van soldaten nam hij de leiding. Bij de verdeling van de schatting had hij een stem in het kapittel. Eveneens bij het controleren van de jaarlijkse uitgaven. Hij werd niet tot het bankbestuur gerekend maar wel beëdigd. De burgemeester kon ontslagen worden en ontslag nemen.

De rottemeester: Het functioneren van de rottemeesters, de vertegenwoordigers van de wijken in de hoofdbank Heerlen, is nog maar nauwelijks onderzocht. Hun taak zal wel niet veel van de burgemeesters in de Oostenrijkse banken hebben afgeweken.

De schattheffer of collecteur: De collecteur verkreeg zijn functie tijdens de vaststelling van de verdeling van de jaarlijkse begroting. Uit een aantal gegadigden koos men diegene, die tegen de laagste vergoeding de belasting wilde innen. Hij moest in de bank gegoed zijn vanwege de borgstelling. De collecteur maakte

geen deel uit van het bankbestuur, dat zijn jaarlijkse rekeningen controleerde, samen met de burgemeester en de meestgeërfden. De rekeningen werden tot registers samengebonden of als losse dossiers bewaard.

PLAT

Door: E. Mofers - Coenen

't Kunt nog zoe wied, dat viër hoeëg-Hollensj mótte kalle,
òch Ingelsj is gewunsj, zoe wie me wit...
Evvel òs mòddersjproak: 't plat va Limburg,
dat is nit sjiek, dat huët me lieëver nit !

Noe maagste kindertjes e snoepje geëve,
wat e klumke is, dat wit 't wurmke nit,
't Hat noe mooie schoentjes aan zienge voetjes...
't Wit nit, dat e sjeunke aan zie veutje zit !

Va höeskes, sjlúbkes, zöksjkes en va sjtúbkes
hat 't ze leëve daags nog nit gehoeëd.
Hoasbingelkes en sjulksjkes, die goof 't al
nit mieë, wie 't wich geboare woët.

Wat kroëesjele, worbele, broamele zint,
dat wit me in d'r Lankgraaf waal
en erbele, kroëete bungelkes
die kent me óch zoe tsemlich uëveral.

Zoeë òch... d'r loemelekeëel, d'r sjloeb,
d'r hòddelskrieëmer: 't eëzelsvuële, de gów blutsj,
d'r sjlatevoeëgel en de traatsj, 't gemiemel en 't gejieëmer,
de króddel, 't kroehpes, d'r kiebel en d'r knutsj...

Went 't ginne duppesjurger geuf,
ging kuumkoeësj, ginne kloemel,
ginne lauwman, ginne kroehkesjtóp
muët sjroebbe oane loemel...

en went me óch d'r lieëwerik
 nit mieë kenk lotte fleute,
 nit kenk fioeële van de pieng,
 d'r sjtuuthroor nit kuët sjtute...

En ginne sjlapsjwans, sjtichelzak,
 ginne volle...ginne leeëge,
 gee voehloeër, ginne vregeleer,
 doa kuët ich nit mieë teëge!!!

Weë sjteeds de vork en óch 't mes
 oeht de tafella deet hoale...
 en ging versjette oeht 't sjoat
 dem muëte ze ee moale!

En winste nit mieë rauwele darfs, nit sjtichele en nit griehne
 nit boëke en nit sjoebe en nit knauzig zieë
 gee miensj d'r sjtub oeht de oeëre mieë maags bloaze
 da hat 't leeëve zienze weëd nit mieë

Went e kink nog nit mieë foehtele darf,
 en 't wit nit, wie 't mótt koekverberge,
 went noeëts mieë zeem of poettes óppen dusj,
 dat wuër toch get vur zich graasgreun te ergere!!

Weë inne neëver zich hat goa
 hat 't gans hoeëg in de bieër,
 weë van natoëër e griehn-iehzer is
 vertruukt vur de sjunste wiets ging sjpieër,

Zoeë kenk ich nog waal wieër goa,
 mar ich dón dat lieëver nit...
 Ut gieët nog vöel zoeng sjun, viehs wöed,
 mar die verroan ich nit!!

KRONIEK 1989

- 2 jan. Het eerste nummer van de Zuid-Limburgse Stoomtram Maatschappij (Z.L.S.M) -Dit is een railkroniek die eenmaal per kwartaal zal uitkomen- zal binnen een week verschijnen.
 Dit magazine is in het leven geroepen als ondersteuning van de plannen van de Z.L.S.M. en tevens als informatietijdschrift dat de lezers op de hoogte wil houden van spoor-nieuws in het algemeen.
- 3 jan. Pinkpop zes jaar naar Draf- en renbaan, Het contract zal binnenkort worden getekend.
- 5 jan. Vrouwen in Landgraaf zijn bang. Enquête wijst uit dat in de gemeente 512 "enge" plekken zijn.
- 10 jan. Limb.Rotterdammer Manuel Kneepkens richt comité op dat gaat ijveren voor eerherstel voor de kunstschilder Aad de Haas in zijn geboortestad Rotterdam.
- 12 jan. Woningvereniging "Schaesberg" bestaat 75 jaar.
 Postduivereniging Nieuwenhagen is 25 jaar geleden opgericht.
 Aan Frans van Gerwen is het ridderschap van de Kon.Ned.Voetbalbond verleend.
 Speeltuin "De Voort", in 1986 uitgeroepen als de beste speeltuin van het land, ontvangt van de Stichting Revalidatiefonds een bedrag van f.19.095,-- om de speeltuin te verbeteren op het punt van toegankelijkheid voor invaliden.
 Op het adres Kerkberg 2 is sedert 8 jan. 1989 kunstgalerij Ipomal (International

Promotion of Modern Arts Limburg) onder massale belangstelling door burgemeester H.Coenders geopend.

14 jan. De heer W.Pijpers, voorzitter woningvereniging Schaesberg ontving de gouden medaille in de orde van O.N.

17 jan. Restauratie Strijthagermolen gestart. (Moet in oktober meel kunnen malen).

24 jan. Wiel Gubbels 40 jaar betrokken bij de opmaak van het Limb.Dagblad.

26 jan. Overvallers rammen vergeefs het postkantoor aan het kerkplein te Schaesberg. Een spectaculaire poging tot een overval is mislukt.

Gymnastiekver."Olympia" krijgt subsidie voor een groot turngala op 4, 5 en 6 mei.

1 febr. Theo Middeldorp door raad Landgraaf als tijdelijk opvolger van de zieke wethouder Charly Mulders aangewezen. 16 stemmen vóór en 11 tegen.

2 febr. Dinsdag 31 jan.'89 organiseerde de Carnavalsver. de "Spinneköpkes" voor de 33ste keer een verkiezing van een carnavalsprinses. In dit jubileumjaar (drie x 11) was dit Annemie Sobol-Stein. Zij regeert onder de naam: Prinses Annemie I.

De Bernadetteschool in Abdissenbosch wisselt van directie.Afscheid nam de heer Pierre van den Hoff. Opvolger is de heer Sjeff Pelzer.

Frans en Maria Zenden vierten op 6 febr.hun diamanten huwelijksfeest. Het vitale paar is resp. 83 en 83 jaar jong.

9 febr. Het aannemersbedrijf Jongen is vorige week gestart met de restauratie van de Strijthagermolen. Na herstel zal de molen weer malen en worden bewoond.

10 febr. Deputé Emiel Mastenbroek en burgemeester Hans Coenders van Landgraaf hebben gisteren het startsein gegeven voor de nieuwbouw van Huize op de Bies,het regionale centrum voor zwakzinnigenzorg. Eind mei 1990 moet het centrum verhuizen van Schimmert naar Landgraaf.

"Volle bak" en extra veel artiesten gisteren in de hal van het gemeentehuis van Landgraaf tijdens de finale van de RTL-radioshow in Limburg.

11 febr. De heer H.J.Sijen heeft gisteravond in zijn woning aan de Marijkestraat te Nieuwenhagen de pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifici in ontvangst genomen. Pastoor Custers van de O.L.Vrouw Hulp der Christenen reikte hem de oorkonde uit.

13 febr. Gisteren werd Frans Snijders nationaal kampioen worstelen vrije stijl in de 62 kg-klassen.

14 febr. B en W van Landgraaf zullen heden beslissen over de afbraak van het stokoude pand langs het verlengde van de Schaesbergse Hoofdstraat bij Achter den Winkel-(De sloop is uitgesteld (15-2-'89)).

15 febr. Pinkstermaandag 16 mei 1989 zal voor de 20ste keer het jaarlijks popfestival Pinkpop plaatsvinden.De organisatie tekende een zesjarig contract met de gemeente en de beheerders van de Draf- en Renbaan.

17 febr. Het echtpaar Johan Jongen en Wilhelmina Junk Pörteners uit de Sleinadastraat 1 te Schaesberg vierten vandaag hun gouden huwelijksfeest.

19 febr. Landgravenaar May Quaedflieg schreef het boek "Tussje Krismes en Sint Berh". Het boek behandelt in vogelvlucht het wel en wee van het geslacht der Quaedfliegen door de eeuwen heen.

- 20 febr. Olympia gaf de toon aan tijdens de nationale groepskampioenschappen en behaalde 5 maal goud.
- 21 febr. De worstelaars van Simson II sleepte ongeslagen het kampioenschap binnen.

De "Blauwe Poal", een oude grenssteen uit de Spaans-Oostenrijkse tijd.(1713) is sinds gisteren te bewonderen in de hal van de Scholengemeenschap Brandenburg".

- 23 febr. Dr.De Veer, Landgraafs bioloog schreef het boek "Pleidooi voor Biologische Kankerbestrijding mogelijkheden en toepassingen voor artsen en patiënten"

- 27 febr. Gisteren werd het Ned.Kampioenschap veldlopen gehouden op de Draf- en Renbaan te Schaesberg. In Kardoun zal Schaesberg officieel kandidaat stellen voor een wereldkampioenschap veldloop.

- 28 febr. John van Elteren, Limburgs enige profbokser is trainer geworden in Hasselt.

Op het solistenconcours van de Limb.bond van Tamboerkorpsen in Kerkrade, heeft St. Paulus uit Schaesberg vier bekens gewonnen.

Zes leden van de I.V.N.-afdeling "De Oude Landgraaf" waren gisteren de gehele dag druk in de weer om kikkers, padden en salamanders te verhuizen. Zij hebben deze dieren uit een poel, die moet verdwijnen, overgeplaatst naar een nieuwe poel.

- 1 mrt. De Stichting Milieufederatie Limburg protesteert tegen de voorgenomen uitbreiding van de golfbaan in Brunssum met 5 holes.

- 7 mrt. Per 1-8-'90 of zoveel eerder als mogelijk zullen 5 scholen in Landgraaf fuseren.

- 8 mrt. Speeltuin de Voort wint Nationale hoofdprijs voor speeltoestellen. Het speeltoestel; "Kralendorp" is uitgekozen als het meest vernieuwende, veilige en daarmee beste speeltoestel in heel Nederland.

- 10 mrt. Met twee technisch zeer verzorgde races, greep Mascha Hellenbrand uit Schaesberg, met overmacht, de Ned.titel reuze slalom bij de senioren. Ze is thans 15 jaar.

- 20 mrt. In de bokswereld behaalde Marco Veurink A-klusser zwaar Welter, Mattie Haafmans, Senioren A-Weltergewicht en Edwin Vogel uit Landgraaf de titel in hun klasse. Dit gebeurde in 's Hertogenbosch bij de Zuid Nederl.kampioenschappen.

Gerard Vullings is in de P. en P.kerk door deken Van Galen onderscheiden met de kerkelijke onderscheiding; Pro Ecclesia et Pontifice.

- 22 mrt. De heer Frans Eurlings verlaat de gemeentedienst op 31 mrt. Bij zijn financiële knobbel was (is) hij een "O.N.S."-fan.

De jeugdturnsters van Prins Hendrik behaalden bij de Limb.Jazzkampioenschappen op fraaie wijze de 1ste prijs.

Collette Gerards, van Karatevereniging Kan-Ku, is Jeugd kampioene Karate.

De Simson jeugd slaagde er in, bij de Ned. kampioenschappen (Grieks-Rom.stijl) voor de junioren, vier Ned.titels te behalen.

Voor de boksvereniging Landgraaf waren tijdens de Zuid-Nederl.bokskampioenschappen drie titels:

Jun.Weltergewicht: Marcel v.d.Waardt
Jun.Lichtgewicht: David Rieger
Sen.Middengewicht: Edwin Vogel.

- 23 mrt. Voortaan zal iedere week (donderdag) een weekmarkt gehouden worden in Op de Kamp.

In de nacht van 24 op 25 mrt. heeft een felle brand het verenigingsgebouw van Jong-Nederland geheel verwoest. Onmiddellijk zijn allerlei akties gestart o.a. een Super-loterij.

- 29 mrt. Nieuwe spoorwegverbinding in de maak.
Verbinding Maastricht-Aken zal gaan via
het traject: HEERLEN-LANDGRAAF.

De heer Frans Zenden uit Schaesberg ontving
op eerste Paasdag; Pro Ecclesia et Pontifici.

Voor de eerste keer is in de gemeente Land-
graaf de Cultuurprijs uitgereikt.
De Cultuurprijs 1988 voor verenigingen is
gewonnen door Fanfare Abdissenbosch.
Dirigent Harry Frings van het kamerkoor
New Voice ging in de klasse "Individuele met
de eer strijken en
de Stichting Grand Theater kreeg een aan-
moedigingsprijs.

- 5 apr. 150 Portugese gymnasten ("Sporting Clube de
Portugal") komen naar het interturngala te
Landgraaf.

- 6 apr. Op de heden gehouden ledenvergadering van
de Heemkundever.O.C.G.L. is de heer Ir.
W.P. Ringens als voorzitter gekozen.
Aangezien zich niemand beschikbaar stelde
het gehele secretariaat over te nemen, is
dhr. Bosch gevraagd om dhr. Kuyl voorlopig
bij te staan.
Dhr. Kuyl kan nu beginnen zijn taak met en
met over te dragen.

- 10 apr. Limburg beleefde een voorproefje hoe het kan
zijn als de Zuid-Limb. Stoomtrammaatschappij
(Z.L.S.M.) haar zin krijgt en er straks een
stoomtrein gaat rijden op het z.g. "Miljoen-
enlijntje".

Sombere tijden voor de voetballers van S.V.N.

Voor de voetballers van "Waubach" lijkt 't
doek gevallen.

- 12 apr. Den heer Omloo doet reeds 33 jaar wekelijks
als vrijwilliger de boekhoudkundige werk-
zaamheden van het kerkbestuur van de parochie
Petrus en Paulus.
Vandaar : Pro Ecclesia et Pontifice.

- 15 apr. "WORDT WAKKER"
"HET LAATSTE STUKJE BOS VERDWIJNT"

"VRIJWILLIGERSWERK IN NATUUR EN MILIEU"

Dit is de oproep van de vrijwilligerscen-
trale Landgraaf en van het I.V.N. Landgraaf.
Tel. 323816.

- 19 apr. Simson klopte het Amerikaanse Bill Corr.
Wrestling team op alle fronten,
Dit team uit de staat Massachusetts was
bij Simson op bezoek.

Drumbandsolisten van St. Paulus, Schaesberg
hebben op 16/4 met succes deelgenomen aan de
Limb. Kampioenswedstrijd.

- 26 apr. Bjorn Samson demonstreerde zijn veelbelo-
vende skitalenten en kreeg een renfiets.

- 29 apr. Gymnastiekver. Prins Hendrik ontving een
vererende uitnodiging om op 29/4 op de
NATO vliegbasis SHAPE te Mons een grote
demonstratie te geven.

- 3 mei Kinderen van oud-strijders "erven" de kapel
in het Rimburbos.

Een koninklijke onderscheiding ontvingen
dit jaar: de heer W.L. Ortije, Necr. J.H.
Dielemans, mevr. C. Mevissen-van Eijk, de
heer H.J.C. Hubecker, de heer H. Drijver,
de heer G.J.J. Haan, de heer J.G.M. Sauren
en de heer J.E.L. van Caldenberg.

De gemeente Landgraaf verliest beide hoofd-
klassers. V.V. Waubach en S.V.N.
Ook zijn er degradatiezorgen voor: R.K.O.N.S.,
Kolonía en Waubachse Boys.

De Heemkundevereniging O.C.G.L. in het
nieuws; Dhr. J. Schellingerhout, lid van de
Heemkundever. vond twee belangrijke Romein-
se munten nabij Kasteel Schaesberg.
Deze vondst is zo belangrijk omdat er steeds
meer bewijzen gevonden worden waaruit blijkt
dat bij het kasteel Schaesberg ooit Romeinen
gewoond hebben.

- 7 mei Het Jaarboek van de Heemkundever.O.C.G.L. is uit. Het boek is meer dan 160 blz.dik en bevat o.a. de volgende onderwerpen; Drinkwatervoorziening in Nieuwenhagen, Kruisweg staties Aad de Haas, Dialect onderzoek, ontstaan Harmonie St.Caecilia en Fanfare Eendracht, de Franse tijd, enz. enz.
- 4,5 en 6 mei vond in Landgraaf het derde grote internationale gymnastiekfeest plaats, georganiseerd door gymnastiekver. Olympia. Topgroepen uit 7 Europese landen namen hieraan deel.
- 16 mei Op 16 mei was er groot feest in bejaarden-centrum Heereveld te Waubach. Het echt-paar Doek - Debie was 60 jaar getrouwd.
- Het 20ste Pinkpop festival is uitstekend geslaagd.
Stralend weer en ruim 40.000 bezoekers.
- 24 mei Er trekken wederom processies in Landgraaf. 29 mei trekt in Nieuwenhagerheide weer de processie. Het processiecomité Dorpstraat-Nieuwstraat zorgt reeds enkele jaren voor de organisatie.
- In de parochie Waubach/Groenstraat trekt op 28 mei weer de jaarlijkse "Bronk"
- 1989 is het jubileumjaar van de Mei-jongens uit Nieuwenhagen. Ze bestaan nu 40 jaar. Tot jubileumpaar werd uitgeroepen: Jolanda Bronenberg en Herman Jansen.
- Jeanette Haazen won in Terwinselen de zwaar II dressuurproef.
- 28 mei R.K.S.V.Kolonia is er in geslaagd het grootste sportevenement, dat de gemeente Landgraaf ooit binnen haar grenzen heeft gehad, te realiseren.
- Twee opeenvolgende weekeinden vond op het sportcomplex Strijthagen een internationaal jeugdvoetbaltournooi plaats met meer dan 4000 spelertjes. In totaal moeten de bijna

- 350 teams meer dan 1200 wedstrijden spelen. Inzet is de Strijthagercup 1989.
- 29 mei K.S.V.Simson heeft gisteravond het Russische team Marathon Tartu een gevoelig pak slaag gegeven.
Simson won de vrije stijl en het Grieks-Romeins.
- 2 juni Land graaf krijgt een nieuwe vuilstortplaats aan de Europaweg Noord en de Brunssumse golfbaan mag op Landgraafs grondgebied uitbreiden. De gemeenteraad heeft dit 1 juni na bijna drie uur vergaderen besloten.
- 6 juni a.s. Zaterdag zal in Rimburch het robijnen priesterfeest gevierd worden van Jozef Frankort, pater Carmeliet.
- 7 juni Zaterdag en zondag was er feest voor de gebruikers van "Ora" en was er open dag, het buurt en jongeren centrum Ora in Waubach was heropend door de heren: Weth.Gybbels, bestuurslid Haaghe en Jo Dautzenberg.
- Fanfare Abdissenbosch kreeg van de "Vrienden" een Es-cornet aangeboden.
- 14 juni Voetbalver.Sylvia viert haar 40-jarig bestaan. De zes steunpilaren van het eerste uur zijn zij die vanaf het begin lid waren dus 40 jaar lid: Cor Bitter, Hein Bruistens, Harm Drijver, Gene Timmers, Nico Kool en Jan Bruistens.
- Rimburchs oudste kegelclub viert op 19 juni haar 40-jarig bestaan.
- Enkele honderden actievoerende Limagas werknemers stonden gisteren de Raad van Commissarissen van Limagas op te wachten, die voor een spoedvergadering bijeenkwam.
Reden van deze actie was het bod dat de P.L.E.M. gedaan heeft op de aandelen van Limagas.

- 15 juni Studenten hielden enquête onder V.V.V.'s
Het resultaat????
"Bijna niemand weet waar Landgraaf ligt".
- 16 juni De jeugd van Waubach helpt kinderen in Lis-
sabon. Zijdragen kwartjes en dubbeltjes bij
van hun zakgeld, verzamelen oud papier enz.
Het resultaat? : Voor duizenden guldens
kleren, lesmateriaal, verband, zalven, pleis-
ters, enz. Dit alles om de kinderen in de
sloppenwijken van Lissabon een opleiding te
geven.
- 19 juni De uitslag van de "Europese verkiezingen"
in de tien grootste gemeenten van Limburg.
Bij de opkomst voor d eze verkiezingen
kwamen Landgraaf en Geleen met 42,4 % op een
derde plaats na Brunssum (44,0%) en Sittard
(42,6%).
- 20 juni De heer Eugène Timmers ontving van burge-
meester Coenders de zilveren eremedaille
in de orde van O.N. De heer Timmers is mede-
oprichter en 40 jaar lid van S.V.Sylvia.
- 20 juni De Nederlandse Herstructurerings Maatschap-
pij (NEHEM) adviseert de minister van Land-
bouw en Visserij in een rapport de Renbaan in
Landgraaf te sluiten , omdat ze niet rendabel
genoeg is. Natuurlijk van alle kanten protest
ook op 21 juni.
- 21 juni De laatste dag van dit schooljaar neemt Mia
Jacobs afscheid van de O.L.Vrouwe school
Lauradorp. Zij was 40 jaar werkzaam in het
onderwijs.

Politie rolt drughuis op te Nieuwenhagen.
In beslag genomen: ½ kg heroine en drie
pistolen.
- 27 juni Een voorbijganger vond een, tot heden nog
niet geïdentificeerd, lichaam in het Rim-
burger bos.
Op 30 juni is bekend geworden dat bovenge-
noemde dode de 25 jarige, ongehuwde Yvonne
P. uit Heerlen is.

- 28 juni Harmonie St.Michael Eikske heeft haar nieuwe
pauken.Na lang sparen en dankzij vele gif-
ten kon voorzitter H.Meens de nieuwe pauken
in ontvangst nemen.
- 29 juni Het echtpaar Huyten - Jansen aan het Kerk-
plein te Schaesberg viert heden hun dia-
manten bruiloft.

Echtpaar van Haaren - Meulenberg herdenkt
vandaag hun 50 jarig huwelijk.
- 5 juli De weekmarkt van Rimborg keert terug naar
het (gereconstrueerde) plein aan de Hoven-
straat.

Fanfare Aloysiana behaalde een tweede prijs
met 271,5 punten op het W.M.C.

De heer en mevr. Sogeler-Rutzerveld vieren
8 juli hun diamanten huwelijksfeest.
Zij wonen in de Dr.Calsstraat nr. 32.
- 8 juli Herman Wijenberg uit Abdissenbosch die ca.
een jaar geleden vertrok voor een fiets-
tochtje door Europa is na een rit van ca.
8000 km weer terug in Abdissenbosch. Als
hij financieel weer wat is bijgekomen wil
hij weer vertrekken.
- 10 juli Na drie jaar komt het O.L.S. (Oud Limburgs
Schuttersfeest) weer terug naar Nederland.
St.Hubertus uit Schaesberg won het O.L.S.
in Niel bij As in België.
In de 47ste reeks in de 142ste kavelronde
waren zij het die overbleven
- 12 juli Waubach vierde feest. Het Landgraafs Mannen-
koor bestaat 65 jaar. Het nieuwe vaandel
werd ingewijd, jubilarissen gehuldigd en er
werden geschenken aangeboden. Na het offi-
cieel gedeelte volgde een gezellig feest.

Rob van der Zee, de dirigent van harmonie
St.Michael wint op het W.M.C. de dirigenten
wedstrijd en ontving de gouden dirigeerstok.

- 19 juli Het Comité gehandicapt kind Schaesberg bestaat 25 jaar. Momenteel worden jaarlijks f.10.000 voor gehandicapten kinderen aangewend. In de afgelopen 25 jaar werden f.150.000 aan de gehandicapten besteed.
- 26 juli Fanfare Eendracht uit Nieuwenhagerheide behaalde op het W.M.C. in de concertafdeling in totaal 334,5 punten. Zij behoren dus weer bij de top.
- 9 aug. De N.C.R.V. organiseert op 12 en 19 aug. het z.g. Kerkepad - Een speciaal uitgezette route welke langs belangrijke monumenten voert, b.v. kerken en kloosters. Dit jaar voert deze route langs de Petrus en Pauluskerk in Schaesberg.
- 23 aug. Op zondag 27 augustus zal de installatie plaatsvinden van de Weleerw. heer H. Kenis tot pastoor van de H. Jozef parochie Wau- bach - Groenstraat. De installatie zal ver- richt worden door deken Th. van Galen van Landgraaf.
- 26 aug. Wethouder Th. Gijbels zal a.s. zondag een beeld onthullen bij de markt in Schaesberg. Het beeld is gemaakt door de kunstenaar Paul Driessen en stelt een bokkerijder voor.
- 28 aug. De winkeliers in het winkelcentrum in Ubach over Worms zijn erg gedupeerd. In dit gere- noveerde winkelcentrum zou een bronzen beeld onthuld worden bij de heropening. Dit beeld is uit de bronsgieterij Jos Boere- kamp te Weert gestolen. Het heeft een waarde van f.20.000 en is van de kunstenaar Dick van Wijk.
- Bunkerpap 1989 hetwelk gehouden zou worden op 27 augustus is in verband met het nood- weer verplaatst naar 24 sept.
- 30 aug. Mavo "Het Wormdal" neemt afscheid van haar directeur J. van den Boom. Deze was vanaf 1959 aan Het Wormdal verbonden.

- 30 aug. R.K.O.N.S. nam de vernieuwde sportaccomoda- tie in gebruik. Deken van Galen zegende de nieuwe bestuurskamer in.
- 1 sept. Johan Trijbels is 40 jaar redacteur/drukker van het parochieblad Nieuwenhagerheide...; Ondanks de tegenslagen welke er soms waren, is het blad steeds op tijd verschenen.
- 6 sept. Mia en Jan van Vugt, in hun parochie alge- meen bekend, ontvingen 31 aug. van het kerk- bestuur van de parochie O.L. Vrouw Hulp der Christenen een fraaie legpenning "Uit res- pect en waardering voor hun jarenlange in- zet en dienstbaarheid voor de kerk in het algemeen en voor de parochie in het bij- zonder"
- Wethouder Middeldorp heeft officieel de Sportraad geïnstalleerd en koestert hoge verwachtingen van dit adviserend platvorm.
- 9 sept. Jong Nederland bestaat 45 jaar.
- 12 sept. Leegloop café's Schaesberg. Negen van de vijftien zaken dicht, te koop of te huur. De gemeente krijgt de schuld. Deze laat "De Streep" verpauperen ter wille van Winkelcentrum Op de Kamp
- Dhr. J. van Leeuwen geridderd in de orde van Oranje Nassau. Dit bij gelegenheid van zijn 40-jarig ambtsjubileum bij het bureau Dienstpensioenen en uitkeringen.
- 13 sept. Noodweer in de Mijnstreek. Fikse schade in Schaesberg. Een zwaar onweer met regen zorgde er voor dat tientallen kelders onder water kwamen te staan omdat de riolering het vele water niet kon verwerken.
- Dokter Loyson nam op zijn 65ste verjaardag afscheid van zijn praktijk in Nieuwenhagen alwaar hij zich 35 jaar geleden vestigde. Ook zijn secretaresse Maddy Hansen die 17 jaar lang zijn assistente was nam afscheid.

- 13 sept. Met man en macht is men bezig om in de wijk Eikske een speeltuin op te zetten. 't Eikhoortje is de naam en de gemeente is voornemens om aan de Stichting Speeltuin Eikske een investeringssubsidie van f.50.000 beschikbaar te stellen.
- 19 sept. De grauwe kern van centrum Waubach is in een gloed nieuw jasje gestoken. Met veel feestvertoon is de kern, tevens winkelcentrum, officieel geopend en het standbeeld "De Bielemannen" is officieel onthuld.
- 20 sept. St.Michael parochie viert robijnen (40 jaar) jubileum. Het nieuwe kerkorgel wordt ingezegend en vele feestelijkheden zullen er plaatsvinden.
- De Tennisclub Nieuwenhagen bestaat 25 jaar en het ledental is gegroeid tot 600.
- 27 sept. De bouw van het zwakzinnigencentrum "Op de Bies" is fors vertraagd. Oorzaak: uitblijven van de benodigde (W.V.C.) bouwvergunningen. De totale kosten van het Landgraafs project bedragen 40 miljoen gulden.
- De Kavo-Vrouwenbond Leenhof viert a.s.zaterdag het 40-jarig bestaan. Om 13.00 uur begint het feest in de kerk en na de receptie (18.30-20.00) een groot feest.
- Het Eijkhagencollege huldigt twee jubilarissen n.l. de heren: H.R.Maassen en Dr.Ir.† R.W.J Sluismans.
- 30 sept. Er komt "Regio politie" in de mijnstreek. De korpsen: Brunssum, Heerlen, Kerkrade en Land graaf in één post.
- 2 okt. Een fikse brand woedde er bij manege Heihof in Abdissenbosch. Een hooischuur ging in vlammen op.
- Landgraafs burgemeester H.Coenders nam in 't Spaans Kentje het eerste exemplaar in ontvangst van het boek "De Franse volkstelling

- van 1796 in de gemeenten Rimburch, Ubach over Worms, Nieuwenhagen en Schaesberg. Dit boek is samengesteld door de sectie Genealogie van de Heemkundevereniging O.C.G.L.
- 4 okt. Gehandicapt Kind Schaesberg viert 25 jarig bestaansfeest (zie 19/7)
- Gemengd koor Landgraaf bestaat 30 jaar. 7 oktober is er een grote feestavond
- 11 okt. Vriendenkring St.Rochus huldigde 60-jarige jubilaris. Het dagelijks bestuur en beschermheer Paul Mertens brachten de sympathieke jubilaris Herman Oldenburger een bezoek en overhandigde hem een gouden daspeld als blijk van waardering.
- Op 14 oktober viert de Vrouwenvereniging Lauradorp haar 50 jarig bestaanfeest. In d'r Sjtee Uul begint om 20.00 uur een groot feest voor de leden.
- De Vriendenkring Kinderwerk Lisboa ontving uit handen van Aktiegroep '71 uit Amersfoort een cheque van 50.000 gulden bijeengebracht tijdens een grote rommelmarkt.
- Twee zilveren jubilarissen bij Biljartvereniging Schaesberg. Jo Gorissen en André Rapnik kregen de zilveren bondsspeld.
- Voor het eerst in haar bestaan ging de Harmonie St.Michael Eikske op concours. Ze kwam uit in de 3de afdeling van de R.K.Limb.Bond van Muziekgezelschappen. Hun dirigent is Rob Van der Zee. Zij behaalden 307,5 punten, dus een eerste prijs met promotie
- 17 okt. Het Tuincentrum ZOL in Ubach over Worms zal vertrekken naar "In de Cramer" te Heerlen.
- 18 okt. Jong Nederland krijgt een nieuw gebouw. Het zal een onderdeel worden van een uniek

nieuw te bouwen project te verwezenlijken aan de Kerkstraat

- 18 okt. Tijdens de Limb.groepsspringkampioenschappen te Nieuwenhagen wist Olympia zes eerste plaatsen te behalen.

Groots was het afscheid van Zef Dautzenberg die na ruim 34 jaar verbonden te zijn geweest aan de St.Jozefschool en An d'r Put te Waubach, met pensioen ging.

10 oktober mochten de leerlingen van de Openbare school te Ubach over Worms het eerste stukje grond omgraven waar hun school zal worden gebouwd.

Op 27 oktober viert de M.A.V.O. de Lichtenberg feest. Het is de dag dat de heer G.H.H. Cremers 25 jaar werkzaam is in het onderwijs.

- 20 okt. Mascha Hellenbrand maakt komende winter haar debuut in het Worldcup Circus. Zij hoopt over 3 jaar op haar ski's de hellingen van de Olympische bergtoppen te mogen afsuizen.

- 25 okt. Voor de vijfde maal sinds 1983 is het zaalvoetbalteam van de Nieuwenhaagse basisschool "Op gen Hei" weer kampioen

Tijdens de jaarvergadering van V.V.Kolonia huldigde de voorzitter Ab Smit drie jubilarissen t.w. G.Verwoort uit Heerlen (60 jaar lid), Frits Kroeze uit Landgraaf (50 jaar lid) en Wiel Erens uit Landgraaf (25 jaar lid).

Eikske werd kampioen bij de Landgraafse vrije tijds competitie.

Op 27 oktober zal wethouder Th.Gijbels Galerij 70 Maar openen. Dit is een expositieruimte voor amateuristische kunst en is gerealiseerd op de eerste etage van het Kreativiteitscentrum "Het Klooster"

- 27 okt. De Vereniging Vrienden van de St.Jozef Kapel is gestart met een ledenwervingsactie.

De Vereniging stelt zich als doel zorg te dragen voor het onderhoud en instandhouding van de kapel en omgeving, in het Rimburgerbos.

- 28 okt. Abdissenbosch komt met een eigen partij. Om beter op te kunnen komen voor de belangen van de wijk Abdissenbosch. Op 7 nov. wordt de Politieke Partij Abdissenbosch opgericht.

- 31 okt. De aanleg van de Dormansbergweg is uitgesteld in verband met de ontwikkelingen rond de spoorlijn naar Aken.

- 1 Nov. Vrouwenvereniging Lauradorp bestaat 50 jaar.

Echtpaar Schiffers - Wolters viert gouden huwelijksfeest,

Eendracht Waubach schittert op laatste bondsconcours.

Onder leiding van dirigent Mathijs Scheffers, die er na 35 jaar trouwe dienst een punt achter zet, werden in totaal 320,5 punten in de wacht gesleept. Een dikke eerste prijs.

VVV Landgraaf start met een fototentoonstelling in januari a.s.

- 3 nov. Het college van Landgraaf staat positief tegenover de plannen van het O.C.G.L. om tot een Landgraafs Heemkundig museum te komen.

Landgraaf wil snel meer kinderopvang. Uitbreiding voorgesteld van twintig naar honderd kindplaatsen.

De Nederl Milieubeweging heeft forse kritiek op S.S.O. (Samenwerkingsverband Sanering mijnterreinen Oostelijke mijnstreek). Het S.S.O. zou onvoldoende aandacht besteed hebben aan milieuhygiënische aspecten.

- 8 nov. Het Fluit en Tamboerkorps St.Paulus viert op 11 en 12 nov. haar 55 jarig bestaanfeest.

Nieuwenhagen viert feest. Het echtpaar Keulen-Hanssen, Gijsenstraat 19, viert hun gouden huwelijksfeest.

15 nov. Op het zondag 5 november gehouden internationale zangconcours te Heythuizen, behaalde de Zangver«Eendracht» uit Rimburch, onder leiding van dirigent Jan Zaad, een eerste prijs in de Ere-afdeling B.

Het R.K.Gemengd Kerkelijk Zangkoor St.Caecilia van de Schaesbergse parochie Petrus en Paulus bestaat 85 jaar. Er werden maar liefst 7 jubilarissen gehuldigd. Wegens hun 10-jarig lidmaatschap. Graf Christoph von Schaesberg zu Tannheim was een van de gasten.

Olympia niet te kloppen tijdens allround nationaal kampioenschap groepsspringen. Olympia werd kampioen.

20 nov. "Zwarte zondag" in Nieuwenhagen. Bij een felle brand in de Julianastraat te Nieuwenhagen kwamen vijf personen door verstikking om het leven.

Burgemeester H.Coenders heeft afgelopen zaterdag een kon.onderscheiding (in zilver) uitgereikt aan Jan Rechterschot (59).

22 nov. Het kerkelijk zangkoor St.Caecilia uit de Kakert viert 25 november een bijzonder feest, Karin ten Berge (sopraan) viert dan haar 25-jarig lidmaatschap.

23 nov. De heer Wladislaus en Stefanie Grabelny-Sabal vierten hun diamanten huwelijksfeest.

25 nov. De ambtenaren van Landgraaf massaal in roer. Grote woede over herwaardering. Vele ambtenaren sluiten niet uit dat, wanneer de herwaardering niet teruggecorrigeerd wordt, er dan stiptheidsacties zullen volgen.

27 nov. Frans Zenden uit Schaesberg is onderscheiden met het gouden bondsinsigne met 2 briljanten vanwege zijn verdiensten voor de Fanfare Aloysiana. Hij was 70 jaar lid.

29 nov. Prins Joep II Weijers van de Eygelshovener-

weg 11 werd Stadsprins van Landgraaf.

De Nieuwenhaagse Ellen Quaedflieg is bekroond met de titel Miss Mannequin Benelux 1990

2 dec. Hein Steinen, politiemans in Landgraaf die indertijd het boek schreef "Van Abraham tot Ben Gurion, heeft zich ingezet om in Landgraaf een monument, hetwelk het lot der Joden herdenkt, te plaatsen.

Alpineskister Mascha Hellenbrand heeft in het Nederlandse Grand Prix-circuit op kunstski-banen een comfortabele leiding genomen.

4 dec. Mathieu Bisschops uit Ubach over Worms ontving uit handen van pastoor Kenis een pauselijke onderscheiding. Hij mag zich "Ridder in de orde van Silvester" noemen.

5 dec. De heer Boymans kreeg uit handen van deken Van Galen de pauselijke onderscheiding "Pro Ecclesia et Pontifice" voor al het werk dat hij in de Petrus en Paulus parochie verrichtte.

13 dec. Op 17 december organiseert Olympia haar tweejarig Gala gymnastiek revue. Op zaterdag j.l. zijn 7 jubilarissen gehuldigd; 3 waren 25 jaar lid, 3 waren 40 jaar lid en dhr.A.Smeets was 60 jaar lid.

Tijdens de jaarvergadering van O.N.S. werd Huub Samson door de K.N.V.B., vanwege een grote staat van dienst, geëerd met de gouden speld.

16 dec. Jeanette Haazen won op de eerste dag van de nationale dressuurwedstrijd in het hippisch centrum van dressuur "De IJzeren Man" te Weert, de intermediaire 1 terwijl zij met Bannzayir de D.M.3 won.

20 dec. Ook de titel van: Miss Limburg internationaal was voor de Landgraafse Ellen Quaedflieg.

Simson na zege op eerste plaats. Simson won de vrije stijl met 24-14 en de Grieks-Romeinse stijl met 29-10.

- 22 dec. Gouverneur Kremers gaat Limburg verlaten op
16 mei 1990.
- 29 dec. In een bunker, in het Belgische dorpje
Aubin - Neufchateau, uit de tweede wereld-
oorlog, zijn elf Limburgers, waaronder twee
uit Landgraaf, gearresteerd.
Zij worden verdacht van "Overtreding van de
wet op privé milities, verboden wapenbezit
en het bezit van verdovende middelen.

Weß vööl wit
en vööl kan
huët zich alles aan..
Weß nit loestere kan
nieks huët
briet zoeë dóm
wie boeëne-sjtruë.